

Kielten käyttöalojen seuranta

Esiselvitys

Matti Räsänen

Kotimaisten kielten keskus
INSTITUTET FÖR DE INHEMSKA SPRÅKEN

Matti Räsänen: Kielten käyttöalojen seuranta. Esiselvitys

Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 82

URN:ISBN 978-952-7359-22-8

ISSN 2323-3370

Kuvailulehti

Kielten käyttöalojen seuranta
Esiselvitys
Matti Räsänen
Kotimaisten kielten keskus

Tiivistelmä

Esiselvitys rakentaa tietopohjaa kielten käyttöalojen seurantaan varten ja tarkastelee seurannan toteuttamisen edellytyksiä. Työssä kartoitetaan Suomen kielitilannetta kuvaavia tilastoja ja arvioidaan niiden käyttöä seurannassa. Hallinnon toimijoiden tuottamaa kieli-tietoa tutkitaan esiselvityksen tavoitteiden näkökulmasta, ja olemassa olevaa seuranta-tietoa etsitään muun muassa erilaisista selvityksistä ja barometreista. Tutkijataustaisille asiantuntijoille suunnatun kyselyn perusteella selvitetään heidän näkemyksiään seurannan ulottuvuuksista.

Esiselvityksen keskeisiä tuloksia ovat seuraavat: Tilastotietoa käyttöaloista tulee olla saatavilla kootusti yhdestä paikasta. Seurantatietoa voidaan tuottaa yhteistyönä, mutta toiminta tarvitsee vastuutahon. Seurantakohteiden luomisessa kannattaa hyödyntää olemassa olevaa tietoa. Asiantuntijoiden näkökantojen mukaan kielten käyttöalojen seuranta on tarpeellista. Kattavan seurannan tulee olla monimenetelmäistä, ja tietoa tarvitaan useista seurantakohteista monilta kielenkäytön alueilta.

Valmista toimintamallia seurantatiedon keräämiseksi ei ole olemassa. Toimenpide-suosituksena esitetään, että käyttöalojen seurannan toteuttamiseksi perustetaan valmisteleva hanke.

Asiasanat

käyttöala, seurantatieto, seurantakohteet, seuranta, kansalliskielet, kotoperäiset vähemmistökielet, kielipolitiikka

Presentationsblad

Uppföljning av språkliga domäner (Kielten käyttöalojen seuranta)
Förstudie (Esiselvitys)

Matti Räsänen

Institutet för de inhemska språken

Sammanfattning

Förstudien bygger upp ett kunskapsunderlag för uppföljning av språkliga domäner eller användningsområden och granskar förutsättningarna för genomförandet. I arbetet kartläggs statistik som beskriver språksituationen i Finland och man bedömer användningen av statistiken i uppföljningsarbetet. Den kunskap om språk som aktörer inom förvaltningen producerar undersöks med tanke på målen för förstudien. Befintliga uppföljningsuppgifter söks bland annat i olika utredningar och barometrar. Med hjälp av en enkät till sakkunniga med forskarbakgrund utreds deras syn på uppföljningens omfattning.

Centrala resultat: Statistikuppgifter om domäner ska finnas samlade på ett ställe. Uppföljningsuppgifter kan produceras i samarbete, men det behövs en ansvarig aktör. Det lönar sig att utnyttja befintliga uppgifter som grund för att skapa uppföljningsobjekt. De sakkunniga anser att det är nödvändigt att följa upp språkens användningsområden. Den övergripande uppföljningen ska utföras med blandade metoder. Uppföljningsuppgifter behövs för flera uppföljningsobjekt och inom många områden för språkanvändning.

Det finns ingen färdig verksamhetsmodell för insamling av uppföljningsuppgifter. Som en åtgärdsrekommendation föreslås att det inrättas ett förberedande projekt för uppföljningen av språkliga domäner.

Nyckelord

domän, användningsområde, uppföljningsuppgift, uppföljningsobjekt, uppföljning, nationalspråk, autoktona minoritetsspråk, språkpolitik

Description sheet

Monitoring fields of use for languages (Kielten käyttöalojen seuranta)
Preliminary report (Esiselvitys)

Matti Räsänen

Institute for the Languages of Finland

Abstract

The preliminary report on monitoring the fields of use for languages (domains) builds a knowledge base for the monitoring and examines the requirements to implement monitoring. The work involves collecting statistics on Finland's linguistic landscape and assessing the use of such statistics in monitoring work. The language knowledge produced by actors in Finnish administration is examined through the lens of the preliminary report's objectives. Existing monitoring data is collected from sources such as various surveys and barometers. A survey aimed at experts with research backgrounds is used to study their views on the dimensions of monitoring.

Key findings: Statistics on the fields of use must be collected and available in one place. Monitoring data can be produced in cooperation with another party, but the cooperation still requires one party to take responsibility for the project. Existing information should be used as a basis for creating monitoring targets. According to expert views, monitoring the fields of use for languages is necessary. Comprehensive monitoring should use multiple methods. Monitoring data is needed from several monitoring targets and from various fields of language use.

There is no pre-existing operating model for collecting monitoring data. It is recommended to establish a preparatory project to implement monitoring for fields of use.

Keywords

field of use, domain, monitoring data, monitoring target, monitoring, national languages, native minority languages, language policy

Sisältö

Lukijalle	8
I Johdanto	9
1 Tausta.....	9
2 Käsitteet <i>käyttöala, seurantatieto ja seurantakohte</i>	10
3 Tavoitteet ja työn kulku.....	11
II Suomen kielitilannetta kuvaavia tietovarantoja	12
1 Kielten tilastointia	13
1.1 Tilastokeskus	13
1.2 Väestötietojärjestelmän kielimerkintä	14
1.3 Kaupunkien väestötilastot	22
1.4 Opetushallinnon tilastopalvelu	24
1.5 Keskeiset havainnot.....	26
2 Toimijoita ja kielipolitiikka	27
2.1 Ministeriöt.....	27
2.2 Oikeusministeriön alaiset toimielimet	30
2.3 Edustukselliset organisaatiot	34
2.4 Hyvinvointialueiden kielilautakunnat.....	43
2.5 Kielikoulutuspolitiikan verkosto.....	46
2.6 Opetushallitus	48
2.7 Kotimaisten kielten keskus	49
2.8 Muita toimijoita	53
2.9 Keskeiset havainnot.....	54
3 Seurantatietoa jäljittämässä.....	56
3.1 Hallituksen kielikertomukset.....	56
3.2 Kieliperuskirja ja sen seuranta	59
3.3 Kotoutuminen	62
3.4 Kielipoliittiset ohjelmat.....	66
3.5 Selvityksiä.....	73

3.6	Kielibarometrit ja seurantaindikaattorit	80
3.7	EFNILin tietokannat	88
3.8	Keskeiset havainnot.....	90
4	Kokoava katsaus	95
4.1	Tilastotietoa käyttöaloista tulee olla saatavilla kootusti yhdestä paikasta	95
4.2	Seurantatietoa voidaan tuottaa yhteistyönä, mutta vastuutaho tarvitaan	96
4.3	Olemassa olevaa tietoa voi hyödyntää seurantakohteiden luomisessa	97
III	Asiantuntijoiden näkökulmia käyttöalojen seurantaan	99
1	Kysymykset.....	99
2	Miksi seurantaa?	100
2.1	Seurantatietoa tarvitaan kielensuunnittelun, kielipolitiikan ja päätöksenteon pohjaksi.....	100
2.2	Seuranta tuottaa tarkemman kuvan kielen tosiasiallisesta käytöstä, monikielisydestä ja käyttäjämääristä	101
3	Menetelmistä.....	101
3.1	Digitaaliset aineistot	101
3.2	Tilastot, rekisterit ja barometrit	103
3.3	Kyselyt, haastattelut ja laadulliset tutkimukset	104
4	Soveltamisalueita ja seurantakohteita	105
4.1	Seurantatietoa yhteiskunnasta laajasti.....	105
4.2	Korkeakoulujen kielivalinnat tärkeä seurantakohde	106
5	Kokoava katsaus	107
IV	Päätäntö.....	109
1	Keskeiset tulokset.....	109
2	Toimenpidesuositus.....	111
	Kirjallisuutta.....	112

Lukijalle

Kielten käyttöalojen seuranta -esiselvityksen nyt valmistuttua katson sekä menneeseen että tulevaan aikaan. Esiselvityksen laatiminen kirjattiin vuoden 2023 lopulla Kotimaisten kielten keskuksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön väliseen tulossopimukseen vuodeksi 2024. Työ toteutettiin Kotimaisten kielten keskuksessa pienprojektina. Projektin ohjausryhmänä toimi viraston johtoryhmä ja projekti-ryhmänä sisäinen kielipolitiikan yhteistyöryhmä. Allekirjoittanut nimettiin vastuulliseksi kirjoittajaksi. Kiitän talon johtoa luottamuksesta ja kaikkia lopputulokseen vaikuttaneita työtovereita avusta ja tuesta!

Projektissa toteutettiin pienimuotoinen seurantaan liittyvä kysely, joka suunnattiin tutkijataustaisille asiantuntijoille. Näkemykselliset vastaukset auttoivat paitsi hahmottamaan tämän työn sisältöä myös katsomaan eteenpäin. Parhaat kiitokset vastaajille!

Kotimaisten kielten keskuksessa seurataan Suomen kielitilanteen muutoksia, mutta seurannan järjestäminen pitkäjänteiseksi, kattavaksi ja laajakantoiseksi toiminnaksi on helpommin sanottu kuin tehty. Tässä esiselvityksessä on tuotettu tietoa mahdollisia jatkotoimia varten. Työ raapaisee vain pintaa, mutta tulokset ovat nähdäkseni kuitenkin rohkaisevia. Kielitilanteen järjestelmällinen seuraminen on tähdellistä, joskin hyvin vaativaa. Tutkimustehtäviä, kysymyksenasetteluita ja toiminnan organisointia riittää pohdittavaksi, sillä seurannan toteuttaminen vaatii kestävä perustan.

Toivon, ettei asia joudu unohduksiin painomusteen kuivuttua.

Joulukuussa 2024

Matti Räsänen

I Johdanto

1 Tausta

Kielten asemasta ja käyttöaloista on keskusteltu 2000-luvulla vilkkaasti. Keskustelusta voi erottaa kaksi pääteemaa. Ensinnäkin englannin kielen käytön laajentumisen on arveltu kaventavan suomen käyttöalaa, ja tästä kehityksestä on kannettu huolta laajasti. Toinen aihepiiri on kotoperäisten vähemmistökielten tilanne. Missä yhteyksissä vähemmistökieliä käytetään tai voi käyttää? Pysyvätkö ne edes hengissä?

Kielten käyttöaloista tiedetään paljon, mutta kattavaa ja yksityiskohtaista seurantatietoa ei kuitenkaan ole olemassa. Kielitilanteesta tarvittaisiin nykyistä seikkaperäisempää, koottua tietoa. Sitä tarvitaan monilla yhteiskunnan lohkoilla, mainittakoon esimerkkinä tutkimus, kielten tilastointi, poliittinen päätöksenteko ja viranomaistoiminnan suunnittelu. Järjestelmällisesti tuotetun tiedon merkitys korostuu ennen kaikkea siksi, että Suomen kielitilanne muuttuu kaiken aikaa. Kuvaa pitää päivittää jatkuvasti.

Ajatus kielten käyttöalatiiedon suunnitelmallisesta keräämisestä on itänyt jonkin aikaa. Kotimaisten kielten keskuksen toimintaa on kehitetty viime vuosina sisäisissä vaikutusohjelmissa. Vaikutusohjelma Kansalliskielet ja monikielinen Suomi toimi noin puolentoista vuoden ajan vuosina 2022–23 (tämän kirjoittaja oli ohjelman vetäjä). Siinä tunnistettiin kolme tärkeää tavoitetta, joihin yhteiskunnan tulisi erityisesti myötävaikuttaa:

1. kansalliskielten käyttöalojen, aseman ja osaamisen turvaaminen
2. maahanmuuttajien kielellinen kotoutuminen
3. monikielisuuden tukeminen.

Vaikutusohjelman lopputulema oli, että näiden tavoitteiden toteuttaminen edellyttäisi nykyistä parempaa käsitystä Suomen kielitilanteesta ja kielten tosiasiallisesta käytöstä. Seuranta varten tulisi luoda infrastruktuuri. Tämä oli myös yksi Kotimaisten kielten keskuksen hallitusohjelma-avauksista vuonna 2023.

Esiselvityksen laatiminen kirjattiin Kotimaisten kielten keskuksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön väliseen tulossopimukseen vuodeksi 2024. Työ organisoitiin Kotimaisten kielten keskuksen johtoryhmän alaisuudessa pienprojektina ja

toteutettiin virkatyönä. Projektiryhmänä toimi talon sisäinen kielipolitiikan yhteistyöryhmä.

Esiselvityksellä on sisällöllisiä yhtymäkohtia moniin muihin hankkeisiin. Näistä on mainittava tuoreet kielipoliittiset selvitykset, joita tarkastellaan jakson II luvussa 3.5. Tämän selvityksen teemoihin liittyy erityisen läheisesti Tiina Onikki-Rantajääskön selvityksessä (2024) mainittu toimenpide, jonka mukaan suomenkielisten palveluiden turvaamiseksi tulisi luoda ajantasaista kielitilannetta kuvaava seurantajärjestelmä.

2 Käsitteet *käyttöala, seurantatieto ja seurantakohde*

Käsitteitä *käyttöala, seurantatieto ja seurantakohde* on tarkasteltava aluksi. Niiden sisältö on muodostunut esiselvityksen tarpeista, tässä tekstiyhteydessä. Käsitteiden tarkempi sisällönkuvaus ja käyttökelpoisuuden arviointi seurannassa jäävät jatkokehityksen varaan.

Käyttöala (kielen käyttöala) tarkoittaa tässä yhteisöllisen toiminnan aluetta, jossa kieltä käytetään. Käyttöalaa voidaan tarkastella hierarkkisesti eritasoisina ja sisäkkäisinä kokonaisuuksina. Ilmaus voi viitata yleisesti esimerkiksi Suomen kielitilanteeseen ("kansalliskielten käyttöala on kaventunut"), ja sillä voi olla laaja viittausala (se voi viitata esimerkiksi tieteen, elinkeinoelämän, asioinnin, koulutuksen, opetuksen tai terveyspalvelujen kieleen). Toisaalta käyttöala voi tarkoittaa kapeampaa kielenkäytön lohkoa. Korkeakoulujen opinnäytteet muodostavat käyttöalan, jonka alaluokkia voivat olla esimerkiksi väitöskirjat sekä maisteri- ja kandidaatinvaiheen tutkielmat.

Käyttöalalla on sisällöllisiä yhtymäkohtia useisiin kielen tutkimuksen käsitteisiin. Niistä on syytä mainita *genre* eli *tekstilaji*. Tekstilajeja on tarkasteltu erilaisista lähtökohdista, ja nimitykset vaihtelevat kovin. Tekstilajitutkimuksen käsikirjassa genreinä pidetään sekä suhteellisen tarkkarajaisia lajityyppejä (aapinen, EU-asiakirja, kauppakuitti, UDK-luettelo) että laajoja yleisen tason kielenkäytön kokonaisuuksia (kirjoitettu kieli, tieteellinen teksti, verkkoteksti).¹ Käyttöalan ja tekstilajin yhteys on sillä tavalla keskeinen, että nämä ilmaukset voivat viitata yksityistapauksessa samaan asiaan.

¹ Heikkinen, V. – Voutilainen, E. – Lauerma, P. – Tiillilä, U. – Lounela, M. (toim.) 2012. *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Gaudeamus.

Seurantatieto tarkoittaa tässä yhteydessä (tyypillisesti kvantitatiivista) tietoa kielen käytöstä tietyllä käyttöalalla (tai tietyssä kielenkäyttötilanteessa). Näin syntyvä indikaattoritieto on tunnusluku, jolla voidaan havainnollistaa muutosta käyttöalalla tiettyä ajanjaksona. Seurantatieto viittaa tässä ensisijaisesti tietoon, joka valottaa kielten keskinäisiä suhteita eri käyttöaloilla. *Seurantakohde* tarkoittaa nimettyä käyttöalaa, josta indikaattoritieto tuotetaan. Seurantakohde voi olla vaikkapa "saamenkielisen kaunokirjallisuuden julkaisujen määrä" tai "suomenkielisen kevyen musiikin äänitteiden määrä" (tiettyinä vuonna).

3 Tavoitteet ja työn kulku

Esiselvitys rakentaa tietopohjaa. Työn yleisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, kuinka kielten keskinäisistä suhteista ja käyttöaloista voisi saada tarkempaa tietoa. Miten käyttöalojen muutosta voitaisiin seurata nykyistä paremmin ja systemaattisemmin? Keskeisenä tavoitteena on tarkastella jo olemassa olevaa tietoa ja arvioida sen hyödynnettävyyttä kielten käytön seurannassa. Mitä asioita tulisi ottaa huomioon seurantatietoa kerätessä?

Esiselvityksen päämääränä on rakentaa tietopohjaa aiheen mahdollista jatkotyöstämistä ajatellen. Teksti tuottaa tilannekuvaa, jota vasten voi tarkastella seurannan tarvetta. Jaksoa II koskevat tavoitteet voi esittää seuraavasti:

- Kartoitetaan jo olemassa olevia Suomen kielitilannetta kuvaavia tilastoja, tietovarantoja ja rekistereitä ja arvioidaan niiden käyttöä seurantatyössä.
- Tarkastellaan (keskus)hallinnon toimijoita ja niiden tuottamaa kielitietoa esiselvityksen kysymyksenasettelun näkökulmasta.
- Etsitään jo olemassa olevaa seurantatietoa tai sellaiseksi mahdollisesti sopivia lähteitä muun muassa erilaisista selvityksistä ja barometreista sekä arvioidaan sen roolia systemaattisen seurannan kehittäessä.

Jaksossa III haetaan näkökulmia seurantaan. Miksi seuranta tulisi järjestää? Minkälaisia soveltamisaloja kerättävällä tiedolla on? Minkälaisia seurantakohteita ja -menetelmiä tarvitaan? Hankkeessa toteutettiin tutkijataustaisille asiantuntijoille kysely kielten käytön ja käyttöalojen seurannan ulottuvuuksista, ja sen perusteella pohditaan näitä kysymyksiä. Jakson tavoite on seuraava:

- Selvitetään tutkijataustaisten asiantuntijoiden näkemyksiä kielten käyttöalojen seurantaan liittyvistä kysymyksistä.

Päätännössä (jakso IV) tarkastellaan esiselvityksen antia ja kootaan yhteen keskeiset havainnot. Lopuksi esitetään toimenpidesuositus.

II Suomen kielitilannetta kuvaavia tietovarantoja

Tässä jaksossa tarkastellaan ensiksi kielistä tuotettua tilastotietoa ja toiseksi keskeisiä valtionhallinnon toimijoita kielitiedon tuottajina. Kolmanneksi jäljitetään tietoa, joka liittyy kielten käyttöalojen seurantaan.

Luvussa 1 *Kielten tilastointia* tarkastellaan ensiksi Tilastokeskuksen julkaisemaa (1.1) kielitietoa, joka perustuu varsinkin väestötietojärjestelmän kielimerkintään (1.2). Myös isot kaupungit harjoittavat tutkimus- ja tilastointitoimintaa ja julkaisevat väestötietoa ja -tilastoja asukkaistaan (1.3). Opetushallinnon tilastopalvelussa Vipusessa puolestaan esitetään laajasti koulutuksen kieliin liittyvää tietoa (1.4). Lukuun 1.5 kootaan keskeiset tilastoihin liittyvät havainnot käyttöalojen seurannan näkökulmasta.

Luku 2 *Toimijoita ja kielipolitiikkaa* tarkastelee hallinnon organisaatioiden kielipoliittisen toiminnan pääkohtia. Luvun tavoitteena on kartoittaa toimintaa siltä kannalta, minkälaisia yhtymäkohtia siinä on nähtävissä seurantatiedon keräämiseen ja kielen seurannassa tarvittavaan yhteistyöhön.

Ministeriöistä valtioneuvoston kanslian, oikeusministeriön ja opetus- ja kulttuuriministeriön toimialaan kuuluu kieleen liittyviä tehtäviä (2.1). Oikeusministeriön alaiset toimielimet käsittelevät keskushallinnon alaisuuteen liittyviä kieliteemoja (2.2). Suomessa on myös kaksi lakisääteistä edustuksellista toimijaa, joiden tehtävät liittyvät kieleen ja kulttuuriin: Folktinget (Svenska Finlands folkting) ja saamelaiskäräjät (2.3). Lisäksi kullakin kaksikielisellä hyvinvointialueella toimii kansalliskielilautakunta ja Lapin hyvinvointialueella saamen kielen lautakunta (2.4). Kielikoulutuspolitiikan verkosto (Kieliverkosto) puolestaan on kielikoulutuspolitiikan asiantuntijaelin (2.5).

Opetushallitus (2.6) ja Kotimaisten kielten keskus (2.7) tuottavat kielitietoa laajalta alueelta. Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla valmistellaan virasto-uudistusta, jonka myötä Opetushallituksen ja Kotimaisten kielten keskuksen organisatorinen asema mahdollisesti muuttuu. Esiselvityksessä tarkastellaan näitä virastoja elokuun 2024 tilanteen mukaisena. Työssä käydään läpi lyhyesti myös muita toimijoita (2.8). Lopuksi (2.9) esitetään seurantatietoon liittyvät keskeiset havainnot luvusta 2.

Luvussa 3 *Seurantatietoa jäljittämässä* etsitään jo olemassa olevaa kielistä ja kielitilanteesta (hallinnossa tuotettua) tietoa, jolla on yhteyksiä seurantakohteiden kehitykseen. Hallituksen kielikertomukset (3.1) ovat keskeinen hallituskauden kielipolitiikkaa valottava dokumentti. Suomi ratifioi kieliperuskirjan (Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja) vuonna 1998, ja sen seurantaan liittyvät tehtävät on sijoitettu ulkoministeriöön (3.2). Kotoutumiseen liittyviä kielikysymyksiä taas käsitellään työ- ja elinkeinoministeriössä ja muun muassa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen hankkeissa (3.3).

Luku 3.4 käsittelee kielipoliittisia ohjelmia ja 3.5 tuoreita kielitilannetta kuvaavia selvityksiä. Kielen käytön mahdollisuuksia yhteiskunnassa on kuvattu kieli-barometreissa ja kielipolitiikkatoimien seurantaan varten on kehitetty seuranta-indikaattoreita (3.6). Euroopan kansallisten kieli-instituutioiden liiton EFNILin hankkeissa pyritään seuraamaan julkishallinnon kielitilannetta Euroopan maissa (3.7). Päätöslukuun (3.8) kootaan keskeisimmät havainnot luvusta 3.

Kokoavassa katsauksessa (4) tiivistetään jakson tärkein anti.

1 Kielten tilastointia

1.1 Tilastokeskus

Tilastokeskus on laissa määritelty valtion tilastotoimen yleisviranomainen, joka julkaisee tilastoja monilta aloilta.^{2,3} Väestötilastot muodostavat keskeisen tietovarannon. Väestöstä tilastoidaan muun muassa henkilön asuinpaikka, sukupuoli, ikä, siviilisäät, (äidin)kieli, kansalaisuus ja syntymävaltio. Suomessa on käytössä järjestelmä, jossa henkilö voi ilmoittaa väestötietojärjestelmään yhden kielen. Tästä käytetään väestötietojärjestelmässä nimitystä *äidinkieli*.⁴ Tilastokeskus perustaa kielitietonsa väestötietojärjestelmään, mutta sen tilastoinnissa tilastoyksikön nimityksenä on väestötietojärjestelmästä poiketen (*henkilön kieli*). Kielitiedot julkaistaan osana väestörakenteen kuvausta kerran vuodessa ja niihin sisällytetään tilastovuoden päättyessä Suomessa vakinaisesti asuvat henkilöt.

Henkilön kielimerkintä on keskeisin Tilastokeskuksen tuottama kieleen liittyvä väestötieto (lähemmin luku 2). Tilastokeskuksen laajat tilastot sisältävät sen lisäksi runsaasti epäsuoraa tietoa maan kielioloista ja kielitilanteesta. Epäsuoraa kielitietoa sisältävät muun muassa muuttoliiketilastot (maassamuutot,

² Tilastolaki (280/2004). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040280>

³ <https://stat.fi/>

⁴ <https://dvv.fi/vaestotietojarjestelma>

maahanmuutot ja maastamuutot), tilasto Suomessa vakinaisesti asuvista ulkomaisten kansalaisista, joille on myönnetty tilastovuonna Suomen kansalaisuus (Suomen kansalaisuuden saamiset -tilasto), kaksoiskansalaisuustilasto, väestön koulutus rakenne sekä työssäkäyntiin ja työvoimatutkimukseen liittyvät tilastot. Tilastotietokannoista voi koota kieleen ja kielenpuhujiin liittyvää tietoa alueittain ja väestöryhmittäin.

Merkille pantavaa on, että monet toimijat käyttävätkin omissa julkaisuissaan Tilastokeskuksen tuottamaa julkista tilastoaineistoa (ks. esim. 2.6 Opetushallitus, 3.1 Hallituksen kielikertomukset, 3.3 Kotoutuminen). Tilastokeskuksessa on lisäksi palvelu, joka tuottaa kohdennettua tilastotietoa asiakkaalle erillisen sopimuksen mukaan.

1.2 Väestötietojärjestelmän kielimerkintä

Kielimerkinnän tausta

Mauri Nieminen on selvittänyt väestönlaskennan historiaa.⁵ Väestötietojen tilastointi aloitettiin Suomessa vuonna 1865. Ensimmäinen valtakunnallinen väestönlaskenta toteutettiin vuonna 1865, toinen 1875. Väestötietojen tilastointi aloitettiin samassa yhteydessä. Väestönlaskentaa jatkettiin vuodesta 1880 tasakymmenvuosina kahtaalla: valtakunnallisena väestönlaskentana ja kaupunkien väestönlaskentana. Valtakunnallinen väestönlaskenta perustui kirkonkirjoihin (1930-luvulta myös siviilirekisteriin). Kaupunkien väestönlaskentoja toimitettiin kymmenvuosittain 1870–1930. Erillinen kaupunkien väestönlaskenta päättyi, kun henkikirjoitukseen nojaava yleinen väestönlaskenta alkoi vuonna 1950. Väestönlaskenta suoritettiin varhemmin lomakekeruuna, mutta vuodesta 1990 väestötiedot ja väestönlaskenta ovat perustuneet sähköiseen väestötietojärjestelmään.

Tilastoon on kautta aikojen rekisteröity henkilön kieli, joka on perustunut väestönlaskentaan. Yhden rekisteröitävän kielen malli on ollut käytössä koko tietojen keruun ajan. Kieleen viittaavan luokan nimitys on nykyisessä väestötietojärjestelmässä *äidinkieli*; Tilastokeskus käyttää samasta asiasta nimitystä *kieli*. Väestönlaskennan historia tuntee kielimerkinnästä muitakin nimityksiä.

⁵ Nieminen, M. 1999. *Väestötilastoja 250 vuotta. Katsaus väestötilaston historiaan vuosina 1749–1999*. SVT Väestö 1999:8. Tilastokeskus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023013112911>

Käyn seuraavaksi läpi kielimerkinnästä käytetyt nimitykset ja niiden käytön väestönlaskennan ajalta. Tarkastelen kielimerkinnästä käytettyjen nimitysten merkityksiä. Selvitän, mitä kielimerkintä on varsinaisesti tarkoittanut ja mitä sillä on tahdottu saada selville. Lähteenä käytän Suomen virallinen tilasto -sarjaa (lyhenne SVT), joka on saatavilla Kansalliskirjaston ylläpitämässä Doria-julkaisuarkistossa, Tilastokeskuksen kokoelmassa.⁶ Kulloinkin lähteenä käytetyt Tilastokeskuksen tilastot on esitetty alaviitteinä.

Mitä nimityksiä kielimerkinnästä on käytetty?

Valtakunnallinen väestönlaskenta

Valtakunnallisessa väestönlaskennassa vuosina 1865⁷, 1880⁸ ja 1890⁹ *äidinkielen* merkitystä ei ole sanallistettu. Käsitteen *äidinkieli* määrittelyvaikeudet on kuitenkin tiedostettu jo ammuin. Jos äidinkielen määrittely on tuottanut vaikeuksia, kristinuskonopetuskieli on ollut ratkaiseva. Vuoden 1880 väestönlaskennassa todetaan (s. 3): "Sitä kieltä, jolla joku on nauttinut kristinuskonopetusta, on epäiltävissä tapauksissa pidettävä hänen äidinkielenänsä). Vuonna 1900¹⁰ otettiin *äidinkielen* tilalle *puhekieli* (1900, esipuhe: "... äidinkielen käsitteen sijaan on otettu käytäntöön käsite puhekieli..."). Nimitys oli käytössä vuosina 1900, 1910¹¹, 1920¹², 1930¹³, 1940¹⁴. *Puhekielen* merkityksestä ei ole lähteissä kuvausta.

Vuonna 1950¹⁵ nimityksenä on *kieli*. (Kysymys ruokakunta- ja asuntolomakkeessa: "Kieli, jota parhaiten puhutte). Lomakkeessa on esitetty myös ohjeistus siihen tilanteeseen, että yksilöllä on ollut pulmia päättää kielestään ("Epäselvissä tapauksissa ilmoittakaa, mihin kieliryhmään lähinnä katsotte kuuluvanne"). Vuosina 1960 ja 1970 nimityksestä *kieli* (1950: 'kieli, jota parhaiten puhutte') on tullut *pääkieli* (1960¹⁶, 1970¹⁷: "Pääkieli. Epäselvissä tapauksissa ilmoittakaa, mihin kieliryhmään lähinnä katsotte kuuluvanne. Ilmoitettava myös pikkulasten osalta.") Käytännössä *pääkieli* tarkoittaa samaa kuin vuonna 1950 käytetty *kieli* 'kieli, jota yksilö parhaiten puhuu'.

6 <https://www.doria.fi/>

7 SVT VI : 1: SUOMENMAAN VIRALLINEN TILASTO. VI.VÄKILUVUN-TILASTOA. ENSIMÄINEN VIHKO. Suomen Väestö Joulukuun 31 p:nä 1865

8 SVT VI : 9 : 1: Suomen väkiluku 31. p:nä joulukuuta 1880

9 SVT VI : 22: Suomen väestö 31:nä p:nä joulukuuta 1890

10 SVT VI : 37: Katsaus Suomen väkilukuun joulukuun 31. päivänä 1900 ynnä tietoja edellisistä yleisistä väenlaskuista maassa

11 SVT VI : 45 : 1: Suomen väkiluku 31 p:nä joulukuuta 1910 (seurakuntakirjojen mukaan)

12 SVT VI : 56 : 1: Suomen väkiluku joulukuun 31. päivänä 1920 (seurakuntakirjojen mukaan)

13 SVT VI : 76 : 1: Suomen väestö joulukuun 31 p:nä 1930 (seurakuntakirjojen ja siviilirekisterin mukaan)

14 SVT VI : 98 : 1: Suomen väestö joulukuun 31 p:nä 1940 (seurakuntakirjojen ja siviilirekisterin mukaan)

15 SVT VI : C 102 ; 8: Vuoden 1950 yleinen väestönlaskenta

16 SVT VI C : 103 : II: Yleinen väestönlaskenta 1960

17 SVT VI C : 104: I: Väestönlaskenta 1970: Yleiset demografiset tiedot

Vuonna 1980¹⁸ otettiin uudestaan käyttöön nimitys *äidinkieli*. Sen luonnehdinta kuuluu (s. 40): "Äidinkielellä tarkoitetaan samaa kuin kielilain (1.6.1922/148) käyttämällä sanonnalla "oma kieli". Tieto saadaan väestön keskusrekisteristä 1.1.1981 toimitetun henkikirjoituksen mukaisena."

Vuoden 1990 väestötietojen keräämistä koskevassa sääntelyssä ja siitä edespäin on käytetty nimitystä *äidinkieli*.¹⁹ Nimityksen *äidinkieli* merkitysisällöstä ei ole hallinnon dokumentaatiossa seikkaperäistä kuvausta. Sen merkitys selittyy viittauksena yksilön väestötietojärjestelmässä ilmoittamaan kieleen seuraavaan tapaan (Yksityiskohtaiset perustelut²⁰ s. 22): "Henkilön äidinkielellä tarkoitetaan väestötietojärjestelmään talletettua henkilön virallista äidinkieltä." Tuorein väestötietojen keräämisestä annettu asetus²¹ on vuodelta 2010. Sen kieltä käsittelevä kohta kuuluu:

17 § Äidinkieli ja asiointikieli

Väestötietojärjestelmään talletetaan rekisteröinnin kohteena olevan henkilön ilmoituksen perusteella tiedot äidinkielestä ja asiointikielestä, suomesta tai ruotsista, jos kumpikaan näistä ei ole henkilön äidinkieli.

Kaupunkien väestönlaskenta

Vuosina 1870²², 1880 ja 1890 kaupunkien väestönlaskennassa käytetään kielimerkinnästä nimitystä *äidinkieli*. Vuonna 1880²³ *äidinkielellä* (s. 3) "ymmärretään sitä kieltä, joka on kysymyksessä olevan henkilön sivistys- eli rippikoulu- taikka jokapäiväisenä puhekielenä". Vuonna 1890²⁴ sen luonnehdinta kuuluu (s. 10):

äitinkielellä ymmärretään sitä kieltä, joka on kysymyksessä olevan henkilön sivistys- eli rippikoulu- taikka jokapäiväisenä puhekielenä; epäiltävissä tapauksissa on sitä kieltä, jolla joku on kristinuskon opetusta nauttinut, pidettävä hänen äitinkielenään.

18 SVT VI C : 106 : Osa XVIII: Väestö- ja asuntolaskenta 1980, Hakemisto

19 Asetus vuoden 1990 väestönlaskennasta, Finlex 837/1990

20 Hallituksen esitys Eduskunnalle väestökirjanpidon uudistamista koskevaksi lainsäädännöksi, HE 14/1998 vp

21 Valtioneuvoston asetus väestötietojärjestelmästä, Finlex 128/2010. Väestörekisterikeskus muuttuu osaksi Digi- ja väestötietovirastoa 1.1.2020 (laki Digi- ja väestötietovirastosta, Finlex 304/2019)

22 SVT VI : 3: Väenlasku maaliskuussa 1870 Helsingin, Turun, Wiipurin ja Oulun kaupungeissa

23 SVT VI : 8: Väenlasku Helsingissä 1 p:nä Lokakuuta 1880

24 SVT VI : 20 ; 1: Väenlasku Helsingin, Turun, Tampereen, Wiipurin, Oulun ja Porin kaupungeissa 1 p. Joulukuuta 1890

Vuosien 1900 ja 1910²⁵ kaupunkien väestönlaskennassa on nimityksenä pelkkä *kieli*. Nimitys *kieli* merkitsee (1900²⁶ s. 8): "Kieli (se kieli, jota paraiten puhuu, ilmoitetaan; jos tämä on suomi tai ruotsi, ilmoitetaan samalla toinenkin näistä kielistä, jos sitä ainakin auttavasti puhuu." Vuoden 1900 väestönlaskennassa selvitetään ensimmäistä kertaa myös *kaksikielisyyttä* kieliparissa ruotsi–suomi. Tätä kuvataan seuraavasti (s. 61):

Vuoden 1900 väenlaskussa oli henkilökortissa ainoastaan kysymys "kieli" ja selitettiin sillä tarkotettavan sitä kieltä, "jota paraiten puhuu". Mutta samalla tehtiin lisäkysymys, jonka tarkoituksena oli saada selville, missä määrässä kaksikielisyyttä on ilmennyt, s. o. samat henkilöt puhuneet kumpaakin kotimaista kieltä, toista pääkielenään ja toista ainakin auttavasti. Se selvitys, jonka väenlasku viimemainitussa kohden on antanut, on siis laatuaan uusi lisä maan suurimpien kaupunkikuntien kieliolojen valaismiseksi."

Lainauksessa esiintyy nimitys *pääkieli*, jonka käyttöön pian siirryttiinkin. Vuosina 1920 ja 1930 on ollut käytössä *pääkieli* merkityksessä 'kaksi- tai useampikielisen henkilön parhaiten taitama kieli'. Vuonna 1920²⁷ yläkäsitteenä on käytetty nimitystä *kieli*, mutta varsinaiseen merkintään viittaa *pääkieli* (s. 14): "Kieli: a) Pääkieli (se kieli, jota parhaiten puhutte): b) Suomen- ja ruotsinkielisten vastattava: Osaatteko sitä paitsi auttavasti ainakin toista kotim. kieltä?" Vuonna 1930²⁸ muotoilu on käytännössä sama (s. 18): "Pääkieli (se kieli, jota parhaiten puhutte) Suomea ja ruotsia puhuville: osaatteko sitä paitsi ainakin auttavasti toista kotim. kieltä?" Vuonna 1940 ei suoritettu kaupunkien väestönlaskentaa poikkeusolojen takia.

Kokoavasti voi todeta, että kielimerkinnän nimitykset ovat vaihdelleet väestönlaskennoissa seuraavasti:

25 SVT VI : 44 ; 8: Väenlasku Helsingissä, Turussa, Viipurissa, Tampereella, Nikolainkaupungissa, Porissa ja Oulussa joulukuun 7 p. 1910

26 SVT VI : 35: Väenlasku Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Viipurissa joulukuun 5 päivänä 1900

27 SVT VI : 55; 11: Helsingin, Turun, Viipurin, Tampereen, Vaasan, Oulun, Porin, Kuopion, Lahden ja Kotkan väestönlaskenta joulukuun 8 p. 1920

28 SVT VI : 71 ; 13: Helsingin, Turun, Viipurin, Tampereen, Vaasan, Kuopion, Lahden, Oulun, Kotkan, Rauman, Pietarsaaren ja Riihimäen väestönlaskenta marraskuun 27 p. 1930

Valtakunnallinen väestönlaskenta 1880 →

Vuosi	Nimitys
1865	äidinkieli
1875	- (tietoa ei kerätty)
1880, 1890	äidinkieli
1900, 1910, 1920, 1930, 1940	puhekieli
1950	kieli
1960, 1970	pääkieli
1980, 1990 →	äidinkieli

Kaupunkien väestönlaskenta 1870–1930

Vuosi	Nimitys
1870, 1880, 1890	äidinkieli
1900, 1910	kieli
1920	pääkieli (kieli)
1930	pääkieli

Kielimerkinnästä on käytetty ajan oloon neljää nimitystä: *kieli*, *puhekieli*, *pääkieli* ja *äidinkieli*. Nimityksistä pistää silmään, että *äidinkielestä* luovuttiin sekä valtakunnallisessa että kaupunkien väestönlaskennassa vuonna 1900, mutta se otettiin uudelleen käyttöön vuonna 1980. Seuraavaksi analysoidaan, mitä kielimerkintä on tarkoittanut eri aikoina.

Mitä nimitykset tarkoittavat?

1800-luvun kontekstissa *äidinkieli* saattoi tarkoittaa 'uskonopetuskieltä' (*äidinkieli* 1. ja 2.). Toisaalta yksilön kielen määrittämisessä on käytetty puhutun kielen taitoa (*äidinkieli* 2., *kieli*, *pääkieli* 1. ja 2.). Kieli, jota yksilö puhuu parhaiten, on usein kieli, johon on sosiaalistunut varhain. *Äidinkielen* määrittelystä ei vallitse yksituumaisuutta (en tässä lähemmin tarkastele lukuisia käsitelmäärittelyitä). Kielen taitamiseen ja kieleen sosiaalistumiseen perustuva näkemys äidinkielestä lienee tavallinen. Tällaista määrittystä käyttää muun muassa Kielitoimiston sanakirja:²⁹ 'kieli jonka ihminen ensimmäiseksi (tav. kotonaan) oppii ja jota hän parhaiten t. yksinomaan taitaa.'

Vuoden 1980 väestönlaskennassa käytettiin nimitystä *äidinkieli* merkityksessä 'kielilain (1.6.1922/148) tarkoittama "oma kieli"'. Nimitys *oma kieli* liittyy oikeudelliseen

²⁹ Kielitoimiston sanakirja (19.3.2024 päivitetty versio), hakusana *äidinkieli*. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>

sääntelyyn. Painavin säädös, jossa *oma kieli* esiintyy, on perustuslaki.³⁰ Perustuslain 2. luku käsittelee yksilön perusoikeuksia, ja sen 17 § käsittelee otsikkonsa mukaisesti kunkin ”oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin”. Toisen momentin ensimmäinen virke kuuluu: ”Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.” Nimitystä *oma kieli* käytetään myös toisaalla sääntelyssä, muun muassa viittomakielilaisissa.³¹

1 § Viittomakieli

Tässä laissa tarkoitetaan *viittomakielellä* suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä.

Viittomakieltä käyttävällä tarkoitetaan henkilöä, jonka oma kieli on viittomakieli.

Sääntelyssä käytettävien nimitysten *oma kieli* ja *äidinkieli* välinen ero ei ole oikopäätä selvä. Nimityksen *oma kieli* voi ymmärtää tarkoittavan kieltä, jonka yksilö ”tuntee omimmakseen” ja johon identifioituu vahvimmin. *Oman kielen* voi ilmoittaa väestörekisterissä äidinkielekseen. Nimitysten *oma kieli* ja *äidinkieli* välistä eroa voi havainnollistaa ainakin niin, ettei *oma kieli* välttämättä tarkoita samaa kuin sanakirjan³² *äidinkieli* (’kieli jonka ihminen ensimmäiseksi (tav. kotonaan) oppii ja jota hän parhaiten t. yksinomaan taitaa’).

Nimityksellä *äidinkieli* ei tietävästi ole nykyisenä väestötietona auki kirjoitettua määritelmää, vaan sillä viitataan kieleen, jonka yksilö on merkinnyt väestörekisteriin: *äidinkieli* = ’yksilön väestötietojärjestelmään ilmoittama kieli’. Tällainen määritelmä on ostensiivinen (*äidinkielen* tarkoite käyttöyhteydessään osoitetaan sen sijaan, että määritellään sen olemus). Sana *äidinkieli* on laajassa käytössä eri aloilla, ja se on myös monimerkityksinen. Tulkintaongelmia on syntynyt siitä, että väestörekisterin *äidinkieltä* tarkastellaan muissa yhteyksissä luotujen käsitesisältöjen valossa.

Kotimaisten kielten keskuksen tekemässä Kielen asemaan liittyvät termit hallinnossamme -sanastossa on termi *oma kieli*.³³ Sitä on kuvattu seuraavasti:

30 Suomen perustuslaki, Finlex 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

31 Viittomakielilaki, Finlex 359/2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150359>

32 Kielitoimiston sanakirja (19.3.2024 päivitetty versio), hakusana *äidinkieli*. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>

33 Kielen asemaan liittyvät termit hallinnossamme -sanasto.

https://www.kotus.fi/julkaisut/kielipolitiikkajulkaisut/kielen_asemaan_liittyvat_termit_hallinnossamme_-_sanasto/oma_kieli

oma kieli

sv eget språk

määritelmä

kieli, joka on yksilön identiteetin kannalta merkittävä ja jonka käyttäjyhteisöön hän samastuu

lisätieto

Oma kieli esiintyy lainsäädännössä ja siihen perustuvissa teksteissä. Käsitteen määritelmä kytkeytyy voimassa olevaan oikeudelliseen sääntelyyn. Nimitystä oma kieli käytetään nykyisessä perustuslaissa kielellisten oikeuksien käsittelyn yhteydessä (2. luku: Perusoikeudet). Luvun 17. pykälä on otsikoitu Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin, mutta lakitekstissä ei ole oman kielen määritelmää. Koska omasta kielestä puhutaan nimenomaan perusoikeutena, korostuu se, että yksilö voi identifioitua kieleen kenenkään estämättä.

Nimityksiä *oma kieli* ja *äidinkieli* on käytetty lainsäädännössä samatarkoitteisesti. Suomen hallitusmuodosta säädettiin vuonna 1919. Hallitusmuodon 2. luvun 14. pykälässä säädetään tasavallan kansalliskielistä. Pykälän toinen momentti kuuluu seuraavasti (lihavointi lisätty):

Suomen kansalaisen oikeus käyttää oikeudessa ja hallintoviranomaisen luona omassa asiassaan **äidinkieltään**, suomea tai ruotsia, sekä tällä kielellä saada toimituskirjansa on turvattava lailla, varteenottamalla, että maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön oikeus järjestetään samanlaisten perusteiden mukaan.

Samoihin aikoihin säädettiin yksityiskohtaisemmin kielten käytöstä viranomaisissa. Vuonna 1922 säädetyn kielilain 2. luvun 3. pykälän ensimmäinen momentti alkaa seuraavasti (lihavointi lisätty):

Suomen kansalaisella on oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa valtion viranomaisessa **omaa kieltänsä**, suomea tai ruotsia, omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan.

Ajatukseen omasta kielestä perustuu myös käytäntö, jonka mukaan yksilö voi merkitä väestötietojärjestelmään sen kielen, johon identifioituu. Väestötietojärjestelmän *äidinkieli* tarkoittaa tässä kuvailtua *omaa kieltä*.

Väestölaskentojen ja -tilastointien kielimerkinnän sisältöjä voi esittää kootusti seuraavasti:

äidinkieli

- 'kristinuskonopetuskieli' (käytetään kriteerinä, jos tilanne on epäselvä)
- 'se kieli, joka on kysymyksessä olevan henkilön sivistys- eli rippikoulu- taikka jokapäiväinen puhekieli'
- 'kielilain (1.6.1922/148) tarkoittama "oma kieli"'
- 'yksilön väestötietojärjestelmään ilmoittama kieli'

kieli

- 'kieli, jota parhaiten puhuu'

pääkieli

- 'kieli, jota parhaiten puhuu'
- 'kaksi- tai useampikielisen henkilön parhaiten taitama kieli'

Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään

Maassamme on keskusteltu yhtä useamman kielen merkitsemisestä väestötietojärjestelmään melko pitkään, jos kohta keskustelu on voimistunut 2000-luvulla. Usean (äidin)kielen merkitsemisen tarpeen ajatellaan syntyneen eritoten maahanmuuton voimistumisen myötä, suunnilleen 1990-luvulta. Edellä kävi ilmi, että a) tilastoinnin kieli-muuttujasta käytetyt nimitykset ovat vaihdelleet pitkin matkaan ja b) kielen merkitseminen väestötiedoksi on tuottanut kategoriointi-ongelmia kautta aikain, niin että voi todeta kysymyksen olevan yhtä vanha kuin väestönlaskentakin.

Väestötietojärjestelmän kielimerkinnän muuttamiseen on tartuttu myös hallinnossa. Hallituksen kertomuksessa kielilainsäädännön soveltamisesta vuodelta 2017 esitettiin keskeisenä huomiona (luku 3.1, s. 27), että useamman kielen merkitsemismahdollisuus väestötietojärjestelmään tulee selvittää:

Väestötietojärjestelmämerkinnät: Väestötietojärjestelmän muuttamista siten, että siihen lisätään mahdollisuus merkitä yhdelle henkilölle useampi äidinkieli, tulisi selvittää. Selvityksessä tulisi huomioida, minkälaista hyötyä yksilölle on useamman äidinkielen merkitsemisestä väestötietojärjestelmään. Tämän lisäksi tulisi selvittää vaikutukset viranomaisten toimintaan, esimerkiksi palvelujen suunnitteluun.

Tämän kirjauksen nojalla asiasta laadittiin oikeusministeriön selvitys, joka julkaistiin helmikuussa 2020.³⁴ Viimeisin kirjaus on pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti laaditussa kielipoliittisessa ohjelmassa.³⁵ Kesäkuussa 2022 julkaistun ohjelman luvussa 8.3 (s. 65–66) kirjattiin tavoite sen edistämiseksi, että yksilö voisi merkitä yhtä useamman kielen väestötietojärjestelmään. Valtiovarainministeriölle vastuutettu toimenpide muotoiltiin seuraavasti:

Aloitetaan valmistelutyö usean kielen merkitsemiseksi väestötietojärjestelmään siten, että nykyinen kielellisiä oikeuksia turvaava järjestelmä ei vaarannu. Valmistelussa otetaan huomioon tietoturva ja yksilönsuoja sekä muutos- ja ylläpitokulut.

1.3 Kaupunkien väestötilastot

Kaupungit harjoittavat tutkimus- ja tilastointitoimintaa, jos kohta niiden esittämät tilastotiedot voivat pohjautua myös toisiin lähteisiin, esimerkiksi Digi- ja väestötietoviraston väestörekisteriin tai Tilastokeskuksen tilastoihin. Kaupungit tekevät myös toimintaansa liittyviä kansainvälisiä vertailuja ja tuottavat tilastotietoa yhteistyönä.

Tutkimus- ja tilastointitoimi perustuu ennen kaikkea kaupunkisuunnittelun tarpeisiin. Kaupunkeja tahdotaan johtaa tietoperusteisesti ja tuleva kehitys huomioon ottaen. Kaupungit pyrkivät paitsi analysoimaan nykytilanteeseen vaikuttavia tekijöitä myös katsomaan tulevaan. Ne tuottavat kehitystä kuvaavia tilastoja, selvityksiä sekä laativat muun muassa väestöennusteita.

Kaupungit tuottavat myös väestötietoa - ja tilastoja asukkaistaan. Kaupunkien keräämä tieto asukkaiden käyttämistä kielistä on merkittävää erityisesti kahdesta syystä. Ensinnäkin kaupungit ovat kielellisesti monimuotoisempia kuin muut alueet, mikä voi lisätä kieliin liittyvän tiedon tarvetta esimerkiksi palveluiden suunnittelussa. Toisekseen muuttoliike ulkomailta suuntautuu tyypillisesti kaupunkeihin, mikä paitsi kasvattaa kaupunkeja myös lisää niiden monikielisyttä entisestään. Väestön keskittyminen kaupunkeihin perustuu moniin tekijöihin. Keskeinen syy on työpaikkojen keskittyminen taajaan asutuille seuduille, erityisesti palvelutuotantoon ja uusille aloille, joihin kaivataan korkeasti koulutettua ulkomaista työvoimaa (IT, digitalisaatio, ohjelmistokehitys, peliala ja tekoäly).

34 Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään. Oikeusministeriön julkaisu: Selvityksiä ja ohjeita 2020:8. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162056>

35 Kielipoliittinen ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisu 2022:51. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164216>

Helsinki

Helsinki on maamme suurin kaupunki ja pääkaupunkiseutu tihein väestökeskittymä. Helsingin kaupunki tuottaa runsaasti tutkimus- ja tilastotietoa monelta kaupunkisuunnittelun lohkolta.³⁶ Väestön kehitys ja alueellinen jakauma kuuluvat tärkeisiin seurantakohteisiin. Väestöennusteet ja väestörakenteen muutokset vaikuttavat kaupunkisuunnitteluun myös kielen näkökulmasta. Kielisuhteilla on vaikutusta muun muassa palvelujen suunnitteluun ja koulutukseen.

Tuorein väestöennuste on julkaistu joulukuussa 2023 (tilanne elokuussa 2024).³⁷ Siinä esitetään Helsingin kaupungin ja Helsingin seudun väestöennusteet vuosille 2022–2060 sekä Helsingin alueittainen ennuste vuosille 2022–2037. Väestöennuste laadittu myös ruotsinkieliselle väestölle. Väestöennusteen tulokset esitellään palvelujen suunnittelun kannalta merkittävimmistä ikäryhmistä. Julkaisussa kuvataan ennustemenetelmä ja ennusteessa tehdyt oletukset aluetaloudellisesta ja demografisesta kehityksestä. Julkaisu sisältää myös katsauksen Helsingin ja Helsingin seudun väestökehityksen viimeaikaisiin piirteisiin sekä analyysiä muuttoliikkeen vaihteluiden taustalla vaikuttavista tekijöistä. Lisäksi julkaisu sisältää aikaisempien vuosien ennusteiden vertailuja suhteessa toteutuneeseen väestökehitykseen.

Myös Espoon³⁸, Vantaan³⁹ ja Tampereen⁴⁰ tilastoaineistot on pantava merkille. Suurten kaupunkien tilastoaineistoja tarkasteltaessa on hyvä ottaa huomioon se, että kieliin liittyvät teemat ovat esillä useissa kaupunkien toiminnoissa, ja myös niitä tarkastelemalla voi saada tärkeää tietoa kaupungin kielitilanteesta. Mainittakoon näistä esimerkiksi kaupungit käännöspalvelujen tekstintuotantomäärät ja käännettyjen kielten määrä, asiointipalveluissa käytetyt tosiasialliset kielet sekä maahanmuuttajien neuvonta- ja ohjauspalvelujen asiointikielten järjestäminen. Valtiokonttorin Tutki hallinto -sivusto sisältää⁴¹ muun muassa kuntiin liittyvää ja hyvinvointialueisiin liittyviä väestötietoja. Valtiokonttorin tiedot perustuvat Tilastokeskuksen aineistoihin.

36 <https://kaupunkitieto.hel.fi/fi>

37 Sinkko, H. 2023. *Helsingin ja Helsingin seudun väestöennuste 2022–2060 – Ennuste alueittain 2022–2037*. Tilastoja 2023: 8. Helsingin kaupunginkanslia.

https://www.hel.fi/static/kanslia/Kaupunkitieto/23_12_21_Tilastoja_8.pdf

38 <https://www.espoo.fi/fi/kaupunki-ja-paatöksenteko/tutkimus-ja-tilastot>

39 <https://www.vantaa.fi/fi/kaupunki-ja-paatöksenteko/tietoa-vantaasta/tilastot-ja-tutkimukset>

40 <https://www.tampere.fi/tampere-tietoa/tilastot>

41 <https://www.tutkihallintoa.fi/>

1.4 Opetushallinnon tilastopalvelu

Vipunen on opetushallinnon tilastopalvelu, jossa esitetään laajasti koulutukseen liittyvää tietoa.⁴² Sen sisällöstä vastaavat opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus. Tilastot perustuvat pääosin Tilastokeskuksen, opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen keräämiin tietoihin ja rekistereihin. Palvelu sisältää tilasto- ja indikaattoritietoa eri koulutusasteista, koulutuksen jälkeisestä sijoittumisesta, korkeakouluissa tehdystä tutkimuksesta sekä väestön koulutusrakenteesta ja opiskelijoiden sosioekonomisesta taustasta.

Kasvatukseen ja koulutukseen liittyvä kielidata heijastelee maassamme harjoitettua kielikoulutuspolitiikkaa, joka puolestaan vaikuttaa väestötasolla muun muassa maamme kielivarantoon. Opetus lisää kielten kokonaisuutta yhteiskunnassa. Vipusen sisältämistä tilastotiedoista on nähtävissä maamme kielipolitiikkatoimien vaikutuksia.

Poimintoja Vipusen sisällöistä. Tilastopalvelussa esitetään luokituksia varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten äidinkielistä, ja tämän tyyppisellä tiedolla voi olla monia käyttökohteita esimerkiksi koulutuspoliittisessa päätöksenteossa. Varhaiskasvatuksen järjestämisuotoja on useita: kunnan tai kuntayhtymän järjestämä varhaiskasvatus, kunnan tai kuntayhtymän ostopalvelu, palveluseteli, yksityisen hoidon tuella järjestetty varhaiskasvatus sekä yksityinen varhaiskasvatus ilman yksityisen hoidon tukea. Tilastotietoja varhaiskasvatuksen kielijakaumasta eri järjestämisuodoissa voi tarkastella kansallisella ja alueellisella tasolla.

Riitta Pyykön selvitys⁴³ käsitteli perusopetuksen kielivalintoja laajasti, ja teemasta on keskusteltu viime vuosina alituisesti. Oppilaiden kielivalinnat ovatkin kielikoulutuspolitiikan avainkysymyksiä. Vipunen tietää kertoa, mitä kieliä perusopetuksessa opiskellaan ja miltä luokka-asteelta lähtien. Kieltenopiskelun maantieteellinen jakauma ja kielten opetuksen tarjonta ovat tärkeitä koulutuksen tasa-arvoon liittyviä teemoja. Tähän voi syventyä esimerkiksi tarkastelemalla eri kieliä opettavien oppilaitosten määrää alueittain. Äidinkielen ja kirjallisuuden sekä S2:n oppimistulokset kuvastavat muun muassa sitä, minkälaiset valmiudet koulu antaa yhteiskunnassa toimimiselle.

Lukiossa opiskeltavien kielten määrä on keskeinen väestötason kielivarantoa kuvaava tieto. Kielten ainevalinnat lukiossa määrittävät pitkälti sen, minkälaista kieliosaamista yhteiskunnassa on tarjolla koulunpolun läpäisseillä. Sekä opiskeltujen kielten määrä että opintojen laajuus vaikuttavat kokonaisuuteen.

42 <https://vipunen.fi/fi-fi>

43 Pyykkö, R. 2017. *Monikielisyys vahvuudeksi. Selvitys Suomen kielivarannon tilasta ja tasosta*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:51. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160374>

Viime vuosina on kiinnitetty erityisesti huomiota englannin kielen milteipä yksinomaistumiseen A-kielenä ja siihen, ettei muita kieliä juuri opiskella. Tämän lisäksi myös B-kielen valinnat ovat merkittäviä siitä syystä, että ne luovat osaamis-pohjaa, jota voi vahvistaa myöhemmissä opinnoissa.

Puhtaan opetustilaston lisäksi on syytä mainita myös oppimisen arviointi ja sen tuottama tilastotieto. Suomessa siitä vastaa Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi), joka on itsenäinen ja riippumaton viranomainen. Arviointi-keskuksen toimialana on koko koulutusjärjestelmä varhaiskasvatuksesta korkea-koulutukseen. Karvi tekee luonnollisesti myös kieleen ja kielenoppimiseen liittyviä arviointeja. Karvin kieltä koskevien arviointiraporttien nimikkeet havainnollistavat kysymyksenasetteluja (esimerkit vuoden 2023 julkaisuista):

- A-ruotsin oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2022
- B1-ruotsin oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2022
- Kielellisiä taitoja ja koulunkäyntivalmiuksia – Valmistavan opetuksen ja oman äidinkielen opetuksen tila ja vaikuttavuus -arviointi
- ”Paljon on tehty, mutta paljon on vielä kehitettävää” – Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuspilotin arviointi 2022
- Matematiikan ja äidinkielen taidot alkuopetuksen aikana – Perusopetuksen oppimistulosten pitkittäisarviointi 2018–2020
- ”English has a pretty big role in my life” – Näkökulmia englannin opetuksen ajankohtaisiin teemoihin perusopetuksessa

Arvioinnit ilmentävät koulun kieltenosaamisen todellisuutta. Raporteissa kuvataan oppimistavoitteisiin pääsyä, ja sikäli se kuvastavat paitsi opetuksen myös kielikoulutuspolitiikan onnistumista. Arviointiraportit sisältävät runsaasti kieliin liittyvää tilastotietoa.

Opintopolku on Opetushallituksen ylläpitämä portaali, joka sisältää kattavat tiedot Suomen opintotarjonnasta ja koulutuksista.⁴⁴ Opintopolku sisältää tietoa tutkinnoista, ammateista sekä opiskelusta eri oppilaitoksissa. Koulutuksen järjestäjät ja korkeakoulut ylläpitävät tietoja koulutuksistaan. Opintopolku sisältää kieli-koulutuspoliittista tietoa sikäli, että portaalissa esitellään eri kielillä järjestettävät kandi- ja maisteriopinnot oppilaitoksittain.

44 <https://opintopolku.fi/konfo/fi/>

1.5 Keskeiset havainnot

Tilastokeskus esittää tietoja kielten puhujamääristä, ja sen tiedot perustuvat väestötietojärjestelmän kirjaukseen henkilön kielestä. Näiden tietojen perusteella voi saada suuntaa antavan käsityksen väestön käyttämisestä kielistä ja kieliryhmien koosta.

Väestötietojärjestelmään on kaavailtu rekisteröintitavan muutosta niin, että henkilö voisi rekisteröidä enemmän kuin yhden kielen. Tämän selvityksen kysymyksenasettelun kannalta uudistuksen hyödyt olisivat välillisiä ja kokonaiskuvaa täydentäviä ja riippuisivat pitkälti siitä, minkälainen uusi tilastointitapa olisi, minkälaisiin luokituksiin se perustuisi ja miten tietoa kerättäisiin. Kielten käyttöalojen ja tosiasiallisen käytön seurantaan tarvitaan ensisijaisesti toisenlaisia menetelmiä ja tutkimusvälineitä.

Tilastokeskus on laissa määritelty valtion tilastotoimen yleisviranomainen. Esiselvitystä tehdessä on käynyt ilmeiseksi systemaattisesti ja pitkäjänteisesti tuotetun, laajamittaisen tilastollisen kielitiedon tarve. Tietojen keräämiseen, analysointiin ja tulosten julkistamiseen tarvitaan laajaa osaamista ja ennen kaikkea pysyvyyttä. Tilastokeskuksen mahdollisuudet kerätä ja tuottaa käyttöalojen seurantatietoa olisi hyvä selvittää.

Kunnan kielisuhteilla on vaikutusta muun muassa palvelujen ja koulutuksen suunnitteluun. Kaupunkien väestötilastoja ja -ennusteita sekä muuta kaupunkien tuottamaa tietoa voi hyödyntää monin tavoin seurantakohteiden määrittelyssä. Paikallinen ja alueisiin kohdentuva tieto kielioloista on tärkeää kielten käytön seurannassa.

Opetushallituksen Vipusessa esitetään laajasti koulutukseen liittyvää tietoa. Kieltä koskevaa tilasto- ja indikaattoritietoa voi hyödyntää kielten käytön seurannassa. Oppilaiden kielivalinnat ovat kielikoulutuspolitiikan avainkysymyksiä. Kasvatukseen ja koulutukseen liittyvä kielidata heijastelee maassamme harjoitettua kielikoulutuspolitiikkaa, joka vaikuttaa väestötasolla siihen, mitä kieliä suomalaiset osaavat opintojen päätyttyä.

2 Toimijoita ja kielipolitiikkaa

2.1 Ministeriöt

Valtioneuvoston kanslia

Valtioneuvoston kanslian (VNK) päätehtävä on tukea pääministeriä valtioneuvoston johtamisessa sekä hallituksen ja eduskunnan työn yhteensovittamisessa.⁴⁵ Kanslia tuottaa myös ministeriöiden yhteisiä hallintopalveluita, jotka liittyvät tieto- ja asiakirjahallintoon, kääntämiseen ja kieliin, tiloihin ja virastopalveluihin sekä julkaisemiseen. Sen hallintoyksikköön kuuluu kieli- ja käännöstoimiala, johon kuuluvat alaorganisaatioina kielipalveluiden tukiyksikkö, vieraiden kielten yksikkö ja ruotsin kielen yksikkö.

Valtioneuvoston kansliassa laaditaan sanastoja. Niitä laaditaan yhteistyössä valtionhallinnon eri alojen asiantuntijoiden ja kielten ammattilaisten kanssa. Tavoitteena on yhtenäistää valtionhallinnon tekstien erikielisiä termejä ja edesauttaa selkeää viestintää. Sanastotyö helpottaa hallinnonalojen yhteistyötä ja varmistaa, että samoista asioista käytetään samatarkoitteisia ilmauksia eri kielillä. Sanastoissa esitetään termisuorituksia kääntäjille ja alan toimijoille. Yhdenmukaistettua termistöä hyödynnetään myös tietojärjestelmissä ja julkaistavien aineistojen sisällönkuvailussa. Ruotsinkielisen säädöskielen käytöstä laaditaan ohjeita ja ratkaistaan englanninkielisten tekstien kielipulmia. Kansliassa kootaan myös ministeriöiden teksteistä koostuvia käännösmuisteja.

Valtioneuvoston kanslian tuottamia sanastoja ja aineistoja sekä muualla valtionhallinnossa laadittuja sanastoja julkaistaan valtioneuvoston termipankki Valterissa.⁴⁶ Valtioneuvoston kanslian sanastoja, ohjeita ja muita aineistoja on koottu organisaation verkkosivulle.⁴⁷ Valtioneuvoston kanslia ylläpitää luetteloa muiden toimijoiden tuottamista erikoisalojen sanastoista. Luettelossa on kuutisenkymmentä virastojen, laitosten, yhdistysten ja muiden toimijoiden julkaisua (syyskuu 2024).⁴⁸

⁴⁵ <https://valtioneuvosto.fi/valtioneuvoston-kanslia>

⁴⁶ <https://valter.sanakirja.fi/>

⁴⁷ <https://valtioneuvosto.fi/kaannos-ja-kielipalvelut/sanastot#sanastot>

⁴⁸ <https://valtioneuvosto.fi/kaannos-ja-kielipalvelut/sanastot/muiden-toimijoiden-tuottamia-sanastoja>

Oikeusministeriö

Oikeusministeriön ja koko sen hallinnonalan tarkoituksena on ylläpitää oikeusjärjestystä ja oikeusturvaa, vahvistaa demokratian rakenteita sekä turvata kansalaisten perusoikeudet. Ministeriö valmistelee keskeiset oikeusjärjestystä ylläpitävät lait ja vastaa oikeuslaitoksen toimintakyvystä. Se ohjaa hallinnonalansa virastojen ja laitosten toimintaa sekä seuraa niiden kehitystä.

Oikeusministeriö hoitaa lukuisia kieleen liittyviä tehtäviä. Kielilainsäädännön valmistelu ja kielellisten oikeuksien toteutumisen valvonta kuuluvat keskeisiin toimiin. Kotoperäisten vähemmistökielten valtiosääntöoikeudellisesta asemasta laadittiin selvitys keväällä 2024.⁴⁹ Selvitys linjaa lainsäädännön tulkintaa. Kielilakien täytäntöönpanon ja soveltamisen sekä kielellisten oikeuksien seurannan keskeisiä välineitä ovat hallituksen kielikertomukset (3.1) ja kielibarometrit (3.6). Kansalliskielistrategiat (3.4) ja kielipoliittinen ohjelma (3.4) on laadittu oikeusministeriön alaisuudessa. Saamelaiskäräjät toimii oikeusministeriön alaisuudessa (2.3).

Oikeusministeriössä on lisäksi useita toimielimiä ja verkostoja, jotka kytkeytyvät epäsuoraan kielikysymyksiin tai joiden toimintaan kieli liittyy. Näistä mainittakoon Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkosto.⁵⁰ Se valmistelee pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelman mukaisen kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman, joka jatkaa aiempaa työtä ja on neljäs laatuaan. Ohjelman seurantakohteet ja niiden indikaattorit on ryhmitelty yhdeksälle elämänalueelle, joista etenkin sanan-, mielipiteen-, uskonnon- ja vakaumuksenvapaus sekä kieli ja kulttuuri liittyvät läheisesti yksilön kielelliseen identifiikaatioon.

Perusoikeusbarometriin sisältyy kielisosiologinen ulottuvuus, vähintään taustamuuttujien kautta.⁵¹ Perusoikeusbarometrissa haastateltiin kolmea kieli-vähemmistöä (arabian-, venäjän- ja ruotsinkieliset) ja Kelan vammaisuuksiin saavia henkilöitä ja verrattiin vähemmistöjen ja valtaväestön näkemyksiä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Kansalliskielten käytön turvaamiseksi oikeudenkäynnissä on asetettu hanke, joka selvittää tuomioistuinten ruotsinkielistä palvelua.⁵²

49 Dahlberg, M. 2024. *Selvitys kotoperäisten vähemmistökielten valtiosääntöoikeudellisesta asemasta – erityisesti perustuslain 17 §:n 3 momentin sisältö ja tulkinta*. Oikeusministeriön julkaisu: Selvityksiä ja ohjeita 2024:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-975-1>

50 <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM184:00/2023>

51 Nenonen, T. – Kivelä, J. – Ervasti, E. – Joronen, M. – Villa, S. 2021. *Perusoikeusbarometri*. Oikeusministeriön julkaisu: Selvityksiä ja ohjeita 2021:17. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-821-9>

52 <https://oikeusministerio.fi/-/tuomioistuinten-ruotsinkielista-palvelua-kehitetaan>

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonala on laaja, mitä kuvastavat ministeriön rooteliin sisältyvät 11 vastuualuetta:

- varhaiskasvatus (päiväkodit, perhepäivähoito, muu varhaiskasvatus)
- yleissivistävä koulutus (esiopetus, peruskoulu, lukio, vapaa sivistystyö, taiteen perusopetus)
- ammatillinen koulutus (ammattilliset tutkinnot, ammattiopistot)
- korkeakoulutus ja tiede (yliopistot, ammattikorkeakoulut, tutkimus- ja kehittämistoiminta)
- opintotuki (opintoraha ja -laina, opintoetuudet)
- kulttuuri (taiteen ja kulttuurin alat, museot, kulttuuriperintö)
- tekijänoikeudet (tekijänoikeusjärjestelmä ja sen kehittäminen)
- kirjastot (yleiset kirjastot, tieteelliset kirjastot, kirjastopolitiikka)
- liikunta (liikunnan edistäminen, huippu-urheilu, liikuntapaikat)
- nuoriso (nuorisotyö, nuorisopolitiikka)
- kirkollisasiat (kirkon yhteiskunnalliset tehtävät, uskonnonvapaus)

Toiminnan laajuutta voi havainnollistaa lukuina. Elokuussa 2024 Opetus- ja kulttuuriministeriössä oli käynnissä noin 90 kehittämiseen (arvioinnit, kehittämisryhmät, selvitykset, tutkimushankkeet, uudistushankkeet) ja säädösvalmisteluun liittyvää hanketta.⁵³ Näiden lisäksi toimikaudeksi nimettyjä toimielimiä oli yli 40 (jaostot, koordinaatioelimet, lautakunnat, neuvostot, neuvottelukunnat, seurantaryhmät). Alkuvuoden 2024 aikana, elokuulle tultaessa, ministeriö oli julkaissut kolmisenkymmentä eri teemoihin liittyviä dokumenttia. Elokuussa 2024 Valtioneuvoston julkaisuarkisto (Valto) sisälsi noin 1430 opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisua (sisältää painatteita 2000-luvun alkupuolelta lähtien). Kielikoulutukseen tai muutoin kieliin liittyviä selvityksiä ja raportteja on satoja.

Kielikoulutuspolitiikan verkosto (3.5), Opetushallitus (3.6) ja Kotimaisten kielten keskus (3.7) kuuluvat opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan ja kieli-poliittinen toiminta kanavoituu paljolti näihin organisaatioihin. Ministeriön tekee (koordinoi) sanastotyötä jonkin verran. Jatkuvan oppimisen sanastotyö 2023–2025 on opetus- ja kulttuuriministeriön työ- ja elinkeinoministeriön yhteinen sanastohanke.⁵⁴ Ministeriö käynnisti vuonna 2010 opetus- ja koulutusalan sanastoa koskevan työn. Opetus- ja koulutussanasto (OKSA) sisältää noin 840 opetushallinnon alan käsitettä, ja sen uusin versio on julkaistu huhtikuussa 2024.⁵⁵

⁵³ <https://valtioneuvosto.fi/hankkeet>, luettu 22.8.2024

⁵⁴ <https://okm.fi/hanke?tunnus=OKM025:00/2024>

⁵⁵ Opetus- ja koulutussanasto (OKSA). 3. laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-751-2>

2.2 Oikeusministeriön alaiset toimielimet

Kieliasiain neuvottelukunta

Kieliasiain neuvottelukunta on oikeusministeriön yhteydessä työskentelevä toimielin, jonka valtioneuvosto asettaa neljäksi vuodeksi kerrallaan.⁵⁶ Neuvottelukunnan tehtävänä on seurata kielilain ja siihen liittyvän lainsäädännön täytäntöönpanoa ja soveltamista sekä edistää kansalliskielten käyttöä ja asemaa. Neuvottelukunta pitää yllä vuoropuhelua kieliryhmien ja hallituksen välillä. Kieliasiain neuvottelukunnasta ja sen tehtävistä säädetään alun alkaen valtioneuvoston asetuksessa kielilain täytäntöönpanosta vuodelta 2004, minkä jälkeen sääntelyä tarkennettiin vuonna 2021 (2 §):^{57,58}

2 § Tehtävät

Neuvottelukunnan tehtävänä on:

avustaa oikeusministeriötä kielilain ja siihen liittyvän lainsäädännön täytäntöönpanon ja soveltamisen seurannassa, mukaan lukien eduskunnalle vaalikausittain kielilainsäädännön soveltamisesta annettavan valtioneuvoston kertomuksen valmistelussa;

tukea kielilainsäädännön täytäntöönpanoa sekä kansalliskielten käytön ja aseman edistämistä ja tätä varten tarvittaessa tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja;

edistää vuoropuhelua hallituksen ja kieliryhmien välillä.

Neuvottelukunta voi myös:

osallistua muita kieliä kuin kansalliskieliä koskevan lainsäädännön täytäntöönpanon ja soveltamisen seurantaan;

seurata maan kielioloja ja kielellisten oikeuksien toteutumista sekä kansainvälistä kehitystä ja yhteistyötä;

omasta aloitteestaan valmistella oikeusministeriön käyttöön suosituksia kielilainsäädäntöön ja sen soveltamiseen liittyvissä kysymyksissä sekä tehdä aloitteita kielellisten oikeuksien edistämiseksi ja kielellisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi.

⁵⁶ <https://oikeusministerio.fi/kieliasiain-neuvottelukunta>

⁵⁷ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040433>

⁵⁸ <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210522>

Neuvottelukunnan julkaisemat hallitusohjelmatavoitteet 2023–2027 havainnollistavat tekemisen ajatuksellista perustaa.⁵⁹ Ne voi tiivistää seuraavasti:

Kansalliskielistrategia ja kielipoliittisen ohjelma toimivat kielipolitiikan perustana seuraavalla hallituskaudella. Kielellisiä oikeuksia pitää edistää sekä kansalliskieliä ja kotoperäisiä kieliä vahvistaa pitkäjänteisesti ja tavoitteellisesti. Monikielisyyttä tulee vaalia, eikä kieliä tule asettaa vastakkain. Kansalliskielten ja kotoperäisten kielten asema on turvattava. Lisäksi kansalliskielten ja kotoperäisten kielten merkitystä koulutuksessa tulee vahvistaa.

Vuonna 2024 neuvottelukunta järjesti kieliain järjestyksessään viidennen neuvottelupäivän. Ensimmäinen pidettiin syksyllä 2016 ja muut tilaisuudet on järjestetty vuosina 2018, 2019, 2022.^{60,61,62,63} Neuvottelupäivän aiheet ovat vaihdelleet yksityiskohdissaan jonkin verran, mutta tilaisuuksia yhdistäviä teemoja ovat olleet Suomen kieli-ilmapiiiri ja asenteet eri kieliryhmiä kohtaan, kielelliset oikeudet ja niiden turvaaminen sekä kielellisten oikeuksien toteutuminen, erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa.

Vuoden 2024 neuvottelupäivän aihe oli toinen kotimaisen kieli. Tilaisuus järjestettiin pyöreän pöydän keskusteluna, johon osallistuivat kieliain neuvottelukunta, opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus. Keskustelun teemana oli toisen kotimaisen kielen taito perusopetuksessa ja toisella asteella. Tilaisuuden aiheenvalintaa motivoi eritoten se, ettei ruotsin opetus suomenkielisissä kouluissa yllä tavoitteisiinsa. Heikot oppimistulokset säteilevät kielilain ja kansalliskielistrategian toteuttamismahdollisuuksiin.

Valtioneuvoston kansalliskieliverkosto

Valtioneuvoston kansalliskieliverkosto on valtionhallinnon yhteistyöverkosto, jonka oikeusministeriö on asettanut vuodesta 2013 alkaen. Se myös koordinoi verkoston toimintaa. Verkostossa on laaja edustus hallinnon toimijoita (mm. ministeriöt, Opetushallitus, Kotimaisten kielten keskus ja Kuntaliitto).

59 Kieliain neuvottelukunnan hallitusohjelmatavoitteet 2023–2027. <https://oikeusministerio.fi/kieliain-neuvottelukunta>

60 <https://valtioneuvosto.fi/en/-/1410853/kieliryhmat-ja-ministeri-lindstrom-keskustelivat-ensimmaisilla-kieliain-neuvottelupaivilla>, 21.10.2016

61

https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4761907/Julkausuma_neuvottelup%C3%A4iv%C3%A4t_2018.pdf/b7dd56c0-5762-d28e-6b56-f60acb90a1fa/Julkausuma_neuvottelup%C3%A4iv%C3%A4t_2018.pdf

62 <https://valtioneuvosto.fi/-/1410853/henriksson-keskusteli-kieliryhmien-kanssa-kielten-aseman-vahvistamisesta>, 22.10.2019

63 https://www.kotus.fi/nyt/uutistekstit/kotuksen_uutiset/kotuksen_uutisten_arkisto_%282013-2019%29/kotuksen_uutiset_2019/kansalliskielistrategia_saadaan_talla_hallituskaudella.31653.news, 22.10.2019

Verkosto koordinoi valtioneuvoston kieliasioita. Se seuraa valtionhallinnon kielitilannetta, vie käytäntöön hallitusohjelman kielipolitiikkaan liittyviä kokonaisuuksia (kansalliskielistrategia, kielipoliittinen ohjelma, hallitusohjelma) ja avustaa oikeusministeriötä kielellisten oikeuksien toteutumisen edistämässä ja seurannassa. Verkoston jäsenenä olevat ministeriöiden edustajat tekevät selkoa hallitusohjelmakirjausten toteutumisesta omalla hallinnonalallaan. Verkosto jakaa tietoa, vaihtaa näkemyksiä toiminnan järjestämisestä ja kehittää hyviä käytäntöjä eri hallinnonalojen välillä. Se pyrkii luomaan käyttöyhteyksiä molemmille kansalliskielille.

Kansalliskieliverkoston neljäs toimikausi käynnistyi joulukuussa 2023 (1.12.2023–31.3.2027). Asettamispäätöksen mukaisesti verkosto laatii ja hyväksyy toimikaudelleen toimintasuunnitelman kielellisten oikeuksien edistämiseksi ja kehittämiseksi, jossa pääpainona ovat kansalliskielet. Toimintasuunnitelman mukaan Kansalliskieliverkoston tehtävät toimikaudella 2023–2027 ovat seuraavat:

1. Verkosto seuraa ja jalkauttaa hallitusohjelman kielipolitiikkaan liittyviä kokonaisuuksia
 - verkosto seuraa ja edistää kansalliskielistrategian ja kielipoliittisen ohjelman toimeenpanoa ja tukee oikeusministeriötä näiden toimintaohjelmien seurannassa
 - verkosto seuraa hallitusohjelman kielipolitiikkaan liittyvien kirjausten toimeenpanoa
2. Verkosto vaihtaa ja kehittää hyviä käytäntöjä eri hallinnonalojen välillä sekä luo uusia yhteistyömahdollisuuksia erityisesti kansalliskielten osalta niin hallinnon sisällä kuin suhteessa sidosryhmiin
 - verkosto koordinoi valtioneuvoston kieliasioita
 - verkosto toimii poikkihallinnollisena matalan kynnyksen yhteistyöforumina kieliasioissa
 - verkostossa jaetaan hyviä käytäntöjä ja luodaan tarpeen mukaan uusia yhteistyötapoja ja -mahdollisuuksia
3. Verkosto seuraa ja avustaa oikeusministeriötä hallituksen kielikertomuksen laadinnassa ja jalkauttamisessa
 - verkoston jäsenet avustavat kielikertomuksen laadinnassa tuomalla esiin hyvä käytäntöjä sekä haasteita kielellisten oikeuksien toteutumisessa omilla hallinnonaloillaan
 - verkosto seuraa kielikertomuksen suositusten toimeenpanoa sekä perustuslakivaliokunnan kielikertomuksen johdosta antamien näkökantojen toteutumista

4. Verkosto seuraa ja edistää kielilainsäädännön, erityisesti kielilain, toteutumista hallinnossa ja viranomaisten toiminnassa
 - verkoston jäsenet tukevat omaa ministeriötään kielilainsäädännön noudattamisessa ja toimeenpanossa
 - verkosto seuraa kielilainsäädännön ja kielellisten oikeuksien toteutumista eri hallinnonaloilla
 - verkosto vahvistaa kansalliskielten asemaa hallinnon kielinä (erityisesti ruotsin kielen asemaa)
5. Verkosto seuraa YK:n ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusten valvontaelinten kieliasioihin liittyvien suositusten täytäntöönpanoa
6. Verkosto toteuttaa ja kehittää muita kieliasioihin liittyviä kokonaisuuksia
 - verkosto keskustelee ajankohtaisista kieliasioihin liittyvistä kysymyksistä, esimerkiksi digitalisaatiosta

Viittomakieliasian neuvottelukunta

Viittomakieliasioiden neuvottelukunnasta annetun valtioneuvoston asetuksen (690/2020) mukaan oikeusministeriön yhteydessä toimii viittomakieliasioiden neuvottelukunta.⁶⁴ Valtioneuvosto asetti järjestyksessään ensimmäisen neuvottelukunnan helmikuussa 2024 nelivuotiseksi toimikaudeksi (11.2.2021–10.2.2025). Neuvottelukunta on asetettu eritoten viittomakielilain (359/2015) tavoitteiden toteutumisen arvioimista varten. Neuvottelukunnan tehtävänä on

- edistää vuoropuhelua ja yhteistyötä viittomakieltä käyttävien ja viranomaisten välillä
- edistää viittomakieltä käyttävien yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja muiden perusoikeuksien toteutumista
- toimia asiantuntijaelimenä antamalla lausuntoja sekä tekemällä esityksiä ja aloitteita
- seurata ja arvioida viittomakielilain sekä viittomakieltä käyttävien yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja muiden perusoikeuksien toteutumista.

⁶⁴ <https://oikeusministerio.fi/viittomakieliasioiden-neuvottelukunta>

2.3 Edustukselliset organisaatiot

Suomessa on kaksi lakisääteistä edustuksellista toimijaa, joiden tehtävät liittyvät kieleen ja kulttuuriin: Folktinget (Svenska Finlands folkting) ja saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjien edustajat valitaan erillisillä vaaleilla, kun taas Folktingetin edustajiston kokoonpano perustuu kunnallisvaalien tulokseen.

Folktinget

Folktinget (Svenska Finlands folkting, Suomenruotsalaiset kansankäräjät) on järjestö, jonka tehtävänä on edistää ruotsinkielisen väestön kielellisiä oikeuksia Suomessa ja työskennellä elinvoimaisen ruotsin kielen puolesta Suomessa.⁶⁵ Folktingetin tehtävät määritetään järjestöstä säädettyssä laissa.⁶⁶

1 § Tehtävät

Svenska Finlands folkting -nimisen järjestön, jäljempänä Folktinget, tehtävänä on edistää Suomen ruotsinkielisen väestön oikeuksia ja toimia tämän väestön sivistyksellisten ja yhteiskunnallisten olojen kehittämiseksi sekä ruotsin kielen aseman edistämiseksi Suomessa.

Folktingetin tulee toiminnassaan erityisesti seurata asian käsittelyä tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa koskevien kielellisten oikeuksien toteutumista. Tehtäviensä hoitamiseksi Folktinget tekee esityksiä, antaa lausuntoja sekä harjoittaa tiedotus- ja valistustoimintaa.

Folktingetissä on 75 edustajaa, jotka valitaan kunnallisvaalien tuloksen perusteella. Edustajanpaikat jakautuvat suhteellisesti, ruotsinkielisten ehdokkaiden kunnallisvaaleissa saamien äänien nojalla. Edustajia yhdistää ruotsin kieli, mutta poliittisia rajoja ei ole. Kaikki eduskuntapuolueet, joilla on ruotsinkielistä toimintaa, voivat periaatteessa saada edustajanpaikkoja vaalituloksen mukaisesti.

Edustajisto ("kansankäräjät") kokoontuu istuntoon kerran vuodessa. Se nimittää hallituksen ja valitsee edustajat eri komiteoihin. Hallitukseen kuuluu puheenjohtaja, kaksi varapuheenjohtajaa sekä vähintään viisi ja enintään 15 jäsentä sekä heidän henkilökohtaiset varajäsenensä. Hallitus hoitaa Folktingetin asioita edustajiston istunnon päätösten mukaisesti.

⁶⁵ <https://folktinget.fi/fi/meista/>

⁶⁶ Laki Svenska Finlands folkting -nimisestä järjestöstä (1331/2003).
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031331>

Päivittäisestä työstä ja päätösten valmistelusta vastaa järjestön toimisto, jossa on kymmenkunta työntekijää. Toimiston päällikkönä toimii pääsihteeri. Toimistossa toimii myös ruotsinkielinen käännöskeskus, jossa työskentelee yksi kääntäjä.

Säännösten mukaan valtio rahoittaa toimintaa niin, että talousarviossa tulee osoittaa määräraha Folktingetille lain mukaisten tehtävien hoitamiseksi. Järjestö saa rahoitusta myös rahastoista ja säätiöistä. Folktingetin toiminnassa on kuusi painoalaa, joiden kielipoliittisia tavoitteita määritetään seuraavasti:⁶⁷

Koulutus	Folktinget pyrkii varmistamaan ruotsinkielisen varhaiskasvatuksen ja koulutuksen saatavuuden kaikilla koulutusasteilla.
Hallinto	Folktinget pyrkii huolehtimaan siitä, että ruotsinkielisen väestön kielelliset oikeudet turvataan keskus- ja paikallishallinnossa sekä tuomioistuimissa.
Sosiaali- ja terveydenhuolto	Folktinget pyrkii varmistamaan, että ruotsinkielinen väestö saa sosiaali- ja terveydenhuoltoa omalla kielellään.
Kulttuuri ja media	Folktinget pyrkii edistämään ruotsinkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa Suomessa.
Kotouttaminen	Folktinget pyrkii luomaan ruotsinkielisiä rakenteita ja kotoutumispolkuja, joilla edistetään maahanmuuttajien oikeutta valita ruotsi kotoutumiskielekseen.
Kansainvälinen toiminta	Folktinget pyrkii vaihtamaan kokemuksia ja vahvistamaan yhteyksiä muihin Pohjoismaiden ja muun Euroopan harvemmin puhuttuihin kieliin ja kielivähemmistöihin.

Folktinget laatii esityksiä ja kirjelmiä. Tärkeä toimintamuoto on lausuntojen antaminen ruotsin kieltä koskevissa asioissa. Lausunnot liittyvät tyypillisesti viranomaistoimintaa sivuaviin teemoihin, ja niistä suuri osa koskee säädös-esityksiä. Poimintoja teemoista:⁶⁸

- Kirjelmä kansliapäällikkö Juha Majaselle, Valtiovarainministeriö (Folktinget esittää lainsäädäntöön erityissäännöstä sen varmistamiseksi, että kielilakiin perustuvat jokaisen kielelliset oikeudet (423/2003) turvataan suunniteltaessa ja kehitettäessä palveluja, 2022)

67 <https://folktinget.fi/fi/missa-vaikutamme/>

68 <https://folktinget.fi/fi/ajankohtaista/>

- Vangeilla pitäisi olla mahdollisuus kuunnella ruotsinkielisiä radiokanavia (Folktingetin yhteydenotto Rikosseuraamuslaitokseen vankien mahdollisuuksista kuunnella ruotsinkielisiä radiokanavia vankiloissa, 2023)
- Maahanmuuttajalla tulee olla oikeus valita ruotsi kotoutumiskieleksi (lausunto eduskunnan hallintovaliokunnalle hallituksen esityksestä kotoutumisen edistämiseksi, 2023)
- Folktinget kannattaa lakimuutosta, jonka mukaan julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavan suomen tai ruotsin kielen erinomaista taitoa osoittavan kielitutkinnon suorittamisesta poistetaan maksullisuus (lausunto eduskunnan sivistysvaliokunnalle hallituksen esityksestä laiksi julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta annetun lain 12 §:n muuttamisesta, 2024).

Folktinget julkaisee jonkin verran (tilastollista) tutkimusta, mistä mainittakoon esimerkkinä Finlandssvenskarna 2021 – en statistisk rapport, joka on järjestyksessään kolmas julkaisu aihepiiristä.⁶⁹

Saamelaiskäräjät

”Saamelaisilla alkuperäiskansana on saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin tässä laissa ja muualla laissa säädetään. Tähän itsehallintoon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla keskuudestaan saamelaiskäräjät”, näin kuuluu voimassa olevan saamelaiskäräjälain 1. pykälän 1. momentti.⁷⁰ Laki säädettiin alun alkaen vuonna 1995, mutta siihen on tehty sittemmin useita muutoksia. Valtiolla on lain mukaan taloudellinen vastuu käräjien toiminnasta, ja valtion talousarvioon varataan määräraha laissa tarkoitettuihin tehtäviin. Saamelaiskäräjät kuuluu oikeusministeriön hallinnonalaan.

Työjärjestyksen⁷¹ mukaan saamelaiskäräjillä on seuraavat toimielimet (2. luku): saamelaiskäräjien kokous (käräjien kokous), hallitus, käräjien puheenjohtaja, elinkeino- ja oikeuslautakunta, koulutus- ja oppimateriaalilautakunta, kulttuurilautakunta, saamen kielineuvosto, sosiaali- ja terveyslautakunta, nuorisoneuvosto sekä vaalilautakunta.

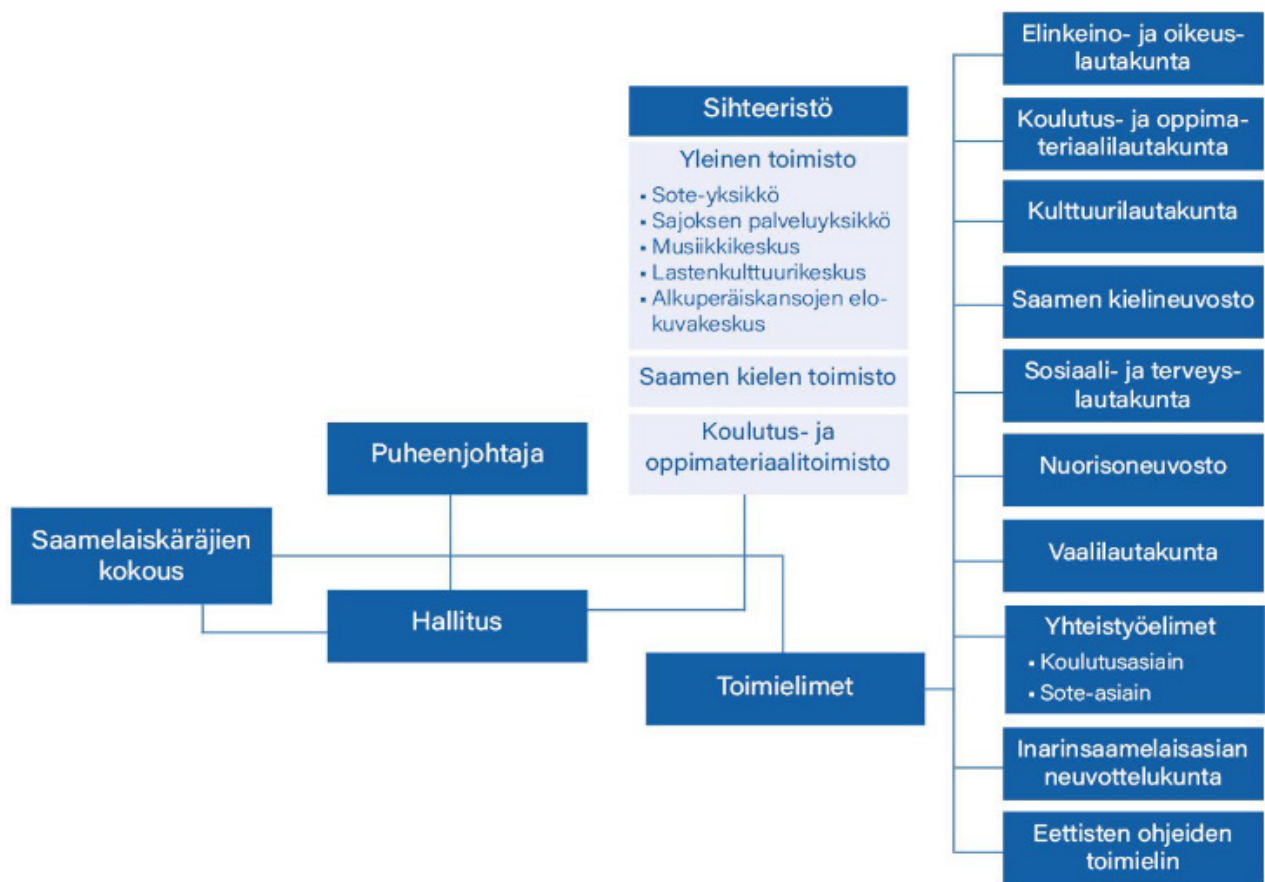
Käytännön työtä johtaa sihteeristö, joka on organisoitunut kolmeksi toimistoksi (yleinen toimisto, saamen kielen toimisto sekä koulutus- ja oppimateriaalitoimisto (työjärjestyksen 3. luku). Yleisen toimiston alaisuudessa toimivat kulttuurikeskus Sajoksen palveluyksikkö ja sosiaali- ja terveisyksikkö sekä saamelainen

⁶⁹ <https://folktinget.fi/article-174394-78270-rapportlansering-finlandssvenskarna-2021-en-statistik-rapport/>, 27.5.2021

⁷⁰ Laki saamelaiskäräjistä (alkuperäinen 974/1995). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>

⁷¹ Saamelaiskäräjien työjärjestys, voimassa oleva (muutos hyväksytty 19.12.2023). <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=dokumenttipankki/ty%C3%B6j%C3%A4rjestys>

lastenkulttuurikeskus, musiikkikeskus ja alkuperäiskansojen elokuvakeskus. Linjaorganisaation lisäksi saamelaiskäräjillä toimii 4 erillistoimielintä: saamelaisten koulutusasiain yhteistyöelin (6. luku), saamelaisten sosiaali- ja terveysasiain yhteistyöelin (7. luku), inarinsaamelaisasiain neuvottelukunta (8. luku), eettisten ohjeiden toimielin (9. luku).

Kuvio 1. Saamelaiskäräjien organisaatorakenne. Lähde: Saamelaiskäräjien toimintasuunnitelma-talousarvio 2024, s. 5.
https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=dokumenttipankki/kertomukset_ohjelmat_ja_suunnitelmat/suunnitelmat

Linjaorganisaatiossa kielityötä tekevät erityisesti koulutus- ja oppimateriaalilautakunta sekä saamen kielineuvosto. Näiden toimintojen kuvaukset havainnollistavat kokoavasti saamelaiskäräjien kielityön luonnetta. Koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan toimintaa tarkastellaan työjärjestyksen 10. ja 11. pykälissä.

10 § Koulutus- ja oppimateriaalilautakunta

Käräjien kokous valitsee koulutus- ja oppimateriaalilautakuntaan käräjien vaalikaudeksi kerrallaan puheenjohtajan, varapuheenjohtajan ja viisi muuta jäsentä sekä jokaiselle henkilökohtaisen varajäsenen. Puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan tulee olla käräjien varsinaisia jäseniä.

Lautakunnan tulee edustaa mahdollisimman hyvin Suomen saamelaisten kielellisiä ja alueellisia ryhmiä sekä hyvää asiantuntemusta toimialallaan.

11 §

Koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan tehtävänä on hallituksen alaisena

1. valmistella vaalikaudeksi saamelaisten koulutuspoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma kärkitavoitteineen,
2. valmistella saamelaiskäräjien esitykset, aloitteet, lausunnot ja muut kannanotot, jotka koskevat saamelaisten koulutusta kaikilla tasoilla,
3. edistää saamelaissoppilaiden oikeuksia omaan kielen ja omakieliseen opetukseen sekä saamelaissopetuksen asemaa Suomen koulujärjestelmässä,
4. edistää saamelaisten opetukseen liittyvää pohjoismaista saamelaissyhteistyötä,
5. harjoittaa yhteistyötä saamelaisten koulutusasioita hoitavien kansallisten ja kansainvälisten organisaatioiden ja toimielinten kanssa,
6. jakaa tietoa saamelaisten koulutus- ja oppimateriaaliasioista,
7. päättää edellä 4 §:n 9 kohdassa tarkoitetun saamelaisen oppimateriaalimäärärahan käytöstä hyväksymällä sitä koskevan käyttösuunnitelman (vuosittainen oppimateriaalien tuotantosuunnitelma),
8. seurata ja valvoa saamelaisen oppimateriaalimäärärahan käyttöä,
9. päättää saamenkielisen varhaiskasvatuksen turvaamiseksi tarkoitetun määrärahan käytöstä,
10. seurata ja valvoa saamenkielisen varhaiskasvatuksen turvaamiseksi tarkoitetun määrärahan käyttöä sekä laatia saamelaiskäräjien hallitukselle vuosittain selvitys määrärahan käytöstä,
11. päättää vuosittain saamelaissuorten taidetapahtuman järjestämisestä ja tapahtuman yleisistä linjauksista sekä hyväksyä opetus- ja

- kulttuuriministeriölle toimitettavan tapahtumaraportin ja selvityksen mainittuun tarkoitukseen saadun valtionavustuksen käytöstä,
12. laatia saamelaiskäräjien hallitukselle vuosittain selvitys saamelaisen oppimateriaalimäärärahan käytöstä,
 13. laatia käräjien kokoukselle ehdotus vuosittaisesta saamelaisesta oppimateriaalimäärärahasta,
 14. laatia käräjien kokoukselle ehdotus vuosittaisesta saamelaisesta varhaiskasvatuksen määrärahasta,
 15. laatia käräjien kokoukselle ehdotus edellä 4 §:n 11 kohdassa tarkoitettuihin pitemmän aikavälin suunnitelmaksi saamenkielisen oppimateriaalin tuottamisesta,
 16. laatia käräjien kokoukselle ehdotus edellä 4 §:n 17 kohdassa tarkoitettuun pitemmän aikavälin suunnitelmaan saamenkielisten varhaiskasvatuspalvelujen tuottamiseksi,
 17. hoitaa muut saamelaisen oppimateriaalimäärärahan käyttöön ja -tuotantoon liittyvät tehtävät sekä
 18. hoitaa muut toimialaansa kuuluvat tehtävät
 19. laatia käräjien kokoukselle kerran vaalikauden aikana tiedonanto saamenkielisen sekä saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin opetuksen tilanteen ja koulutuspoliittisen aseman kehittymisestä.

Saamen kielineuvoston toimintaa käsitellään työjärjestyksen 14. ja 15. pykälässä:

14 § Saamen kielineuvosto

Käräjien kokous valitsee saamen kielineuvostoon käräjien vaalikaudeksi kerrallaan puheenjohtajan, varapuheenjohtajan ja viisi muuta jäsentä sekä jokaiselle henkilökohtaisen varajäsenen. Puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan tulee olla käräjien varsinaisia jäseniä.

Kielineuvostossa tulee olla vähintään yksi jäsen kustakin Suomen saamelaisten kieliryhmästä. Lisäksi kielineuvoston tulee edustaa mahdollisimman hyvää kielen tutkimuksen ja huollon asiantuntemusta.

Saamelaisten yhteispohjoismaista kielityötä varten perustettaviin toimielimiin Suomen jäsenistä vähintään yksi pyritään valitsemaan saamen kielineuvoston jäsenten keskuudesta.

Saamen kielineuvoston tehtävänä on hallituksen alaisena

1. valmistella vaalikaudeksi saamelaisten kielipoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma kärkitavoitteineen,
2. valmistella saamelaiskäräjien esitykset, aloitteet, lausunnot ja muut kannanotot, jotka koskevat saamen kieltä ja saamelaisten kielioloja,
3. ylläpitää ja kehittää Suomessa käytettäviä saamen kieliä,
4. antaa ohjeita ja suosituksia Suomessa käytettävien saamen kielten kielen- ja nimistönhuoltoon sekä terminologian käyttöön liittyvissä asioissa,
5. edistää saamen kielten elvytystoimintaa ja kieliä koskevaa tutkimustoimintaa,
6. jakaa tietoa saamen kielestä,
7. harjoittaa yhteistyötä saamen kielen tutkimuksen ja huollon alalla toimivien kansallisten ja kansainvälisten organisaatioiden ja toimielinten kanssa,
8. laatia yhteistyössä saamen kielen toimiston kanssa saamen kielilain 29 §:ssä tarkoitettu kertomus käräjien kokoukselle sekä
9. päättää saamelaisten kielipesätoimintaan tarkoitetun määrärahan käytöstä,
10. seurata ja valvoa saamelaisten kielipesätoimintaan tarkoitetun määrärahan käyttöä sekä laatia Saamelaiskäräjien hallitukselle vuosittain selvitys määrärahan käytöstä,
11. laatia käräjien kokoukselle ehdotus vuosittaisesta saamelaisesta kielipesämäärärahasta,
12. laatia käräjien kokoukselle ehdotus edellä 4 §:n 17 kohdassa tarkoitettuun pitemmän aikavälin suunnitelmaan saamelaisten kielipesäpalvelujen tuottamiseksi, hoitaa muut toimialaansa kuuluvat tehtävät.

Saamelaiskäräjien kielipoliittinen toiminta on laajaa. Käräjillä työskenteli vuoden 2023 lopussa yhteensä 64 henkilöä.⁷² Yleisessä toimistossa oli 27 työntekijää (17 vakinaista, 10 määräaikaista). Suoraan kieleen liittyvien työntekijöiden määrä jakautui seuraavasti: Saamen kielitoimisto (8 vakinaista, 6 määräaikaista työntekijää), Koulutus- ja oppimateriaalitoimisto (7 vakinaista, 4 määräaikaista). Kieli on välillisesti esillä myös muissa toiminnoissa (muun muassa Saamelaismusiikkikeskuksessa ja Alkuperäiskansojen elokuvakeskus Skábmassa).

Saamelaiskäräjät julkaisee kieleen liittyviä opetustilastoja. Niitä on saatavilla parinkymmenen viime vuoden ajalta.⁷³ Tiedot koskevat saamen kielen ja saamenkielistä opetusta esi- ja perusopetuksessa sekä lukioissa. Tilastointi on

⁷² Saamelaiskäräjien toimintasuunnitelma-talousarvio 2024 (hyväksytty 19.12.2023).

https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=dokumenttipankki/kertomukset_ohjelmat_ja_suunnitelmat/suunnitelmat

⁷³ <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=dokumenttipankki/tilastoja/opetustilastot>

yksilöityä ja tarkkaa, eriteltynä kolmen saamen kielen mukaan (pohjoissaame, koltansaame, inarinsaame). Oppilasmäärät on esitetty koulukohtaisesti luokka-asteittain, ja tietoihin on sisällytetty myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella tapahtuva opetus kunnittain. Kotiseutualueen ulkopuolelle tarjottava etäopetus on lisääntynyt erityisesti saamen kielten etäopetushankkeiden myötä.⁷⁴

Julki saatetaan myös aloitteita, (avoimia) kirjeitä, budjetin kehusehdotuksia, esityksiä, kertomuksia, lausuntoja, muistioita, selvityksiä ja raportteja.⁷⁵ Niistä käy ilmi kielten asemaan ja käyttömahdollisuuksiin liittyvää tilannetietoa. Pöytäkirjoja dokumenteista tältä vuosikymmeneltä, julkaisuvuosi sulkeissa:

- Aloite Kansalliskirjaston inarin- ja koltansaamenkielisten aineistojen digitoimiseksi (2023)
- Kirje Lapin hyvinvointialueelle koskien saamen kielen lautakunnan asettamista (2022)
- Avoin kirje aikuiskoulutustuen korvaavista järjestelmistä (2024)
- Saamelaiskäräjien kehusehdotus v. 2025–2028 OKM hallinnonala (2023)
- Esitys saamelaisen taiteen ja kulttuurin edistämiseksi vuonna 2026 (2024)
- Kertomus saamen kielilain soveltamisesta vuosina 2020–2023 (2024)
- Lausunto koskien alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaa eurooppalaista peruskirjaa (2022)
- Saamelaiskäräjien lausunto Inarin kunnalle saamen nimeämisestä (2024)
- Saamelaiskäräjien lausunto koskien luonnosta hallituksen esitykseksi eduskunnalle lukiolain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (2024)
- Lausunto Yleisradio Oy julkisen palvelun tehtävää ja rahoitusta arvioivan parlamentaarisen työryhmälle (2024)
- Lausunto Yleisradion hallintoneuvoston kertomuksesta eduskunnalle vuodelta 2023 saamenkielistä ohjelmista ja palveluista (2024)
- Selvitys saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista (2020)
- Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista (2020)

Saamelaiskäräjät julkaisee aika ajoin sanastoja ja arjen fraseologiaa saamen kielillä (Pieni sanakirjanen, Hoitajan suomi-pohjoissaame fraasisanakirja, Tervehdyksiä saamen kielten viikolle, Saamenkieliset tervehdykset ja poissaoloilmoitukset sähköpostikäyttöön.⁷⁶

74 Ks. lähemmin Kielipolitiikan vuosi 2022, s. 65. https://www.kotus.fi/files/11372/Kielipolitiikan_vuosi_2022.pdf

75 <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/>

76 <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=dokumenttipankki/sanastot>

Tämänhetkisen toiminnan painotuksia kuvaa voimassa oleva toimintaohjelma huhtikuulta 2024 (Saamelaiskäräjien vaalikauden 2024–2027 toimintaohjelma).⁷⁷ Ohjelmaan kirjatussa saamelaiskäräjien visiossa ja toiminta-ajatuksessa korostuu kaikkien kolmen saamen kielen asema:

Saamelaisilla alkuperäiskansana on Suomessa kolme elävää saamen kieltä ja vahva yhteisöllisyys, jotka ylläpitävät, vahvistavat ja edistävät saamelaiskulttuurin ja kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen säilymistä ja kehittämistä sekä saamelaisten elämäntavan, perinteisen tietämyksen ja perinteisten taitojen välittymistä uusille sukupolville.

Toiminnan arvojen ensimmäisenä kohtana mainitaan ”saamen kielten elinvoimaisuus” ja vaalikauden läpileikkaavien teemojen ensimmäinen kohta on ”suomessa elävien kolmen saamen kielen erilaisten tarpeiden huomioiminen”. Saamen kielten lyhyen aikavälin tavoitteet 2024–2027 ovat

- yhteistyön vahvistaminen viranomaisten kanssa kielilain toimeenpanon tehostamiseksi
- Suomessa elävien saamen kielten jo olemassa olevien kieliteknologisten sovellusten parantaminen
- saamenkielisten palveluiden saavuttavuuden parantaminen ja käytön helpottaminen
- kulttuuri- ja kielipesätoiminnan pedagogisten linjausten laatiminen
- tulkkaus- ja käännöstoiminnan kehittäminen.

Saamen kielten pitkän aikavälin tavoitteet ovat

- tuetaan ja vahvistetaan kolmen Suomessa elävän saamen kielen elinvoimaisuutta
- erityistoimenpiteet koltansaamen elvyttämiseksi, vahvistamiseksi ja edistämiseksi
- IDIL-hankkeen toteuttaminen, uusien kieliteknologisten sovellusten kehittäminen Suomessa eläville saamen kielille
- saamen kielilain kehittäminen ja kielellisten oikeuksien toteutumisen seuranta
- kulttuuri- ja kielipesätoiminnan rahoituksen nostaminen ja jatkuvuuden turvaaminen.

Kieli näkyy hyvin laajasti toimintaohjelmassa, sillä kielikirjauksia esitetään myös saamenkielisen varhaiskasvatuksen, oppimateriaalityön sekä koulutuksen ja

⁷⁷ Toimintaohjelma 2024–2027.

https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=dokumenttipankki/kertomukset_ohjelmat_ja_suunnitelmat

opetuksen toiminta-alueilla, samoin kuin kulttuuri- ja nuorisotyöhön sekä sosiaali- ja terveysalaan liittyvissä toiminnoissa.

2.4 Hyvinvointialueiden kielilautakunnat

Hyvinvointialueita koskeva laki tuli voimaan kesällä 2021.⁷⁸ Sen 33. pykälässä säädetään hallintoalueen kielilautakunnista. Kullakin kaksikielisellä hyvinvointialueella toimii kansalliskielilautakunta ja Lapin hyvinvointialueella saamen kielen lautakunta.

33 § Kansalliskielilautakunta ja saamen kielen lautakunta

Kaksikielisellä hyvinvointialueella on kansalliskielilautakunta. Lautakunnan jäseniksi valitaan hyvinvointialueen kielivähemmistöön kuuluvia henkilöitä. Kansalliskielilautakunnan tehtävänä on:

- 1) selvittää, arvioida ja lausua siitä, miten aluevaltuuston päätökset vaikuttavat kielellisten oikeuksien käytännön toteutumiseen;
- 2) selvittää, arvioida ja määritellä hyvinvointialueen vähemmistökielillä tarjottavien palvelujen tarvetta sekä seurata näiden palvelujen saatavuutta ja laatua;
- 3) selvitysten, arvioinnin ja seurannan perusteella tehdä aluehallitukselle ehdotuksia toimenpiteiksi kielivähemmistön palvelujen ja palveluketjujen kehittämiseksi sekä henkilöstön kielitaitovaatimuksiksi ja kielitaidon kehittämiseksi;
- 4) kaksikielisellä hyvinvointialueella, jonka vähemmistökieli on ruotsi, tehdä ehdotuksia kaksikielisten hyvinvointialueiden yhteistyötä ja työnjakoa koskevan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain 39 §:ssä tarkoitetun sopimuksen sisällöksi, antaa sopimuksesta lausunto aluevaltuustolle sekä seurata sopimuksen toteutumista.

Lautakunnalla voi olla myös muita hallintosäännössä määrättyjä tehtäviä. Lautakunnan on annettava vuosittain aluehallitukselle kertomus kielivähemmistön palvelujen toteutumisesta. Aluehallitus antaa aluevaltuustolle lausunnon toimenpiteistä, joihin lautakunnan antama kertomus antaa aihetta.

⁷⁸ Laki hyvinvointialueesta (Finlex 611/2021). <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210611>

Lautakunnan puheenjohtajalla on läsnäolo- ja puheoikeus aluehallituksessa. Hyvinvointialueella, johon kuuluu saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluva kunta, on saamen kielen lautakunta. nimettävä saamelaiskäräjien sekä kolttalain (235/1995) 42 §:ssä tarkoitetun kyläkokouksen esittämistä henkilöistä siten, että kyläkokous esittää näistä yhtä henkilöä. Lukuun ottamatta 2 momentin 4 kohtaa lautakuntaan sovelletaan muutoin, mitä edellä säädetään kansalliskielilautakunnasta.

Tämän lisäksi laissa säädetään palveluiden kehittämiseen liittyvä erityistehtävästä.⁷⁹

33 § Ruotsinkielisten ja saamenkielisten palveluiden kehittämisen tukeminen

Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueen tehtävänä on tukea ruotsinkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämistä koko maassa. Lapin hyvinvointialueen tehtävänä on tukea saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämistä koko maassa.

Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueen kansalliskielilautakunnan tehtäviin kuuluu valtakunnallinen ruotsinkielisten palveluiden kehittäminen.⁸⁰ Hyvinvointialueen hallintosäännön 1. osan 5. luku käsittelee niin ikään kansalliskielilautakuntaa.

§ 52 Kokoonpano

Kansalliskielilautakunnassa on 13 jäsentä, joista aluevaltuusto valitsee lautakunnan puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan. Jokaisella jäsenellä on henkilökohtainen varajäsen.

Puheenjohtajan tulee olla aluevaltuutettu. Lautakunnan jäseniksi valitaan hyvinvointialueen kielivähemmistöön kuuluvia henkilöitä.

§ 53 Kansalliskielilautakunnan tehtävät

Kansalliskielilautakunnan tehtävänä on hyvinvointialuelain mukaan:

1. selvittää, arvioida ja lausua siitä, miten aluevaltuuston päätökset vaikuttavat kielellisten oikeuksien käytännön toteutumiseen;
2. selvittää, arvioida ja määrittellä hyvinvointialueen vähemmistökielellä tarjottavien palvelujen tarvetta sekä seurata näiden palvelujen saatavuutta ja laatua;

⁷⁹ Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021). <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210612>

⁸⁰ <https://www.soste.fi/blogikirjoitus/lansi-uudenmaan-hyvinvointialueen-erityistehtavana-on-tukea-ruotsinkielisten-sote-palvelujen-kehittamista/>

3. selvitysten, arvioinnin ja seurannan perusteella tehdä aluehallitukselle ehdotuksia toimenpiteiksi kielivähemmistön palvelujen ja palveluketjujen kehittämiseksi sekä henkilöstön kielitaitovaatimuksiksi ja kielitaidon kehittämiseksi;
4. kaksikielisellä hyvinvointialueella, jonka vähemmistökieli on ruotsi, tehdä ehdotuksia kaksikielisten hyvinvointialueiden yhteistyötä ja työnjakoa koskevan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain 39 §:ssä tarkoitetun sopimuksen sisällöksi, antaa sopimuksesta lausunto aluevaltuustolle sekä seurata sopimuksen toteutumista.

Kansalliskielilautakunnan tehtävänä on lisäksi:

1. tukea ruotsinkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämistä koko maassa,
2. tukea ruotsinkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämistä Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueella.

Lautakunnan on annettava vuosittain aluehallitukselle kertomus kielivähemmistön palvelujen toteutumisesta. Aluehallitus antaa aluevaltuustolle lausunnon toimenpiteistä, joihin lautakunnan antama kertomus antaa aihetta.

Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueella toteutettiin ruotsinkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämishanke, joka koski kaksikielisiä alueita (hankeaika maaliskuu–joulukuu 2022). Tuon hankkeen loppuraporttia käsiteltiin kansalliskielilautakunnan kokouksessa 29.3.2023.⁸¹ Hankkeessa 1) kehitettiin uutta tilannetta vastaavaa ruotsinkielistä tukitoimintaa hyvinvointialueille, 2) muodostettiin verkosto kaksikielisten hyvinvointialueiden ja muiden toimijoiden kanssa sekä 3) hahmoteltiin ruotsin kieleen liittyvän erityistehtävän sisältöä. Hankkeessa mainittiin tilastotiedon ja datan kerääminen sekä määrällinen analyysi, mutta dokumentissa ei ole tarkempaa kuvausta aiheesta.

Lautakunta tarkasteli ruotsinkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen (kehittämisen) tilaa kokouksessaan 10.5.2023.⁸² Pöytäkirjan mukaan valtakunnallisen kehittämisen kohdealueita ovat

1. materiaalin ja tiedon saatavuus ruotsin kielellä (esim. tekoälyn käyttäminen kääntämisessä, kääntäjien yhteinen termipankki)
2. laadukkaiden ruotsinkielisten palvelujen kattavuus (esim. olennainen tieto siitä, kuinka ruotsinkieliset palvelut toimivat, kehittämisalusta tutkimus- ja kehittämisprojekteja koskevan yhteistyön edistämiseen)

81 <https://luhva-d10julk.oncloudos.com/cgi/DREQUEST.PHP?page=meeting&id=2023177>

82 <https://luhva-d10julk.oncloudos.com/cgi/DREQUEST.PHP?page=meeting&id=2023198>

3. ruotsin kielen taitoisen, pätevän henkilöstön riittävyys (esim. yhteiset ruotsinkieliset täydennyskoulutukset).

Kokouksessa 14.6.2023 käsiteltiin henkilöstökyselyä, joka koski kaksikielisen organisaation kieli-ilmapiiiriä.⁸³ Hyvinvointialueen hallintosäännön mukaan kansalliskielilautakunta laatii aluehallitukselle kertomuksen kielivähemmistön palvelujen toteutumisesta. Toimintavuoden 2023 kertomuksessa esitettäviä teemakokonaisuuksia käsiteltiin 4.10.2023.⁸⁴ Kaksikielisyysohjelman luonnosta käsiteltiin 15.11.2023.⁸⁵

Kansalliskielilautakunnan 2023 vuosikertomus hyväksyttiin 13.3.2024.⁸⁶ Kertomuksen taustatietona esitetään tilastotietoa ruotsinkielisen väestön määrästä kunnittain ja alueittain (luku 1). Siinä selvitetään, miten ruotsin kielellä tarjottavat palvelut toteutuvat. Vuosikertomuksessa todetaan (luku 4), että ruotsinkielisten palveluiden seuranta on hankaloittanut se, että organisaatiossa on ollut käytössä erilaisia asiakas- ja potilastietojärjestelmiä. Myöskään mittareita ruotsinkielisen palvelun arviointiin ei ole vielä kehitetty. Ruotsinkielisten palvelujen saatavuutta ja laatua on arvioitu palvelualueiden omien tietojen sekä asukas- ja henkilöstökyselyjen perusteella. Luvussa 6 esitetään kyselyiden tulokset eri palveluissa (avohoito, suun terveydenhuolto, asumispalvelut, mielenterveys- ja päihdepalvelut jne.).

2.5 Kielikoulutuspolitiikan verkosto

Kielikoulutuspolitiikan verkosto (Kieliverkosto) on kansallinen kielikoulutuspolitiikan tutkimus- ja kehittämisverkosto, jota koordinoi Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskus.^{87,88} Kieliverkosto on toiminut opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella vuodesta 2009. Vuonna 2010 ministeriö osoitti Jyväskylän yliopistolle valtakunnalliseksi tehtäväksi koordinoida kansallista kielikoulutuspolitiikan tutkimus- ja kehittämisverkostoa. Vuonna 2021 käynnistyi neljäs toimintakausi, joka kestää vuoteen 2024 saakka.

Verkosto tuo yhteen kielikoulutuksen toimijoita, lisää tietoisuutta kielikoulutuksen moniulotteisuudesta ja vaikuttaa kielikoulutusta koskeviin päätöksiin. Se tarjoaa tietoa kielikoulutuksesta päätöksentekijöille, varhaiskasvatuksen henkilöstölle,

83 <https://uhva-d10julk.oncloudos.com/cgi/DREQUEST.PHP?page=meetingitem&id=2023206-5>

84 <https://uhva-d10julk.oncloudos.com/cgi/DREQUEST.PHP?page=meetingitem&id=2023248-4>

85 <https://uhva-d10julk.oncloudos.com/cgi/DREQUEST.PHP?page=meetingitem&id=2023280-3>

86 <https://uhva-d10julk.oncloudos.com/cgi/DREQUEST.PHP?page=meetingitem&id=2024332-4>

87 <https://www.kieliverkosto.fi/fi/verkosto>

88 <https://www.jyu.fi/fi/hytk/solki>

opettajille, tutkijoille ja muille sidosryhmille. Verkosto kehittää myös kansallista ja kansainvälistä tutkimusta ja koulutusta sekä antaa lausunto ja julkaisee kannanottoja. Keskeiset vuosittain toistuvat tapahtumat ovat Kieliparlamentti ja Kari Sajavaara -muistoluento.

Verkostolla on valtakunnallinen ohjausryhmä, jossa on hyvin laaja edustus kielen ja opetusalan asiantuntijoita (toimintakausi 2021–2024):

Jyväskylän yliopisto (puheenjohtaja), opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus, Kotimaisten kielten keskus, Suomen kieltenopettajien liitto SUKOL, Äidinkielen opettajain liitto ÄOL, Suomenopettajat ry, Oman äidinkielen opettajat ry, Varhaiskasvatuksen Opettajien Liitto VOL, Suomen luokanopettajat ry, Suomen Rehtorit ry, Helsingin yliopisto (kielet ja opettajankoulutus), Itä-Suomen yliopisto (kielet ja opettajankoulutus), Jyväskylän yliopisto (kielet ja opettajankoulutus), Åbo Akademi (kielet ja opettajankoulutus), Suomen yliopistojen kielikeskusten verkosto Finelc, AMK- kielten ja -viestinnän asiantuntijatiimi, Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA ry, Vapaa sivistystyö (Kansalaisopistojen Liitto KoL ja Kansanopistoyhdistys), Suomen Kuntaliitto.

Kieliverkosto toteuttaa toimintaansa vuosittain vaihtuvina teemoina. Seuraava luettelo koostuu eri toimintakausien teemoista.

Ensimmäisen toimintakauden (2010–2012) teemat:

- monikielisyys (2010)
- työelämän kieli- ja viestintätaidot (2011)
- opettajankoulutus (2012)

Toisen toimintakauden (2013–2016) teemat:

- vähemmistöt (2013)
- osaaminen (2014)
- kielikoulutus ja talous (2015)
- verkostot ja yhteistyö (2016)

Kolmannen toimintakauden (2017–2020) teemat:

- yksilön, koulutuksen ja yhteiskunnan monikielisyysden teemavuosi (2017)
- kielet kunnissa (2018)
- kielitietoinen ammattikoulutus (2019)
- Suomen kielivaranto (2020)

Neljännän toimintakauden (2021–2024) teemat:

- Suomen kielivaranto (2021)
- kieli, koulutus ja teknologia (2022)

- kielen ja vuorovaikutuksen arviointi muutoksessa (2023)
- kestävä kehitys ja kielikoulutus (2024)

Kieliverkosto julkaisee Kieli, koulutus ja yhteiskunta -verkkolehteä.⁸⁹

2.6 Opetushallitus

”Opetushallitus on kansallinen varhaiskasvatuksen, koulutuksen, elinikäisen oppimisen ja kansainvälistymisen asiantuntija, kehittäjä ja palveluntuottaja.”⁹⁰ Se on merkittävä kielikoulutuspoliittinen toimija, jonka käden jälki näkyy erityisesti perusopetuksen ja toisen asteen kielten opetussuunnitelmissa, oppisisällöissä ja oppimistavoitteissa. Opetushallitus julkaisee kielten opettamiseen liittyviä oppimateriaaleja, ja erityisen huomionarvoista on vähälevikkisen oppimateriaalin kustantaminen (esim. romanikieli ja saamen kielet).

Opetushallitus koordinoi ja rahoittaa useita kansallisia verkostoja ja hankkeita. Kieleen liittyvistä verkostoista voi mainita Reimari-kehittämisverkoston⁹¹, Kaksikielisen opetuksen kansallisen verkoston⁹² ja Ammatillisen koulutuksen kielitietoisuusverkoston⁹³. Lukutaidon parantamiseen liittyy Lukutaito-ohjelma.⁹⁴

Saamenkielisiä, romanikielisiä, viittomakielisiä ja maahanmuuttajataustaisia oppijoita tuetaan.⁹⁵ Yksityiskohtana voi mainita saamen kielten ja romanikielen opetuksessa käytettävien mallikirjaimistojen laatimisen. Opetushallitus hoitaa kielitutkintoihin, auktorisoidun kääntäjän tutkintoihin ja oikeustulkintokisteriin liittyviä tehtäviä. Kielipolitiikkaa sivuaa sekin, että Opetushallitus tukee Suomen kansainvälistymistä edistäviä ohjelmia ja sopimuksia sekä tuottaa kansainvälistymiseen liittyvää tietoa.

Opetushallituksen tärkein tilastojulkaisu on Vipunen, jota on käsitelty tämän jakson ensimmäisessä luvussa. Oma Opintopolku -palvelun kautta voi asioida Opetushallituksen eri palveluissa.⁹⁶ Kieli on tärkeä kysymys varhaiskasvatuksessa, ja palvelun tarjonnasta kannattaa mainita varhaiskasvatuksen tietovaranto Varda.⁹⁷ Siihen kerätään tietoja varhaiskasvatuksen toimijoista ja toimipaikoista,

89 <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals>

90 <https://www.oph.fi/fi>

91 <https://www.oph.fi/fi/kehittaminen/reimari-varhaiskasvatuksen-ja-esiopetuksen-kielillisen-ja-kulttuurisen-moninaisuuden>

92 <https://kielet.hel.fi/kaksikielisen-opetuksen-verkosto/>

93 <https://www.oph.fi/fi/kehittaminen/ammattillisen-koulutuksen-kielitietoisuusverkosto>

94 <https://www.oph.fi/fi/lukutaito-ohjelma>

95 <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/saamen-romani-ja-viittomakieliset-oppijat>

96 <https://opintopolku.fi/oma-opintopolku/>

97 <https://wiki.eduuni.fi/display/OPHPALV/Vardan+esittely>

varhaiskasvatuksessa olevista lapsista ja heidän huoltajistaan sekä henkilöstöstä (vuosiraportti julkaistaan myös Vipusessa).

Opetushallitus julkaisee kieliin liittyviä selvityksiä ja raportteja. Esimerkkejä viimeaikaisista julkaisuista:

- Toinen kotimainen kieli varhaiskasvatuksessa⁹⁸
- Äidinkielenomainen ruotsi suomenkielisessä perusopetuksessa⁹⁹
- Näkökulmia korkeakoulujen SIMHE-työhön¹⁰⁰.

2.7 Kotimaisten kielten keskus

Kotimaisten kielten keskus (Kotus) on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan kuuluva virasto, jonka asemasta ja toiminnasta säädetään laissa.¹⁰¹ Laissa todetaan, että ”keskuksen tavoitteena on kielen asiantuntijana edistää keskuksen toimialaan kuuluvien kielten käyttöä yhteiskunnassa” ja että sen ”tehtävänä on suomen ja ruotsin kielten huolto, neuvonta ja sanakirjatyö sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvä tutkimus”. Lisäksi ”keskuksen tehtävänä on lisäksi koordinoita saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen kielenhuoltoa”.

Keskuksen yhteydessä toimivat suomen kielen, ruotsin kielen, saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen lautakunnat, joiden tehtävänä on antaa alallaan kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia. Kielipolitiikka voidaan jakaa asemaan liittyviin aiheisiin (statuksen huolto) ja itse kieleen liittyviin kielioppi- ja normikysymyksiin (korpuksen huolto). Lautakuntien käsittelemät aiheet vaihtelevat jonkin verran kielen mukaan ja myös lautakuntakausittain. Suomen kielen lautakunnan toimikauden 2018–2021 kooste on julkaistu Kielikello-

98 Sopanen, P. – Belfrage, F. – Bergroth, M. – Rehn, C. – Hansell, K. – Mård-Miettinen, K. – Costiander, K. – Nummela, Y. 2024. *Toinen kotimainen kieli varhaiskasvatuksessa. Henkilöstön ja johdon näkemyksiä*. Raportit ja selvitykset 2024:1a. Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/toinen-kotimainen-kieli-varhaiskasvatuksessa>

99 Henricson, S. – Björklund, S. – Heittola, S. – Hilden, R. – Lehti-Eklund, H. 2023. *Äidinkielenomainen ruotsi suomenkielisessä perusopetuksessa. Hyödyntämätön mahdollisuus edistää kaksikielisyyttä*. Raportit ja selvitykset 2023:8. Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/aidinkielenomainen-ruotsi-suomenkielisessa-perusopetuksessa>

100 Airas, M. – Piippo, S. – Berg, L. – Korhonen, S. 2023. *Näkökulmia korkeakoulujen SIMHE-työhön*. Raportit ja selvitykset 2023:6a. Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/nakokulmia-korkeakoulujen-simhe-tyohon>

101 Laki Kotimaisten kielten keskuksesta. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20111403>

lehdessä.¹⁰² Romanikielen huoltoa kielilautakunnassa on kuvattu romanikielen elvytysohjelman luvussa 3.3.¹⁰³

Kotimaisten kielten keskuksessa työskenteli toimintavuoden 2023 lopussa 67 henkeä (vakinaisia 51, määräaikaista 16, kokoaikaista 62, osa-aikaista 5).¹⁰⁴ Keskuksessa on kolme osastoa ja kaksi yksikköä (kielenhuolto-osasto, ruotsin kielen osasto ja sanakirjaosasto sekä hallinto- ja viestintäyksikkö ja tietohallintoyksikkö).¹⁰⁵

Kielenhuolto-osasto

Kielenhuolto-osastossa annetaan suosituksia ja ohjeita suomen kielen käytöstä ja tehdään kielenhuoltoon liittyviä julkaisuja. Kielenhuollon kohteena ovat yleiskielen lisäksi virkakieli ja nimistö. Kielen- ja nimistönhuollon ohjeita julkaistaan Kielitoimiston ohjepankissa sekä tarvittaessa Kotuksen muissa verkkopalveluissa. Henkilökohtaista neuvontaa tarjotaan puhelimitse ja verkkolomakkeella. Lisäksi osastossa toimitetaan Kielikello-lehteä ja järjestetään maksullista kielenkäytön koulutusta. Osasto myös koordinoi saamen kielten, romanikielen ja viittomakielten lautakuntien toimintaa.

Ruotsin kielen osasto

Ruotsin kielen osastolla on kolme päätehtävää: kielenhuolto, nimistönhuolto ja -tutkimus sekä sanakirjatyö. Kielenhuoltotyö suunnataan erityisesti viranomaiskieleen ja tiedotusvälineiden kieleen, mutta ajoittain voimavaroja suunnataan myös kysymyksiin, jotka liittyvät ruotsiin oppimisen kielenä ja koulukielenä. Kielineuvontaa annetaan puhelimitse ja sähköpostitse.

Sanastotyön tuloksia esitellään ennen kaikkea sanakirjassa Ordbok över Finlands svenska folkmål, joka kuvaa Suomen ruotsalaismurteita. Osaston tuottamia ovat myös sanakirjat Finlandssvensk ordbok ja Stora finsk-svenska ordboken. Osaston yhteinen julkaisukanava on aikakauslehti Språkbruk.

Sanakirjaosasto

Sanakirjaosastossa laaditaan laajoja suomen kieltä kuvaavia sanakirjoja. Kuvauksen kohteena on yleiskielen lisäksi muitakin kielimuotoja, kuten murteita ja vanhaa kirjasuomea. Osaston päätuotteet ovat Kielitoimiston sanakirja, Suomen murteiden sanakirja ja Vanhan kirjasuomen sanakirja. Osastossa on noin kaksikymmentäviisi työntekijää.

102 Leino, J. 2021. Suomen kielen lautakunnan toimikausi 2018–2021. *Kielikello* 2/2021. <https://kielikello.fi/suomen-kielen-lautakunnan-toimikausi-2018-2021/>

103 Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpide-esityksineen. Raportit ja selvitykset 2022:6. Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/suomen-romanikielen-elvytysohjelma-toimenpide-esityksineen>

104 Kotimaisten kielten keskuksen tilinpäätös 2023. <https://kotus.fi/kotus/organisaatio/strategia-ja-tehtavat/#toiminnasta-raportointi>

105 <https://kotus.fi/kotus/organisaatio/osastot-ja-yksikot>

Hallinto- ja viestintäyksikkö

Hallinto- ja viestintäyksikkö hoitaa keskuksen henkilöstö- ja taloushallinnon. Yksikkö vastaa tiedottamisesta ja verkkopalvelusta, kustantamis- ja julkaisuasioista sekä kirjasto- ja aineistoasioista. Lisäksi yksikkö toimii keskuksen johtajan tukena asioiden valmistelussa ja suunnittelussa.

Tietohallintoyksikkö

Tietohallintoyksikkö vastaa keskuksen tieto- ja viestintäteknisistä palveluista sekä tarjoaa asiantuntijapalvelua ydintoiminnoille.

Keskuksen toimintasuunnitelmaan on kirjattu kielen käytön seurantaan liittyviä tehtäviä.¹⁰⁶ Suomen ja ruotsin kielen huollon yhteydessä esitetään seuraava kuvaus (s. 6):

Kielen ja sen käyttöalojen tutkimus ja seuranta sekä tutkimustiedon soveltaminen

- Seurataan suomen ja ruotsin kielen käyttöä ja kehitystä Suomessa ja ruotsin kielen käyttöä Ruotsissa. Erylistä huomiota kiinnitetään julkiseen kielenkäyttöön, viranomaiskieleen ja nimistöön. Kartutetaan tietoa kielen ja kielenkäytön nykytilasta, muutoksista ja kehityssuunnista. Tämä tapahtuu niin koulutusten ja neuvonnan yhteydessä kuin erillisissä selvityksissä mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä yliopistojen ja muiden toimijoiden kanssa, ruotsin kielen seurannassa myös Ruotsissa toimivien kumppanien kanssa.
- Seurataan alan tutkimusta, tarjotaan yliopistoille kielen- ja nimistöhuoltoon liittyviä tutkimusaiheita ja sovelletaan tutkimustietoa kielen- ja nimistöhuollossa ja koulutuksessa sekä sanakirjojen tuottamisessa.
- Hyvän virkakielen toimintaohjelman pohjalta jatketaan asiantuntija- ja tutkimusyhteistyötä viranomaisten ja yliopistojen kanssa. Tavoitteena on lisätä viranomaistekstien asiallisuutta, selkeyttä ja ymmärrettävyyttä myös viranomaisten uusilla viestintäkanavilla.
- Edistetään selkeän suomen kielen käyttöä Euroopan unionin toimielimissä resurssien puitteissa.

Toimintasuunnitelmassa on Suomen kielitilanteen seuraamisesta ja siihen tähtäävistä toimista erillinen lukunsa (s. 11). Tavoitteeksi mainitaan ajantasaisen kuvan tarjoaminen Suomen kielitilanteesta.

106 Toiminta- ja taloussuunnitelma 2024–2027. <https://kotus.fi/kotus/organisaatio/strategia-ja-tehtavat/>

Kielipolitiikka, kielitilanne ja vähemmistökielet

Kotus toimii Suomessa kielipolitiikan asiantuntijana. Se seuraa Suomen kielitilannetta, antaa lausuntoja kielipolitiikasta, laatii raportteja sekä tekee yhteistyötä eri kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden kanssa. Tavoitteena on tarjota ajantasainen kuva Suomen kielitilanteesta. Erityisesti seurataan

- Suomen kansalliskielten käyttöalaa ja käyttöalan muutoksia sekä kansalliskielten asemaa suhteessa muihin kieliin
- kansalliskielten käyttöä eri alueilla: julkisuudessa, kansallisessa hallinnossa, yritysmaailmassa, opetuksessa, tieteessä, vapaa-ajassa ja arjessa
- kielipoliittisia valintoja ja niiden vaikutuksia: millaisilla suunnitelmallisilla toimilla vaikutetaan kielen tai kielten asemaan ja käyttöalaan yhteiskunnassa, ja millaisia vaikutuksia näillä toimilla on.

Kotimaisten kielten keskus seuraa resurssiensa puitteissa myös muiden Suomessa puhuttavien kielten asemaa, tilannetta ja käyttöaloja. Kotuksen yhteydessä toimivat saamen kielten, romanikielen ja viittomakielten lautakunnat toimivat kyseisten kielten asiantuntijaeliminä kielioopin, sanaston ja kielipolitiikan aloilla.

Kotus toimii sen hyväksi, että puhujamäärältään pienet kotoperäiset kielet voivat kehittyä ja niiden käyttöala voi laajentua. Kotus tarjoaa verkossa näihin kieliin liittyviä asiantuntijajulkaisuja kuten sanakirjoja ja oppaita, jotka tukevat kielten käyttöä ja opiskelua. Verkossa vapaasti saatavana on esimerkiksi Karjalan kielen verkkosanakirja sekä karjalan kielen sana-arkiston digitoidut sanaliput, joihin sanakirja pohjautuu. Kotus laatii opetus- ja kulttuuriministeriön kehittämisrahoituksella sanakirjoja maahanmuuttajien kotoutumisen tukemiseksi. Suomi-somali-sanakirja ja Suomi-kurmandži-sanakirja ovat käytettävissä verkossa; Suomi-sorani-sanakirja valmistuu suunnittelukaudella.

Kotimaisten kielten keskus on julkaissut aineistolähtöisiä Kielipolitiikan vuosi - katsauksia vuodesta 2017, yhteensä kuusi julkaisua.^{107,108,109,110,111,112} Niissä käsitellään Kotimaisten kielten keskuksen toimialaan kuuluvien kielten käyttöalaan liittyviä kysymyksiä ja keskustelunaiheita (suomi, ruotsi, romanikieli, saamen kielet ja viittomakielet). Englannin asemaa ja suhdetta muihin kieliin on tarkasteltu kaikissa katsauksissa. Katsaus on mediatekstilähtöinen, mutta siinä tarkastellaan myös viranomaisten julkaisuja ja tutkimuskirjallisuutta. Käyttöalojen kuvaus on

107 Kielipolitiikan vuosi 2017. https://kotus.fi/wp-content/uploads/migraatio/5947/Kielipolitiikan_vuosi_2017_Matti_Rasanen.pdf

108 Kielipolitiikan vuosi 2018. https://kotus.fi/wp-content/uploads/migraatio/6816/Kielipolitiikan_vuosi_2018.pdf

109 Kielipolitiikan vuosi 2019. https://kotus.fi/wp-content/uploads/migraatio/8994/Kielipolitiikan_vuosi_2019.pdf

110 Kielipolitiikan vuosi 2020. https://kotus.fi/wp-content/uploads/migraatio/10014/Kielipolitiikan_vuosi_2020.pdf

111 Kielipolitiikan vuosi 2021. https://kotus.fi/wp-content/uploads/migraatio/10810/Kielipolitiikan_vuosi_2021.pdf

112 Kielipolitiikan vuosi 2022. https://kotus.fi/wp-content/uploads/migraatio/11372/Kielipolitiikan_vuosi_2022.pdf

enimmäkseen laadullista, mutta tapauksittain esitetään myös kieliin liittyvää tilastotietoa.

2.8 Muita toimijoita

Sitoutumaton konsultointitoimisto MDI julkaisee alue- väestönkehitykseen liittyviä tutkimuksia ja selvityksiä. Työssään se hyödyntää sekä julkisia tilastoja että itse keräämiään aineistoja. MDI tekee tilaustutkimusta, mutta julkaisee myös kaikille avointa tilastotietoa Suomen kehityksestä (esimerkiksi väestöennusteita ja tietoja alueiden väestönkehityksestä).¹¹³ Toimisto tekee myös kuntien ja alueiden kieli-tilanteeseen liittyvää tutkimustyötä, josta seuraavat esimerkit:

- Mustasaaren väestö- ja kieliennuste¹¹⁴
- Porvoon kaupungin kieliryhmittäinen väestöennusteen vuosille 2018–2040¹¹⁵
- Pietarsaaren kaupungin strategiatyön ja kaksikielisyysohjelman konsultointi¹¹⁶.

MDI on myös avustanut oikeusministeriötä useissa kielipoliittisiin kuulemisiin ja töiden julkistamisiin liittyvien etätilaisuuksien järjestämisessä (esim. kielipoliittisen ohjelman kuulemistilaisuus ja kansalliskielistrategian julkistamistilaisuus).¹¹⁷

Kuurojen liitto tarjoaa maksutonta kielineuvontaa suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä sekä suomeksi ja ruotsiksi.¹¹⁸ Verkkosivuilla ylläpidetään kahta suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen ilmaista sanakirjapalvelua: Suvi-verkkosanakirjaa ja SignWiki-kansalaissanakirjaa.¹¹⁹ Liitto tekee yhteistyötä myös muiden viittoma-aineistoa tuottavien tahojen kanssa.

Kelan järjestämät tulkkauspalvelut ovat viittomakieltä käyttäville ensiarvoisen tärkeitä. Niiden järjestäminen on ollut viime vuosina jatkuvan kritiikin kohteena. Kuurojen Liitto on toiminut aktiivisesti tulkkauspalvelujen laadun kohentamiseksi.¹²⁰ Viittomakielten käyttöä palveluissa seurataan ja tilastoidaan. Tilastotietokanta Kelasto sisältää tilastotietoa Kelan tarjoamien tulkkauspalvelujen

113 <https://www.mdi.fi/aluekehitys-nyt/>

114 <https://www.mdi.fi/referenssit/mustasaaren-vaesto-ja-kieliennuste/>

115 <https://www.mdi.fi/referenssit/porvoon-kieliennuste/>

116 <https://www.mdi.fi/referenssit/pietarsaaren-kaupungin-strategiatyon-ja-kaksikielisyysohjelman-konsultointi/>

117 <https://www.mdi.fi/referenssit/kielipoliittiset-kuulemiset/>

118 <https://kuurojenliitto.fi/kielineuvonta/>

119 <https://kuurojenliitto.fi/sanakirjatyo/>

120 <https://kuurojenliitto.fi/viittomakielen-tulkkauspalvelua-selkiytettava-kokonaisuudistuksella/>

tulkkauspalveluihin oikeutettujen ja palvelun käyttäjien määrästä, käytetyistä tulkkaustunneista ja tilausten määrästä.¹²¹

Ajatushautomoissa ja tutkimuslaitoksissa tarkastellaan kieleen liittyviä aiheita. Ajatushautomo Magma käsittelee ruotsin- ja kaksikielisyyden asemaan liittyviä teemoja ja perkaa niihin liittyviä yhteiskunnan muutoksia.¹²² Se tekee selvityksiä, mielipidemittauksia, vaikutusarviointeja sekä riskianalyyseja päättäjien, tutkijoiden, median ja kiinnostuneen yleisön käyttöön. Tutkimuslaitos E2 Tutkimus on julkaissut useita kieliryhmiin liittyviä tutkimuksia useista näkökulmista.^{123,124}

Elinkeinoelämän toimijoiden ja ammattijärjestöjen selvitys- ja tutkimustoimintaan sisältyy myös kieleen liittyviä julkaisuja. Aiheet liittyvät odotuksenmukaisesti työyhteisöjen kielikysymyksiin, kielitaitovaatimuksiin ja kielitaidon merkitykseen työelämässä. Vuonna 2022 Elinkeinoelämän keskusliitto toteutti yrityskyselyn, joka koski yritysten kielitaitotarpeita.¹²⁵ Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer julkaisi vuonna 2023 selvityksen työperäistä maahanmuuttoa ja kielitaitoa koskevan selvityksen.¹²⁶ Samoja teemoja käsittelee myös ammattiliitto PAMin Maahanmuuttajaselvitys 2023.¹²⁷ Kielitaitokysymyksiä käsitellään myös liittojen verkkosivuilla julkaistuissa kirjoituksissa.^{128,129}

2.9 Keskeiset havainnot

Oikeusministeriön toimielimet

Kieliasian neuvottelukunta seuraa kielilain ja siihen liittyvän lainsäädännön täytäntöönpanoa ja soveltamista sekä edistää kansalliskielten käyttöä ja asemaa. Se seuraa maan kielioloja ja kielellisten oikeuksien toteutumista. Valtioneuvoston kansalliskieliverkosto puolestaan koordinoi valtioneuvoston kieliasioita, seuraa valtionhallinnon kielitilannetta, vie käytäntöön hallitusohjelman kielipolitiikkaan

121 <https://tietotarjotin.fi/tilastodata/2051231/tilastotietokanta-kelasto>

122 <https://magma.fi/>

123 Pitkänen, V. – Saukkonen, P. – Westinen, J. 2019. *Samaa vai eri maata? Tutkimus viiden kieliryhmän arvoista ja asenteista Suomessa*. <https://www.e2.fi/tutkimusteemat/hankkeet/sukupolvien-huolet-ja-voimat/samaa-vai-eri-maata-tutkimus-viiden-kieliryhman-arvoista-ja-asenteista-suomessa.html>

124 Pitkänen, V. – Saukkonen, P. – Westinen, J. 2019. *Ollako vai eikö olla? Tutkimus viiden kieliryhmän kiinnittymisestä Suomeen*. <https://www.e2.fi/julkaisut/julkaisut/ollako-vai-eiko-olla-tutkimus-viiden-kieliryhman-kiinnittymisesta-suomeen.html>

125 <https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/vahva-suomen-kielen-taito-ei-ole-tyopaikan-saannin-edellytys/>

126 Työperäinen maahanmuutto ja kielitaito superilaisten kokemana. Selvitys 2023.

https://www.superliitto.fi/site/assets/files/4691/tyoperainen_maahanmuutto_ja_kielitaito_superilaisten_kokemana_2023.pdf

127 <https://www.pam.fi/studies/maahanmuuttajaselvitys-2023/>

128 <https://www.tehylehti.fi/fi/blogit/mainio/kun-sanat-ratkaisevat-hoitajan-kielitaito-elintarkeaa>

129 <https://www.pam.fi/artikkelit/kielitaito-haltuun-tyopaikan-arjessa/>

liittyviä kokonaisuuksia sekä avustaa oikeusministeriötä kielellisten oikeuksien toteuttamisessa ja seurannassa. Kansalliskieliverkosto avustaa ministeriötä myös hallituksen kielikertomuksen laadinnassa. Sikäli kun organisoitua ja systemaattista kielenkäytön seurantaa viriää, on järkevää pohtia sitä, minkälaista näiden toimielinten ja seurantaa koordinoivan tahon yhteistyö olisi.

Edustukselliset toimijat

Oikeusministeriön alaisuudessa toimivat Folktinget (Svenska Finlands folkting) ja saamelaiskäräjät harjoittavat paitsi kielipoliittista vaikuttamistyötä myös seuraavat kielen käyttöä. Varsinkin saamelaiskäräjien kielipoliittinen toiminta on hyvin laajaa. Edustukselliset toimijat tuottavat kieliin liittyvää seurantatietoa (myös kvantitatiivista) muun muassa opetus- ja palvelualoilta. Tieto on merkittävää organisoidun kielenkäytön seurannan näkökulmasta.

Hyvinvointialueiden kielilautakunnat

Kullakin kaksikielisellä hyvinvointialueella toimii kansalliskielilautakunta ja Lapin hyvinvointialueella saamen kielen lautakunta. Ne arvioivat hyvinvointialueen vähemmistökielellä tarjottavien palvelujen tarvetta sekä seuraavat palvelujen saatavuutta ja laatua. Kielilautakunnat vastaavat vähemmistökielen käytön seurannasta hyvinvointialueiden palveluissa. Työ on ilmeisesti vasta kehitteillä, eikä kattavia mittareita palvelun arviointiin ei ole vielä olemassa. Hyvinvointialueiden kielilautakunnat tuottavat (vastaisuudessa) tietoja siitä, miten ruotsiksi ja saamen kielillä saa palvelua terveydenhuollossa. Kielilautakuntien tuottama tieto on olennaista seurannassa.

Kielikoulutuspolitiikan verkosto

Kielikoulutuspolitiikan verkosto (Kieliverkosto) tuo yhteen kielikoulutuksen toimijoita, lisää tietoisuutta koulutuksen moniulotteisuudesta ja vaikuttaa koulutusta koskeviin päätöksiin. Verkosto kehittää myös kansallista ja kansainvälistä tutkimusta ja koulutusta sekä antaa lausuntoja ja julkaisee kannanottoja. Verkoston valtakunnallisessa ohjausryhmässä on asiantuntijoita pariltakymmeneltä taholta. Kieliverkoston ja mahdollisen kielen seurantaa harjoittavan tahon yhteistyö kielikoulutuspoliittisissa kysymyksissä on tähdellistä.

Opetushallitus ja Kotimaisten kielten keskus

Opetushallitus on merkittävin kielikoulutuspoliittinen toimija, jossa tehty työ näkyy perusopetuksen ja toisen asteen opetussuunnitelmissa, oppisisällöissä ja oppimistavoitteissa. Sen tärkeä tilastojulkaisu on Vipunen. Päivittäinen toiminta tuottaa runsaasti muutakin (sisäistä) tietoa kielistä opetuksessa ja koulutuksessa. Opetushallituksen julkaisemissa selvityksissä ja raporteissa esitetään sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista tietoa kielistä opetusalailla.

Kotimaisten kielten keskus on kielen asiantuntijavirasto. Toimintasuunnitelmansa mukaan keskus seuraa kansalliskielten käyttöalaa ja sen muutoksia sekä suomen ja ruotsin asemaa suhteessa muihin kieliin. Virastossa pidetään tähdellisenä seurata kansalliskielten käyttöä julkisuudessa, hallinnossa, yritysmaailmassa, opetuksessa, tieteessä ja arjessa. Kiinnostuksen kohteena on myös se, millaisilla toimilla vaikutetaan kielen asemaan ja käyttöalaan yhteiskunnassa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla valmistellaan virastouudistusta, jonka osana on mahdollisesti tulossa organisatorisia muutoksia. Esillä on ollut, että Opetushallitus ja Kotimaisten kielten keskus kuuluisivat samaan virastoon. Muutoksen vaikutuksia kielten käyttöalojen seurantaan ei voi tarkastella asian keskeneräisyyden takia. Nykyisten virastojen toimenkuvien perusteella voi ajatella, että synergiaetuja voisi syntyä periaatteessa ainakin vähemmistökieliin liittyvissä kysymyksissä ja tilastotiedon tuottamisen alalla.

3 Seurantatietoa jäljittämässä

Jakson II luku 3 luo katsauksen jo olemassa olevaan seurantatietoon siitä näkökulmasta, minkälaista tietoa on olemassa ja kuinka sitä on kerätty. Erityisesti kiinnitetään huomiota kvantitatiiviseen tietoon, jota tarkastellaan seuranta-kohteiden (indikaattoreiden) luomisen näkökulmasta. Miten olemassa olevaa tietoa voisi hyödyntää?

3.1 Hallituksen kielikertomukset

Valtioneuvosto on velvollinen tekemään eduskunnalle selkoa kielilainsäädännön soveltamisesta hallituskauden aikana. Hallituksen julkaisee kerran vaalikaudessa Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta -selonteon, jossa se käy

läpi kieliin liittyviä toimenpiteitä (dokumenttiin viitataan usein nimellä hallituksen kielikertomus). Oikeusministeriö vastaa sen valmistelusta.

Kertomuksia on julkaistu yhteensä viidellä hallituskaudella, ja ne ovat ilmestyneet vuosina 2006, 2009, 2013, 2017 ja 2021.^{130,131,132,133,134,135} Kertomuksen antamisesta säädetään kielilaisissa (423/2003)¹³⁶ ja kielilain täytäntöönpanosta annetussa asetuksessa (433/2004)¹³⁷. Asetuksen 10. pykälässä määritellään kertomuksen sisältö:

10 § Kertomuksen sisältö

Kertomuksessa käsitellään suomen ja ruotsin kielen lisäksi ainakin saamen kieltä, romanikieltä ja viittomakieltä sekä tarpeen mukaan yleisemminkin maan kielioloja.

Kertomuksessa käsitellään kielilainsäädännön soveltamista, kielellisten oikeuksien toteutumista, maan kielisuhteita sekä suomen ja ruotsin kielten kehitystä. Kertomukseen sisältyy yhteenveto seuranta-aikana kootuista kokemuksista kielilainsäädännön soveltamisesta ja maan kieliolojen kehityssuunnista.

Valtioneuvosto voi sisällyttää kertomukseen ehdotuksia kielilainsäädännön soveltamiseksi tai kielellisten oikeuksien toteutumiseksi taikka ehdotuksia lainsäädännön kehittämiseksi.

Kertomuksen teemat ovat vaihdelleet jonkin verran hallituskausittain. Pääsisältö liittyy dokumentin nimen mukaisesti kielilainsäädännön soveltamiseen ja kieliin liittyvän sääntelyyn. Kaikkiin kertomuksiin on sisältynyt jossain laajuudessa suomen kielitilanteen tarkastelua, erityisesti tilastojen valottamana. Ensimmäisessä kertomuksessa (2006) käsiteltiin kansalliskielten sekä saamen kielten, romanikielen ja viittomakielten lisäksi myös muita kieliä (englanti, jiddiš, somali, tataari, venäjä ja viro). Suurimmista kieliryhmistä esitettiin tilastotietoa. Laaja

130 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80003>

131 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76161>

132 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76482>

133 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160384>

134 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2021.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163677>

135 <https://www.kieliverkosto.fi/fi/kuulumisia-kentalta/news/tiedote-kielikertomus-esittelee-kielellisten-oikeuksien-toteutumisen-tilannetta>, 9.12.2021

136 Kielilaki (423/2003). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423>

137 Valtioneuvoston asetus kielilain täytäntöönpanosta (433/2004).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040433>

kielten käsittely perustui siihen, että laatuaan ensimmäisessä kertomuksessa tahdottiin hahmottaa Suomen kielitilannetta suhteellisen kattavasti (s. 6).

Järjestyksessään toista kertomusta (2009) luonnehditaan johdannossa (s. 5) seurantakertomukseksi, joka keskittyy vuoden 2006 jälkeisiin muutoksiin ja valtioneuvoston antamien suositusten seurantaan. Vuoden 2006 kertomuksessa (s. 71–73) esitetään sekä viranomaisten ja tuomioistuinten toimintaa koskevia toimenpide-ehdotuksia (12 kpl) että yhteiskunnalliseen päätöksentekoon liittyviä toimenpide-ehdotuksia (7 kpl). Lainsäädäntöä tai muita kieliä ja niiden oloja ei käsitellä yhtä laajasti kuin vuoden 2006 kertomuksessa, mutta saamen kielten, romanikielen ja viittomakielten lisäksi venäjä, somali ja jiddiś saavat kuitenkin tilaa yhteensä kymmenen sivun verran.

Vuoden 2013 kertomuksessa käsitellään kielilainsäädännön soveltamista varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa, valtion ja kuntien hallinnossa, sosiaali- ja terveydenhuollossa, oikeuslaitoksessa ja poliisissa sekä hallinnon uudistuksissa hyvin seikkaperäisesti etenkin ruotsin kielen näkökulmasta. Kertomus sisältää tiiviin ja ajantasaisen selvityksen saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen oloista. Loppuun on koottu myös kielenpuhujien näkemyksiä venäjän, viron, jiddišin ja karjalan tilanteesta Suomessa.

Vuonna 2014 hallituksen kielikertomuksen status muuttui. Kielilakia muutettiin 1.2.2014 siten, että kielikertomusta ei enää anneta hallituksen toimenpidekertomuksen ohjeistuksena, vaan se julkaistaan itsenäisenä asiakirjana.¹³⁸ Vuoden 2017 kielikertomus oli ensimmäinen uuden aseman mukainen julkaisu (kertomus ei kuitenkaan ulkoisesti poikkea edeltäjistään merkittävästi).

Vuoden 2017 julkaisu on satavuotiaan Suomen kielikertomus. Sen esipuheessa luodaan silmäys kaksikielisen Suomen syntyyn. Kertomus on laaja (noin 150 sivua) ja paikoin hyvin seikkaperäinen (esim. luku 5 kielellisten oikeuksien toteutuminen sosiaali- ja terveydenhuollossa). Aihepiirejä ovat Suomessa vallitsevat kieliolot, kieliä koskevat säädosmuutokset ja hankkeet, kieli-ilmapiiiri, kielellisten oikeuksien toteutuminen sosiaali- ja terveydenhuollossa, kielellisten oikeuksien toteutuminen valtion omistamissa yhtiössä sekä kotouttaminen ja digitalisaatio kielellisten oikeuksien näkökulmasta.

Vuoden 2017 kielikertomus ei sisällä varsinaisia toimenpide-ehdotuksia, mutta jokaiseen aihepiiriin esitetään kehittämiskohteita (kertomustekstissä niistä käytetään ilmausta ”keskeisiä huomioita”). Nämä konditionaalimuotoon kirjoitetut

¹³⁸ Laki kielilain 37 §:n muuttamisesta (18/2014). <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140018>

huomiot (esim. Etätulkkauksen ja puheentunnistuksen käyttömahdollisuuksia tulisi kartoittaa) ovat ikään kuin toimenpide-ehdotuksia.

Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2021 sisältää ajankohtais-tietoa Suomen kielioloista, kielellisiä oikeuksia tukevista rakenteista, hallinnollisten muutosten vaikutuksista kieliryhmiin sekä kokemuksia kielellisten oikeuksien toteutumisesta viranomaisasioinnissa.

Kielikertomukset elävät ajassa! Tuoreimmassa kertomuksessa selkokieltä tarkastellaan erikseen (3.1.6). Uutena asiana kuvataan, miten digitalisaatio vaikuttaa kielellisten oikeuksien toteutumiseen (5.1). Muita kuin kansalliskieliä käsitellään myös kielenopetuksen näkökulmasta (5.5). Ajankohtainen on myös jakso, jossa selvitetään A1-kielen opiskelun varhentamisen ja englannin kielen kytköstä (6.3). Vuoden 2021 kielikertomuksessa on tämän selvityksen kannalta kiinnostava englannin kielen käytön ja aseman seuraamiseen liittyvä maininta, joka liittyy vuonna 2023 alkavaan hallituskauteen (s. 142):

Kun annetaan hallituksen seuraava kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta, tulee seurata englannin kielen ylivoimaa kielivalinnoissa ja koulutuksessa ja sen vaikutusta Suomen kielivarantoon. Samalla tulee tarkastella englannin kielen aseman vahvistumista yhteiskunnassa yleisesti ja tämän kehityksen merkitystä kansalliskielten asemaan.

Kielikertomuksen valmistelussa kerätään tausta-aineistoa, jos kohta sen keruun tavat ja laajuus vaihtelevat kausittain jonkin verran. Yleensä materiaali kerätään virkatyönä, mutta oikeusministeriö järjesti vuoden 2016 alkupuolella verkkokyselyn kielellisten oikeuksien toteutumisesta ("Miten kielelliset oikeudet toteutuvat Suomessa"). Otakantaa.fi-verkkopalvelussa toteutettuun kyselyyn pystyi vastaamaan nimettömänä kuka tahansa ja siihen kertyi tietoja 1836 vastaajalta.¹³⁹

3.2 Kieliperuskirja ja sen seuranta

Euroopan neuvoston ja YK:n alaisuudessa laadittuja ihmisoikeussopimuksia on yhteensä parisenkymmentä.¹⁴⁰ Niistä kaksi liittyy kieleen. Ensinnäkin suoraan kieltä koskeva sopimus on Euroopan neuvoston kieliperuskirja (Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja), joka pyrkii suojelemaan

¹³⁹ Miten kielelliset oikeudet toteutuvat Suomessa? Yhteenveto otakantaa.fi-kyselystä. Oikeusministeriö 2016. <https://d1ycet1k7mjw9o.cloudfront.net/attachments/8/1/3/7b9fdb2d7448fb1b495395be10dd2.pdf>

¹⁴⁰ <https://um.fi/ihmisoikeussopimukset-ja-raportit>

perinteisiä alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä Euroopassa sekä edistämään niiden käyttöä.¹⁴¹ Toisekseen Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995), lyhyemmin vähemmistöpuiteyleissopimus, määrittelee ohjelmaluonteisesti ne periaatteet, jotka velvoittavat sopimusvaltioita omalla alueellaan suojelemaan kansallisia vähemmistöjä.¹⁴² Tämäkin sopimus sisältää vähemmistöjen kieliin koskevia kirjauksia, tosin osittain samoista teemoista kuin kieliperuskirjakin. Käsittelen tässä lähemmin kieliperuskirjaa.

Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksyi alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan eli kieliperuskirjan marraskuussa 1992, ja se tuli yleisesti voimaan maaliskuussa 1998. Finlexin valtiosopimusten viitetietokannassa esitetään paitsi perustietoa sopimuksesta myös voimaantulo- ja osapuolietiedot Euroopan maiden mukaan luokitettuna.¹⁴³ Ajantasaista tietoa ratifiointitilanteesta on nähtävissä myös Euroopan neuvoston sivuilla (englanniksi).¹⁴⁴

Suomi on ratifioinut sopimuksen asetusteilse 1.3.1998 (Asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta).¹⁴⁵ Asetuksen 2. pykälässä on kielikohtaiset varaukset, joiden mukaisesti Suomi sitoutuu peruskirjan artikloihin. Peruskirjan voimaansaattamisesta annetun asetuksen 2. pykälää muutettiin 2009, ja muutos tuli voimaan 4.12.2009. Vaikeaselkoisen pykälän mukaan ”Suomi soveltaa peruskirjan 7 artiklan 5 kappaletta mukaisesti kyseisen artiklan 1–4 kappaletta soveltuvin osin romanin kieleen, karjalan kieleen ja muihin ei-alueellisiin kieliin”.¹⁴⁶ Ulkoministeriö vastaa kieliperuskirjaan liittyvistä tehtävistä, ja sen kautta myös raportoidaan sopimuksen velvoittamasta toiminnasta osana Euroopan neuvoston voimassa olevia ihmisoikeussopimuksia.¹⁴⁷

Kukin maa raportoi kieliperuskirjan määräysten kansallisesta täytäntöönpanosta Euroopan neuvostolle noin viiden vuoden välein. Suomessa hallitus laatii peruskirjan täytäntöönpanosta määräaikaisraportin (State Report), jossa käydään läpi edellisen raportin jättämisen jälkeiset tapahtumat ja selvitetään ministerikomitean suoritusten täytäntöönpanoa. Määräaikaisraportin jättämisen

141 <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages>

142 https://um.fi/euroopan-neuvoston-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset/-/asset_publisher/mnr92wS4p1I3/content/kansallisten-vahemmistojen-suojelua-koskeva-puiteyleissopimus-1995-/35732#6mar

143 Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (1998/23).

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/1998/19980023#idm46111190933040>

144 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=148>

145 Asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta (1998/23). <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023>

146 Tasavallan presidentin asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta annetun asetuksen 2 §:n muuttamisesta (2009/956).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090956>

147 <https://um.fi/euroopan-neuvoston-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset>

jälkeen kansainvälinen asiantuntijakomitea (Committee of Experts) selvittää maan kielitilannetta sekä dokumentaation että kuulemisten perusteella ja laatii sen jälkeen asiantuntijakomitean arviointiraportin suosituksineen (Committee of Experts' Evaluation and Recommendations). Euroopan neuvoston ministerikomitea (Committee of Ministers) vahvistaa lopulliset ministerikomitean suositukset, jotka koskevat lainsäädäntöä ja kielipoliittisia toimia (Committee of Ministers' Recommendation).

Eri maista laadittuja arviointiraportteja ja maita koskevia suosituksia on esillä Euroopan neuvoston kieliperuskirjan verkkosivuilla¹⁴⁸ ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen HUDOC-tietokannassa¹⁴⁹. Suomea koskevaa dokumentaatiota esitetään myös ulkoministeriön¹⁵⁰ sivuilla. Suomi on laatinut tähän päivään tultaessa kuusi määräaikaisraporttia ja vastaavasti asiantuntijakomitea on kirjoittanut kuusi arviointiraporttia. Ministerikomitean suosituksia on julkaistu viideltä arviointikierrokselta, kuudennen kierroksen suosituksia ei ole tätä kirjoitettaessa vielä julkaistu.

Esitän seuraavaksi raportointikierroksiin liittyvä dokumentaation arviointiajankohdan mukaan laskevassa järjestyksessä. Dokumentteja on julkaistu suomeksi, englanniksi, ranskaksi, ruotsiksi ja pohjoissaameksi, jos kohta valtaosa teksteistä on suomeksi ja englanniksi. Viittaan tässä suomenkieliseen dokumenttiin, ja jollei sitä ole, englanninkieliseen.

6. arviointikierrros: **määräaikaisraportti** (4/2023) suomeksi¹⁵¹
arviointiraportti (3/2024) englanniksi¹⁵², raportin tiivistelmä suomeksi¹⁵³
ministerikomitean suositukset (ei julkaistu toistaiseksi)
5. arviointikierrros: **määräaikaisraportti** (11/2017) suomeksi¹⁵⁴
arviointiraportti (10/2018) englanniksi¹⁵⁵

148 <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%7B%2228993157%22:%7D>

149

<https://hudoc.ecrml.coe.int/#%22sort%22:%22ecrmladoptiondate%20descending,ecrmlpublicationdate%20descending,ecrmlsectionnumber%20ascending%22%7D>

150 https://um.fi/euroopan-neuvoston-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset/-/asset_publisher/mnr92wS4p113/content/alueellisia-kielia-tai-vahemmistokieliä-koskeva-eurooppalainen-peruskirja-1992-35732

151 https://um.fi/documents/35732/0/ECRML_VI_raportti_2023.pdf/a9931649-8f55-27f5-f41b-fa762db75b68?t=1688463937044

152 <https://rm.coe.int/finlandecrml6-en/1680aff869>

153 <https://rm.coe.int/finlandecrml6-summary-fi/1680aff889>

154 https://um.fi/documents/35732/0/MinLang_V%20raportti_Suomi_2017.pdf/dbe78dd7-510d-2013-98ac-e76803105135?t=1533727067486

155

<https://search.coe.int/cm/#%22CoEIdentifier%22:%2209000016808d02b8%22,%22sort%22:%22CoEValidationDate%20Descending%22%7D>

ministerikomitean suositukset (10/2018) suomeksi¹⁵⁶

4. arviointikierros: **määräaikaisraportti** (9/2010) suomeksi¹⁵⁷
arviointiraportti (3/2012) suomeksi¹⁵⁸
ministerikomitean suositukset (3/2012) suomeksi¹⁵⁹
3. arviointikierros: **määräaikaisraportti** (2/2006) suomeksi¹⁶⁰
arviointiraportti (11/2007) suomeksi¹⁶¹
ministerikomitean suositukset (11/2007) suomeksi¹⁶²
2. arviointikierros: **määräaikaisraportti** (11/2002) suomeksi, englanniksi¹⁶³
arviointiraportti (3/2004) suomeksi, englanniksi¹⁶⁴
ministerikomitean suositukset (10/2004) suomeksi, englanniksi¹⁶⁵
1. arviointikierros: **määräaikaisraportti** (3/1999) suomeksi¹⁶⁶
arviointiraportti (2/2001) suomeksi, englanniksi¹⁶⁷
ministerikomitean suositukset (9/2001) suomeksi¹⁶⁸

3.3 Kotoutuminen

Kunta, kotoutuminen ja kieli liittyvät monin tavoin yhteen. Kotoutumisen edistämiseen liittyvät vastuut ovat muuttuneet hallinnollisten muutosten myötä viime vuosina. Kotoutumislakia muutettiin vuonna 2023, ja vuoden 2025 alusta

156 https://um.fi/documents/35732/0/Recommendation%20CM_fi%20%281%29.pdf/8039ff67-ac07-5f8b-7655-c8217326fac7?t=1539589111379

157

<https://um.fi/documents/35732/0/SUOMEN%20NELJ%20%84S%20RAPORTTI%20KIELIPERUSKIRJAN%20T%20%84Y%20%84NT%20%96%20%96NPANOSTA%20SYYSKUU%202010.pdf/0c5d9516-241d-01e1-8727-024b7ccb21c?t=1534499571820>

158

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d87ec>

159

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d8521>

160

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c83f2>

161

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d87e9>

162

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d84f5>

163

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c83ef>

164

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d87e4>

165

<https://search.coe.int/cm?i=09000016805dbef6>

166

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c83ed>

167

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d87e4>

168

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d84f3>

kokonaisvastuu kotoutumisen edistämisestä on kunnilla.¹⁶⁹ Julkisten työvoimapalveluiden järjestämistä siirtyy TE-toimistoilta kunnille niin ikään 1.1.2025, jolloin työvoimapalveluiden järjestämisestä säädetty laki tulee kokonaisuudessaan voimaan.¹⁷⁰

Työ- ja elinkeinoministeriö vastaa maahanmuuttajien kotoutumisesta ja työllistymisen edistämisestä.¹⁷¹ Sen alaisuudessa toimii kotoutumisen osaamiskeskus, joka

- tuottaa ja välittää kotoutumistyön suunnittelun sekä toteutuksen perustaksi tutkimus-, tilasto- ja seurantatietoa ja edistää kotoutumistoiminnan vaikuttavuuden arviointia
- järjestää maahanmuuttajia työssään kohtaaville ammattilaisille osaamista vahvistavia tilaisuuksia ja levittää hyviä käytäntöjä
- kehittää toimivia työprosesseja ja yhteistyöverkostoja.

Keskus ylläpitää kotoutuminen.fi-sivustoa.¹⁷² Se tuottaa myös tilastoaineistoja, jotka perustuvat pääosin Tilastokeskuksen ja Terveiden ja Hyvinvoinnin laitoksen materiaaleihin. Kielen kannalta niistä tärkein on Kototietokanta, joka sisältää asumiseen, muuttoliikkeeseen, perheisiin, työssäkäyntiin ja väestörakenteeseen tilastotietoa.^{173,174}

Kotoutumisen osaamiskeskus julkaisee kotoutumisen kokonaiskatsauksen hallituskausittain eli noin neljän vuoden välein, samaan tapaan kuin hallitus julkaisee kielikertomuksensa kerran hallituskauden aikana. Ensimmäinen katsaus julkaistiin 2013 ja toinen 2020.^{175,176} Vuonna 2016 ei julkaistu kokonaiskatsausta, sillä säännöllistä seurantajärjestelmää kehitettiin. Tuorein katsaus on vuodelta 2023.¹⁷⁷ Julkaisun jaksossa Koulutus, osaaminen ja yhteiskuntaan kiinnittyminen on kolme kieltä käsittelevää artikkelia, jotka sisältävät myös tilastotietoa kielistä.

Kielibuusti

Suomen houkuttelevuuteen työperäisen maahanmuuton kohdemaana on kiinnitetty huomiota viime vuosina. Työ- ja elinkeinoministeriön ja opetus- ja

169 Laki kotoutumisen edistämisestä (2023/681). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2023/20230681>

170 Laki työvoimapalveluiden järjestämisestä (380/2023). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2023/20230380>

171 <https://tem.fi/maahanmuuttajien-kotouttaminen>

172 <https://kotoutuminen.fi/etusivu>

173 <https://kotoutuminen.fi/kototietokanta>

174 <https://kototietokanta.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Kototietokanta/>

175 Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2013. TEM raportteja 38/2013.

<https://tem.fi/documents/1410877/2872337/Kotouttamisen+kokonaiskatsaus+2013+23102013.pdf>

176 Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019. Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162005>

177 Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2023. Näkökulmana väestösuhteet.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165441>

kulttuuriministeriön koordinoima Talent Boost -ohjelma on työ- ja koulutusperäisen maahanmuuton ohjelma, jonka tavoitteena on saada työntekijöitä Suomeen.¹⁷⁸

Kielellisen kotoutumisen näkökulmasta on syytä nostaa esille laaja Kielibuusti-hanke, joka on suunnattu kansainväliset osaajille. Siinä on kehitetty kotimaisten kielten koulutusta niin, että se vastaa Suomeen rekrytoitavien ja maassa jo olevien kansainvälisten osaajien kielenoppimistarpeisiin.¹⁷⁹ Hanke on osa korkeakoulujen kansainvälisyysohjelmaa ja Talent Boost -ohjelmaa, ja sillä on opetus- ja kulttuuriministeriön rahoitus vuosille 2021–2024.

MoniSuomi 2022 -tutkimus

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) MoniSuomi-tutkimus käsittelee Suomessa asuvan aikuisen ulkomailla syntyneen väestön hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä (muun muassa terveyttä, työ- ja toimintakykyä, työllisyyttä, kielitaitoa ja koulutusta).¹⁸⁰ Tutkimus kuuluu osana Terve Suomi -väestötutkimuskokonaisuuteen.¹⁸¹ MoniSuomi 2022 on jatkoa vuonna 2018 tehdyille Ulkomailla syntyneiden hyvinvointitutkimukselle (FinMonik).¹⁸² Tutkimuksen rahoittajina toimivat työ- ja elinkeinoministeriön kotoutumisen osaamiskeskus, Helsingin, Espoon, Vantaan ja Turun kaupungit sekä Turvapaikka-, maahanmuutto- ja kotouttamisrahasto AMIF.

Tutkimukseen poimittiin satunnaisotannalla 18 600 ulkomailla syntynyttä ulkomaalaistaustaista 20–74-vuotiasta (= henkilö ja hänen vanhempansa ovat syntyneet muualla kuin Suomessa). Otos ositettiin maahanmuuttaneen väestön suhteellisen osuuden mukaan alueellisesti. Siten 12 hyvinvointialueelta, joissa maahanmuuttanutta väestöä oli eniten, poimittiin 750–800 henkilöä kultakin. Muilta alueilta valittiin yhteensä 1000 henkilöä satunnaisesti. Tietoa kerättiin sähköisellä kyselylomakkeella, paperilomakkeella ja puhelinhaastatteluin. Vastauksia saatiin 7 838 henkilöltä. Aineistoa täydennettiin rekisteritiedoilla.

MoniSuomi 2022 -tutkimuksen tulokset on julkaistu ilmiöraportteina ja indikaattoritietoina.^{183,184} Kieleen liittyvät tiedot kuuluvat indikaattoriin

178 <https://tem.fi/talent-boost>

179 <https://www.kielibuusti.fi/fi>

180 <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kansallinen-tutkimus-ulkomailla-syntyneiden-terveydesta-hyvinvoinnista-ja-palveluista-monisuumi/mika-on-monisuumi-tutkimus->

181 <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/terve-suomi-tutkimus>

182 <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/uth-ulkomaista-syntyperaa-olevien-tyo-ja-hyvinvointi-tutkimus>

183 <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kansallinen-tutkimus-ulkomailla-syntyneiden-terveydesta-hyvinvoinnista-ja-palveluista-monisuumi/tulokset>

184 <https://repo.thl.fi/sites/monisuumi/monisuumi22/index.html>

”Sosiodemografinen tausta” ilmiöraporttina ”Työllisyys ja osaaminen”. Tulokset ilmoitetaan taulukossa ”Suomea tai ruotsia vähintään keskitasoisesti osaavat (%)”.¹⁸⁵ Ne perustuvat lomakkeen kysymykseen ”Kuinka hyvin puhut suomen tai ruotsin kieltä?” seuraavasti. Vastausvaihtoehtoina esitettiin: 1) en puhu lainkaan, 2) aloittelijana - selviän yksinkertaisista arkisista tilanteista, 3) keskitasoisesti - pystyn aktiivisesti osallistumaan keskusteluihin, 4) erinomaisesti - osaan käyttää suomea monipuolisesti eri tilanteissa (esim. pystyn asioimaan viranomaisten kanssa suomen kielellä). Tuloksista esitetään niiden osuus, jotka valitsivat joko vaihtoehdon *keskitasoisesti* tai *erinomaisesti*.

Päähavaintona esitetään, että maahanmuuttaneet osaavat kansalliskieliä verraten hyvin, sillä kaikista maahanmuuttaneista valtaosa (63 %) ilmoitti suomen tai ruotsin kielen taitonsa vähintään keskitasoiseksi tai erinomaiseksi.¹⁸⁶ Lopputulemana todetaan sama kuin useissa muissa tutkimuksissa: kielitaito vaikuttaa merkittävästi maahanmuuttaneiden kotoutumiseen ja osallisuuden tunteeseen. Työssä ja koulutuksessa voidaan edistää kielenoppimista tietoisilla kieltä tukevilla toimintatavoilla.

Sotkanet

Sotkanet (Sotkanet.fi) on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ylläpitämä tilasto- ja indikaattoripankki, joka sisältää väestön hyvinvointia ja terveyttä koskevia tilastotietoja vuodesta 1990 alkaen.¹⁸⁷ Sotkanetissa esitetään väestötietoja, jotka perustuvat pääosin Tilastokeskuksen tietoihin. Kieleen liittyvät tiedot eivät luonnollisestikaan kuulu tilastopankin pääkohteisiin, mutta (välillistä) kieleen ja käyttöalojen seurantaan liittyvää sisältöä on jonkin verran.

Hyvin laajan tietosisällön asiasanalistauksessa on hakusanat *kieli* ja *kielitaito*. Haku *kieli* tuottaa väestön demografista tietoa kielisuhteiden mukaan jaoteltuna. Hakusana *kielitaito* vie indikaattoritietoon, joka kuvaa henkilökunnan kielitaitoa iäkkäiden lakisääteisten palvelujen toimintayksiköissä. Indikaattoritieto perustuu Vanhuspalvelujen tila -seurannassa toteutettavaan Johtaminen ja toimintakäytännöt -kyselyyn, jossa on tiedusteltu ”Vastaako henkilökunnan kielitaito työtehtävien hoitamisen edellyttämää tasoa?” Vastausvaihtoehtoja ovat olleet 1) erittäin huonosti, 2) melko huonosti, 3) melko hyvin ja 4) erittäin hyvin.

185 https://repo.thl.fi/sites/monisuomi/monisuomi22/indikaattorit/ms_langprof_intermed.html#top

186 https://repo.thl.fi/sites/monisuomi/monisuomi22/ilmiot/tyollisyys_ja_osaaminen.html

187 Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>

3.4 Kielipoliittiset ohjelmat

Kielipoliittisia ohjelmia on julkaistu kotoperäisistä kielistä pitkin 2000-lukua. Ohjelmilla on kahtalaisia tarkoituksia. Vähemmistökieliin liittyvien ohjelmien tarkoituksena on ollut kielen vahvistaminen, elvyttäminen ja käytön laajentaminen, kun taas kansalliskieliä koskevat ohjelmat pyrkivät pikemmin säilyttämään kielen elinvoimaisena eri käyttöyhteyksissä. Englannin kielen käytön laajentumisesta ja sen luomista uhkista on keskusteltu paljon 2000-luvulla. Englannin on katsottu vaikuttavan etenkin suomen kielen asemaan, ja tätä teemaa on käsitelty ohjelmissa laajasti.

Kielipoliittisten ohjelmien julkaisemisajankohdissa voi havaita kaksi aaltoa, mihin liittyy myös ohjelmien synty- ja toteuttamistapa. Ensimmäinen vuosikymmenen taiteessa laadittiin eri kielistä ohjelmia, jotka syntyivät kielitieteilijöiden aloitteesta omaehtoisesti. Kotimaisten kielten keskus ja sen kielilautakunnat olivat aktiivisia niiden käynnistämisessä ja laadinnassa. Toisekseen ohjelmia on nyttemmin syntynyt niin, että aloite on tullut poliittisen päätöksenteon kautta, enimmäkseen hallitusohjelmista. Näihin lukeutuvat kansalliskielistrategiat sekä hallitusohjelmaan kirjatut kielipoliittiset ohjelmat ja hankkeet.

Kielen elvytystä ja kieliyhteisöjen tilannetta kuvattu monissa julkaisuissa

Vähemmistökielten elvytys on virinnyt erityisesti 2000-luvulla, ja siihen liittyviä toimenpideohjelmia, kehittämisraportteja, selvityksiä ja hankkeiden taustatöitä on

laadittu 2000-luvulla melko paljon eri tahoilla. Viittaan tässä niistä joihinkin.^{188,189,190,191,192,193,194,195,196,197}

Vähemmistökieliin liittyvissä hankkeissa on tuotettu osittain rinnakkaista tietoa kuin tässä luvussa käsiteltävissä kielipoliittisissa ohjelmissa ja kielibarometreissa (ks. tämän jakson luku 3.6 Kielibarometrit ja seurantaindikaattorit). Julkaisuissa on kuvattu kulloinkin käsiteltävän kielten asemaa ja kielisosiologista tilannetta. Elvytysohjelmat sisältävät luonnollisesti kuvausta kielen elvytystarpeista ja elvytystyön tukemisesta. Kieleen liittyvä koulutus ja kielen asema eri koulutusasteilla saavat paljon huomiota, joskus koulutushistoriakin. Niihin liittyviä teemoja ovat opettajankoulutus, opetuksen ja oppimateriaalin kehittäminen. Vähemmistökielen käyttötarpeita erilaisissa palveluissa tuodaan esille.

Vähemmistökielen käyttö taiteessa (kirjallisuus, musiikki) muodostaa tärkeän alueen. Julkaisuissa esitetään toimenpiteitä kielen käytön ja käyttöalojen laajentamiseksi kieliyhteisössä ja mediassa (radio ja televisio). Joissain julkaisuissa kuvataan myös kielen dokumentoinnin historiaa ja korpusten tilannetta.

Kotimaisten kielten keskuksen julkaisemat ohjelmat

Suomi

Pioneerityönä voi pitää silloisen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen vuonna 1998 laatimaa tiivistä dokumenttia Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen

188 <https://blogs.uef.fi/karjalanelvytyt/>

189 Valtonen, T. – Juutinen, M. 2024. *Kolttsaamelaisten yhteisöjen kieli- ja koulutustilanne 1850-luvulta 2020-luvulle*. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:57. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-611-2>

190 *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-121-3>

191 *Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpide-esityksineen*. Opetushallitus 2022.

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/suomen-romanikielen-elvytysohjelma-toimenpide-esityksineen>

192 *Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>

193 Miettunen, T. 2021. *Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet. Selvitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmälle*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-849-6>

194 Katsui, H. – Koivisto, M. – Tepora-Niemi, S.-M. – Meriläinen, N. – Rautiainen, P. – Rainö, P. – Tarvainen, M. – Hiilamo, H. 2021. *Viitot muistot. Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitettun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:61. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-241-1>

195 Arola, L. 2020. *Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6>

196 *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-121-3>

197 <https://blogs.uef.fi/karjalanelvytyt/>

kielipoliittinen ohjelma, joka oli suunnattu Suomen yhteiskunnan eri aloille.¹⁹⁸
Tekstiotsikot kuvastavat ohjelman pääteemoja:

- Yksilö ja kieli
- Koulu ja kieli
- Tutkimuksen ja tieteen kieli
- Viestimien kieli
- Viranomaisten ja EU:n kieli
- Liike-elämän kielenkäyttö

Näiden aiheiden lisäksi selvitettiin kielenhuollon tehtäviä ja mahdollisuuksia. Ohjelma oli aikaansa edellä, sillä siinä käsitellyt teemat ovat edelleen ajankohtaisia ja niitä on käsitelty siitä pitäen useissa ohjelmissa ja selvityksissä. Tekstin lopputiivistys pätee edelleen: ”Tutkimuskeskuksen toiminnassa on keskeistä tuntea ympäröivän yhteiskunnan kielenkäyttö.”

Suomen kielen tulevaisuus – kielipoliittinen toimintaohjelma on Kotimaisten kielten keskuksen vuonna 2009 julkaisema laaja kielipoliittinen ohjelma.¹⁹⁹ Aloitteen ohjelman laatimiseksi teki suomen kielen lautakunta: syntysanat lausuttiin lautakunnan kokouksessa lokakuussa 2003. Ohjelman valmisteluun osallistuivat Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja sen suomen kielen lautakunta sekä Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Toimintaohjelma syntyi tarmokkaiden asiantuntijoiden (vapaaehtois)työnä, minkä lisäksi opetusministeriö myönsi hankkeeseen pienen erillismäärärahan. Toimintaohjelma käsittelee suomen kielen käyttöä laajasti yhteiskunnan eri aloilla. Tekstin lukujen otsikot kuvastavat työn teemoja:

- Suomen kielen julkisen käytön ja aseman kehitys
- Pohjoismaiden kielipoliittiset toimintaohjelmat
- Suomi ja muut kielet koulussa
- Suomen kieli korkeakouluopinnoissa ja tieteen kielenä
- Kieliteknologia ja suomen kieli
- Suomen kieli yrity maailmassa
- Suomen kieli kansallisessa hallinnossa ja Euroopan unionissa
- Vapaa-ajan kielimaisema

198 Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma (1998). <https://kotus.fi/kotus/kiellet-ja-kielipolitiikka/kielipolitiikka/#kielipoliittisia-ohjelmia>

199 Suomen kielen tulevaisuus – kielipoliittinen toimintaohjelma (2009). <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7/>

Julkaisu sisältää yhteensä kolmisenkymmentä taulukkoa ja kuviota, joissa esitetään tilastotietoa suomen kielen asemasta eri käyttöaloilla, erityisesti suhteesta englannin kieleen. Esimerkkejä otsikoinneista:

- Vieraan kielen pitkän oppimäärän opetustarjonta (alakouluissa) eräissä kaupungeissa
- Peruskoulun A1-kielivalinnat 2001–2005
- Lukion koko oppimäärän suorittaneiden kielivalinnat 2007
- Englanninkielisten julkaisujen osuus sektoritutkimuslaitosten julkaisuista
- Tieteellisten seurojen tieteellisten julkaisujen kieli
- Tieteellisten julkaisujen osuus ja englanninkielisten julkaisujen määrä ihmistieteissä
- Suomen kielen käyttö eräissä yrityksissä vuonna 2008
- Valtionhallinnon työpaikkailmoituksissa vaadittu tai eduksi katsottu kielitaito 151 ilmoituksen otoksessa
- Jyväskylän yliopiston opinnäytteiden kieli
- Helsingin yliopiston henkilökunnan julkaisujen kieli
- Tampereen yliopiston väitöskirjojen kieli

Ohjelma sisälsi paitsi suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia myös tärkeitä avauksia ja periaatelinjauksia. Kielenkäytössä korostettiin (s. 11) rinnakkaiskielisyysmerkitystä (rohkaistiin käyttämään suomen kieltä eri yhteyksissä tarvittavien muiden kielten rinnalla). Kauaskantoisimmaksi sukeutui ohjelman iso tavoite (s. 12): Suomen valtiolla tulisi olla kielipoliittinen ohjelma, jota valmisteltaessa hyödynnettäisiin suomen kielen toimintaohjelmaa ja muita kielipoliittisia ohjelmia.

Kielipoliittiset ohjelmat saivat vauhtia suomen kielen lautakunnan julkaisemasta kielipoliittisesta kannanotosta lokakuussa 2018.²⁰⁰ Kannanotto perustui paljolti siihen, että Suomen kielen tulevaisuus-toimintaohjelmassa mainittu kielipoliittinen ohjelma edelleen odotti toteuttamistaan. Lautakunta esitti – tai oikeastaan toisti – huolensa siitä, että englannin kielen käyttöalan laajentuminen uhkaa kansalliskieltemme suomen ja ruotsin asemaa. Valtiovallan tulisi ryhtyä pikaisesti laatimaan kokonaisvaltaista kansallista kielipoliittista ohjelmaa. Lautakunta esitti ohjelmaan seuraavanlaisia teemoja:

- kansalliskielten käyttöalan kaventuminen
- yhteiskunnan toimintaa vaikeuttava yleiskielen hallinnan heikkeneminen
- suomalaisen kieliyhteisön jäseneksi pääsyn kynnys
- vähemmistökielten ja maahan tulleiden oman äidinkielen opetus.

200 Ks. lähemmin Kielipolitiikan vuosi 2018, s. 10–12. https://www.kotus.fi/files/6816/Kielipolitiikan_vuosi_2018.pdf

Jäljemmät hallitusohjelmiin päätyneet ohjelmakirjaukset palautuvat suurelta osin Suomen kielen tulevaisuus -ohjelman henkiseen perintöön ja suomen kielen lautakunnan kannanottoon.

Ruotsi

Kotimaisten kielten keskuksen ruotsin kielen lautakunta julkaisi ruotsin kielen toimintaohjelman *Tänk om* vuonna 2003.²⁰¹ Sen laati lautakunnan silloinen puheenjohtaja Marika Tandefelt. Ohjelma sisältää pitkälti samoja aihekokonaisuuksia kuin suomen kielen toimintaohjelmakin, mutta *Tänk om* ei sisällä ruotsin kielen käyttöön liittyvää tilastotietoa:

- Språket – det finlandssvenska kapitalet
- Familjens språk – ett samspel mellan föräldrar och barn
- Modersmål och skolspråk
- Modersmål och studier
- Kunskap om modersmålet
- Aktiv svenska i offentlig sektor
- Svenska i företagsvärlden
- Förlagens ansvar och ambitioner
- Snabbt producerat, uttrycksfullt och korrekt. Massmediernas språk som bäst
- Med modersmålet på fritiden
- Tänk om alla gjorde som du!

Romanikieli

Kotimaisten kielten keskuksen romanikielen lautakunta julkaisi romanikielen kielipoliittisen ohjelman vuonna 2009.²⁰² Sen taustaksi voi nähdä Kotimaisten kielten keskuksen vuonna 2006 julkaiseman selvityksen Suomen romanikielen nykytilasta sekä kielentutkimuksen ja -huollon tarpeista.²⁰³ Ohjelma sisältää kielen kehittämisen ja tutkimuksen tarpeet sekä suosituksia toimenpiteiksi, joilla kielen elinvoimaa tuli lisätä. Suositus romanikielen erillisen kielilain toteuttamiseksi on toistunut noista päivistä.

Ohjelmateksti sisältää numeerista tietoa kielen tilanteesta ja puhujista. Esille nostetaan tietoja muun muassa romanikieltä taitavien määristä eri ikäryhmissä ja romanikielen opetukseen osallistuvista. Lisäksi esitetään tietoa kielen

201 Tandefelt, M. 2003. *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/tank_om/

202 Romanikielen kielipoliittinen ohjelma (2009). <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/>

203 Granqvist, K. 2006. *Selvitys Suomen romanikielen nykytilasta sekä kielentutkimuksen ja -huollon tarpeista*. Kotimaisten kielten keskus. <https://www.kotus.fi/files/729/romaniselvitys.pdf>

käyttöaloista, romanikielisten teosten ja tekstien määristä sekä kirjallisesta perinteestä.

Romanikielen käytön seuranta on mainittava erikseen. Kotimaisten kielten keskuksessa seurattiin romanikielen käyttöä yhteiskunnassa vuosina 2009 ja 2010. Seurannan tuloksista julkaistiin kaksi vuosiraporttia.^{204,205} Niissä esitetään määrällistä tietoa muun muassa raportointivuoden aikana ilmestyneistä julkaisuista ja kirjallisesta tuotannosta, käännytyistä teksteistä sekä romanikielen opetuksesta ja koulutuksesta.

Viittomakielet

Kuurojen liitto ja Kotimaisten kielten keskus julkaisivat Suomen viittomakielten kielipoliittisen ohjelman vuonna 2010.²⁰⁶ Keskuksen viittomakielten lautakunta osallistui ohjelman laatimiseen. Prosessi oli jatkoa viittomakielten kielipoliittiselle ohjelmatyölle, joka oli alkanut jo 1990-luvun alkupuolella.

Ohjelman lähestymistapa on kielisosiologinen, ja työlle määriteltiin kolme tehtävää. Tarkoituksena oli vahvistaa viittomakielen asemaa, selkiyttää kysymystä viittomakielen omistajuudesta ja herättää keskustelua kielestä ja sen merkityksestä. Teksti sisältää kielen laadullista kuvausta ja kieliyhteisön erityispiirteiden tarkastelua. Viittomakielistä yhteisöä tarkastellaan kieli- ja kulttuuriryhmänä ja yhteisön identiteettikysymyksiin paneudutaan laajasti. Teksti sisältää jonkin verran numeerista esitystä, muun muassa viittomakieltä käyttävien määristä ja viittomakielen käytöstä eri elämänalueilla (tulkkausten ja tulkkien määrät, viranomaisasiointi ja media).

Kansalliskielistrategiat

Ensimmäinen kansalliskielistrategia julkaistiin 2012 pääministeri Jyrki Kataisen hallituskaudella. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan sisältyi kaksi kieleen liittyvää hanketta: kansalliskielistrategia ja kielipoliittinen ohjelma.²⁰⁷ Sen mukaisesti toinen kansalliskielistrategia julkaistiin joulukuussa 2021.^{208,209} Strategian tiivistelmässä todetaan, että kyseessä on ”hallituksen kielipoliittinen tahdonilmaisu, joka viitoittaa kansalliskieliä koskevaa politiikkaa yli

204 Hedman, H. 2009. *Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti 2009*. Kotimaisten kielten keskus.

<https://kotus.fi/kotus/kielet-ja-kielipolitiikka/kielipolitiikka/#kielipoliittisia-ohjelmia>

205 Hedman, H. 2010. *Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti 2010*. Kotimaisten kielten keskus.

<https://kotus.fi/kotus/kielet-ja-kielipolitiikka/kielipolitiikka/#kielipoliittisia-ohjelmia>

206 Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma (2010). <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk15/>

207 Ks. lähemmin Kielipoliitiikan vuosi 2021, s. 6–9. https://www.kotus.fi/files/10810/Kielipoliitiikan_vuosi_2021.pdf

208 Kansalliskielistrategia 2012. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-001-8>

209 Kansalliskielistrategia 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-967-0>

hallituskausien”. Sen tavoitteena on pitää kansalliskielemme laajassa käytössä koko yhteiskunnassa. Suomen kieltä koskeva päätavoite on estää kielen käyttöalojen kaventuminen. Ruotsinkielisten palvelujen toimivuus ja saatavuus halutaan turvata. Strategian avulla tahdotaan myös parantaa yleistä kieli-ilmapiiiriä. Maahanmuuttajien pääsyä kieliyhteisön jäseneksi ja kielellistä kotoutumista niin suomeksi kuin ruotsiksi halutaan edistää.

Kansalliskielistrategiassa käsitellään niitä suomen kieleen liittyviä teemoja, joita suomen kielen lautakunta otti puheeksi vuonna 2018 julkaisemassa kannanotossaan. Strategisten päämäärien konkretisoimiseksi ohjelmassa esitetään 62 toimenpidettä, joiden toteuttamisvastuu on osoitettu eri ministeriöille. Osa toimenpiteistä on valtioneuvoston suosituksia muille toimijoille kuin ministeriöille.

Kansalliskielistrategian toimenpiteenä mainittiin kaksi selvitystä. Toinen koski suomen kielen nykytilaa ja kielipoliittisia tavoitteita kuvaavan selvityksen, toinen englannin käyttöä ja asemaa Suomessa. Näitä selvityksiä käsitellään luvussa 3.5.

Kielipoliittinen ohjelma

Kielipoliittisen ohjelman laatiminen sisältyi pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan. Oikeusministeriö nimitti valmisteluryhmän helmikuussa 2021 (toimikausi 1.3.–31.12.2021), ja ohjelma hyväksyttiin valtioneuvoston periaatepäätöksenä kesäkuussa 2022.^{210,211,212}

Kielipoliittinen ohjelma käsittelee kotoperäisiä vähemmistökieliä, erityisesti karjalan kieltä, romanikieltä, saamen kieliä ja viittomakieliä. Siinä käsitellään toimia, joilla kotoperäisiä kieliämme elvytetään, niiden käyttöä tuetaan ja asemaa vahvistetaan. Ohjelmassa on pyritty tunnistamaan eri kieliryhmien erityispiirteitä, jotka vaikuttavat kunkin puheyhteisön elinvoimaisuuteen. Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle halutaan turvata.

Ohjelmassa on painotettu kielenelvytystä sekä lasten ja nuorten kielenkäytön edistämiseen tähtäviä toimia. Julkaisussa nostetaan esille hyviä esimerkkejä kielten elvyttämiseksi ja vaalimiseksi. Se sisältää parikymmentä toimenpidettä, joiden avulla kielten asemaa voidaan parantaa ja käyttöä edistää. Kieliä pyritään

210 <https://valtioneuvosto.fi/-/1410853/ensimmainen-kielipoliittinen-ohjelma-suojaa-kotoperaisia-kieliämme>, 16.6.2022

211 Kielipoliittinen ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisu 2022:51. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164216>

212 https://www.kotus.fi/kielitieto/kielipolitiikka/ajankohtaista_kielipolitiikasta/kielipoliittinen_ohjelma_julki.38658.news, 17.6.2022

tukemaan suunnitelmallisesti ja pitkäjänteisesti. Tavoitteena on myös pysyvien rakenteiden luominen.

Mainittakoon kaksi ohjelman toimenpiteiden toteutusta. Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti karjalan kielen asiantuntijatyöryhmän (1.7.2023–31.12.2024), ja sen toiminnasta vastaa Kotimaisten kielten keskus.²¹³ Vähemmistökielifoorumi alkoi toimia Kotimaisten kielten keskuksen järjestämänä vuonna 2023. Suunnitelmissa on myös käynnistää vähemmistökielten pitkäjänteisen kielenelvytystyön organisointiin tähtäävä selvitys- ja suunnitteluhanke, johon osoitetaan erillisrahoitus.

3.5 Selvityksiä

Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja? -selvitys

Janne Saarikiven ja Jani Koskisen laatima Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja? Selvitys yliopistojen kielivalinnoista -raportti julkaistiin heinäkuussa 2023. Selvitys käsittelee kansalliskielten ja englannin kielen käytön suhteita korkeakouluissa.²¹⁴ Yliopisto-opetus ja koulutusohjelmat englanninkielistyvät, ja myös suomenkielisiksi ilmoitetuissa koulutusohjelmissa on paljon englanninkielistä opetusta.

Selvitystä varten toteutettiin opiskelijakysely, johon tuli 1 936 vastausta. Vastaajista 70 % oli Helsingin yliopistosta, Aalto-yliopistosta tai Tampereen yliopistosta, 30 % muista. Noin kolmanneksella vastaajista kansalliskielinen opintopolku oli katkennut kandidaatin- ja maisterintutkinnon taitteessa. Opintojen pääkieli oli vaihtunut suomesta tai ruotsista englanniksi kandidaatinopinnoista maisteri-ohjelmiin siirryttäessä. Aalto-yliopistossa englanniksi opettaminen ulottuu laajana jo kandidaattiopintoihin.

Opiskelijakysely ilmensi tyytymättömyyttä tilanteeseen. 38 % suomenkielisistä ja 74 % ruotsinkielisistä vastaajista haluaa enemmän opetusta äidinkielellään. Mikäli mahdollista, yli 80 % haluaisi suorittaa kurssin äidinkielellään. Noin puolet vastaajista haluaisi kirjoittaa opinnäytetyönsä suomeksi tai ruotsiksi, koska osaa

213

https://www.kotus.fi/kielitieto/kielipolitiikka/ajankohtaista_kielipolitiikasta/karjalan_kielelle_asiantuntijatyoryhma.39939.news, 15.8.2023

214 Saarikivi, J. – Koskinen, J. 2023. *Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja? Selvitys yliopistojen kielivalinnoista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:24. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-741-3>

sitä englantia paremmin. Saman verran oli niitä, joiden mielestä kielitaidolla ei ollut merkitystä. Avovastauksissa moitittiin erityisesti kursseja, jotka pidetään eri kielellä kuin kurssikuvauksessa on mainittu ja joissa suomalaiset opettajat opettivat suomalaisia englanniksi. Avovastauksissa kritisoitiin liiallista englannin käyttöä yliopisto-opinnoista. Yli 70 % vastaajista arveli työllistyvänsä lähinnä Suomeen ja tarvitsevänsä kansalliskieliä työssään.

Selvityksen keskeisten tulosten lista on yhdeksänkohtainen. Esitän tässä tulokset tiivistetysti (= alkuperäisessä tekstissä lihavoituna esitetyt tekstinkohdat):

- 1) Suomalaiset yliopistot ovat englanninkielistyneet merkittävästi Bolognan prosessin eli eurooppalaisen tutkintorakenteen synnyn ja uuden yliopistolain myötä.
- 2) Selvityksessä on käynyt ilmi monia epäselvyyksiä opintokokonaisuuksien kieliä koskien.
- 3) Monilla aloilla ei ole enää mahdollista jatkaa opintoja kansalliskielellä kandidaatin jälkeen, vaan maisteriopintojen kohdalla siirrytään englanninkieliseen opetukseen.
- 4) Yliopistolaissa määrätään yliopistojen opetuskieliksi suomi ja ruotsi, mutta yliopistojen rahoitusmallit eivät kannusta opettamaan tai julkaisemaan kansalliskielillä.
- 5) Henkilökunnan haastatteluissa ja opiskelijakyselyssä ilmenee tyytymättömyyttä vallitseviin kielikäytänteisiin.
- 6) Kielilolot yliopistoissa ovat paljolti säätelemättömät.
- 7) Oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen lausunnot oikeudesta opiskella kansalliskielillä eivät ole johtaneet muutokseen yliopistoissa, vaan englanninkielinen opetus on päinvastoin entisestään lisääntynyt.
- 8) Kansalliskielinen yliopisto-opetus maisteritasolla on jo tällä hetkellä monilla aloilla uhanalaista. Mikäli myös tulevat suuret kansainväliset opiskelijamäärät aiotaan kouluttaa nykyiseen tapaan lähes yksikielisissä englanninkielisissä ohjelmissa, uhkaa jopa enemmistö suomalaisista yliopistokursseista englanninkielistyä.
- 9) Suomalainen tiedejulkaiseminen on rahoituskriisissä avointen julkaisujen lisääntynyttä.

Suosituksia on muotoiltu niin ikään yhdeksän. Jokaisessa suosituksessa on täsmäntäviä alakohtia (2–7 kappaletta). Esitän tässä kunkin kohdan pääkäteytyksen:

- 1) Opiskelijoiden ja opettajien kielelliset oikeudet ja velvollisuudet selvennettävä
- 2) Kansalliskielillä koulutettavien opiskelijoiden ja kansalliskielillä opettavien yliopistonopettajien määrän kirjaaminen tulossopimuksiin tai yliopistolakiin
- 3) Kansainvälisesti rekrytoituille yliopistonopettajille velvollisuus opiskella kansalliskielillä ja tuettu mahdollisuus tehokkaaseen opiskeluun
- 4) Kansalliskielen pakollinen opiskelu kansainvälisille opiskelijoille; lukukausimaksuihin alennuksia kieltä hyvin hallitseville

- 5) Kansainvälisten opiskelijoiden rekrytinnin painopiste alemmalle tasolle
- 6) Kansalliskielillä toimiminen OKM:n ja Suomen Akatemian rahoitusmalleihin
- 7) Kansalliskielinen viestintä tutkintorakenteisiin
- 8) Kielitietoisuus ja monikieliset käytänteet yliopistojen opintoihin
- 9) Kansalliskielisen tiedejulkaisemisen rakenteet kuntoon.

Julkaisu sisältää runsaasti numeerista tietoa kielten käytöstä yliopistoissa. Lähes 90 % väitöskirjoista ja 40 % graduista kirjoitetaan englanniksi. Tekstissä esitetään tilastotietoja mm. kansainvälisistä opiskelijoista ja yliopistojen opetuskielistä (esim. s. 57 "Helsingin yliopiston tämänhetkisistä 61 maisteriohjelmasta 36 eli yli puolet on englanninkielisiä"). Esimerkkejä taulukoiden ja kuvioiden otsikoista:

- Kandidaatintyöt ja -tutkielmat (tutkielman kieli)
- Pro gradut ja diplomityöt (tutkielman kieli)
- Gradut alakohtaisesti, Helsingin yliopisto (tutkielman kieli)
- Väitöskirjojen kieli, kaikki yliopistot
- Väitöskirjojen kieli aloittain, Helsingin yliopisto
- Kaikkien tiedejulkaisujen kielet 2011–2021
- Tiedejulkaisujen kielet aloittain 2011–2021
- Opintojen pääasiallinen kieli opiskelijakyselyssä
- Opinnäytteiden kielet opiskelijakyselyssä
- Opiskelijakyselyn vastaukset kysymykseen "Mitä ajattelet oman alasi opetus-
tarjonnan kielivalinnoista" / "Vad tänker du om språkurval i ditt studieområde?"
suomen- ja ruotsinkielisessä kyselylomakkeessa.
- Vastaukset kysymykseen "Miten arvioit suomen / ruotsin kielen tarvetta oman alasi
työelämässä?" / "Hur bedömer du nyttan av kunskaper i finska / svenska inom
arbetslivet i ditt ämnesområde?" suomen- ja ruotsinkielisessä kysymys-
lomakkeessa.

Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla -hanke

Joulukuussa 2021 julkaistuun Kansalliskielistrategiaan on kirjattu toimenpide, jonka tarkoituksena on selvittää ja luoda kokonaiskuvaa englannin kielen käytöstä palveluissa, tieteen kielenä sekä elinkeinoelämän kielenä ja siitä, miten kielen asema vaikuttaa suomen ja ruotsin kielten elinvoimaisuuteen ja käyttöalaan (s. 132).²¹⁵ Vuonna 2022 oikeusministeriö käynnisti valioneuvoston rahoittaman selvityshankkeen, jonka toteuttajaksi valittiin Itä-Suomen yliopiston vetämä

²¹⁵ Kansalliskielistrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:87.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163650>

tutkijaryhmä (Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla -hanke, toimikausi 1.8.2022–30.9.2023).²¹⁶

Hankkeen loppuraportti julkaistiin marraskuussa 2023.^{217,218,219} Tutkimusryhmä tarkasteli englannin kielen tämänhetkistä asemaa ja käyttöä kolmella alueella yhteiskunnassamme: elinkeinoelämässä, tieteessä, korkeakoulutuksessa sekä julkishallinnossa. Selvitys oli kaksiosainen. Ensimmäinen osa koostuu kolmesta kyselytutkimuksesta, jotka toteutetaan hankkeessa mukana olevien alojen keskeisten toimijoiden kanssa. Toisessa osassa tarkastellaan englannin käyttöä sosiaalisen median aineistossa, mikä täydentää kyselytutkimusten tuloksia.

Ensimmäisessä kysymysosiossa kartoitettiin vastaajan edustaman yksikön kieliympäristöä, eli yksikössä pääasiallisesti käytettäviä kieliä. Toisessa osiossa tarkasteltiin yksityiskohtaisemmin eri kielten käyttöä eri toiminnoissa, esim. eri kielten käyttöastetta. Kolmannessa osiossa keskityttiin siihen, miten englannin lisääntynyt käyttö vaikuttaa muiden kielten käyttöön suomalaisessa yhteiskunnassa. Kyselyiden viimeinen osio suuntasi huomion kehityskohteisiin sekä hyviin käytänteisiin englannin kielen käytöstä kansalliskielten rinnalla.

Hankkeessa kerättiin myös aineistoa kaikkien suomalaisten kuntien ja kaupunkien hallinnoimilta Twitter-tileiltä. Aineisto täydentää kyselytutkimuksen antamaa tietoa julkishallinnon kielivalinnoista ja -käytännöistä, ja hankkeen resurssien puitteissa aineistonkeruu ja analyysi pystyttiin toteuttamaan vain tällä yhdellä osa-alueella. Erityisen huomion kohteena oli selvittää, kuinka paljon suomalaiset kunnat ja kaupungit käyttävät suomea, englantia ja muita kieliä Twitter-tileillään ja onko kielten välillä toiminnallisia eroja.

Vastauksia saatiin kolmelta osa-alueelta yhteensä 1 750: elinkeinoelämän kyselyyn vastasi 757 henkilöä, julkishallinnon kyselyihin yhteensä 456 henkilöä ja korkeakoulukyselyihin yhteensä 537 henkilöä. Selvityksen tulosten mukaan merkkejä kansalliskielten käytön vähenemisestä on hyvin vähän. Englannilla on tärkeä merkitys joillakin yhteiskunnan osa-alueilla ja sen käytön rajoittaminen voisi aiheuttaa merkittävää haittaa kansainväliselle yhteistyölle sekä vaikeuttaa kansainvälisten osaajien, työvoiman ja opiskelijoiden saamista ja kotoutumisesta Suomeen.

216 Ks. lähemmin Kielipolitiikan vuosi 2022, s. 9. https://www.kotus.fi/files/11372/Kielipolitiikan_vuosi_2022.pdf
217 Laitinen, M. – Leppänen, S. – Rautionaho, P. – Backman, S. 2023. *Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla. Kohti joustavaa monikielisyttä*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:59. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-055-4>

218 Uhkaako englannin kieli kansalliskieltemme asemaa? (Hyvä kysymys -podcast, 3.11.2023). <https://tietokayttoon.fi/-/uhkaako-englannin-kieli-kansalliskieltemme-asemaa->

219 Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla. Policy Brief 2023:38. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan artikkelisarja 38/2023.

Uhkaako englannin kieli suomen asemaa? Selvityksen nojalla korkeakoulut ovat vaaravyöhykkeessä.²²⁰ Lisäksi englannin muuttunut asema on otettava huomioon päätöksenteossa. Tutkimuksen keskeiset havainnot kiteytettiin raportissa seuraavasti:

- 1) Suomi on selkeästi maan pääkieli ja vastaajille on tärkeää säilyttää tämä asiantila.
- 2) Englanti on yksi monikielisen Suomen keskeisistä kielistä, mutta sen rooli ja merkitys vaihtelee huomattavasti eri aloilla, tehtävissä ja tilanteissa.
- 3) Englannilla on tärkeä merkitys joillakin yhteiskunnan osa-alueilla. Kyselytulosten mukaan englannin käytön rajoittaminen voisi aiheuttaa merkittävää haittaa kansainväliselle yhteistyölle sekä vaikeuttaa kansainvälisten osaajien, työvoiman ja opiskelijoiden saamista ja kotoutumisesta Suomeen.
- 4) Englannin käytön vastustaminen tai kieltäminen niissä tilanteissa, joissa osallistujilla ei ole muuta yhteistä kieltä, ei ole tämän tutkimuksen tulosten valossa perusteltua. Joustava monikielisyys saa tutkimuksessa kannatusta kaikilla tutkituilla aloilla.
- 5) Englannin kielen asemasta monikielistyvässä Suomessa on tärkeää keskustella kiihottomasti, ja arvioitaessa sen tehtäviä ja tarpeellisuutta on erityisen tärkeää hyödyntää systemaattista tutkimustietoa.

Raportin mukaan Suomi on monikulttuurinen ja monikielinen maa, jossa englannin kielellä on merkittävä rooli kansalliskielten rinnalla. Näistä lähtökohdista tutkijaryhmä laati kymmenen toimenpide-ehdotusta:

- 1) Englannin muuttunut asema on otettava huomioon päätöksenteossa.
- 2) Laaja vieraiden kielten varanto on turvattava tulevaisuudessa.
- 3) Kotimaisten kielten omaksumiseen kannustavia yhteiskunnan rakenteita on tuettava.
- 4) Kielellisten kuplien syntymistä on vältettävä.
- 5) Kielten valintaan liittyvät kysymykset on nähtävä laajempänä osana organisaatioiden ja yhteisöjen rakenteita.
- 6) On varmistettava tehokas ja systemaattinen kielivalintojen seuranta.
- 7) Monikielisten korkeakoulujen toimintaedellytykset on turvattava.
- 8) Monikielisen Suomen joustavia kieliasepteja on tuettava.
- 9) Kielitietoisuuden vahvistamista osana organisaatioiden normaalia strategista suunnittelua on tuettava.
- 10) Tulevaisuudessa on osattava paremmin hyödyntää parhaita kokemuksia ja käytänteitä monikielisessä Suomessa.

220 <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000009586139.html>, 18.5.2023

Selvityksen tutkimusote on kvantitatiivinen. Argumentointi pohjautuu kyselytutkimuksen ja Twitter-tilien analysoinnin numeeriseen dataan. Raportti sisältää peräti 62 kuviota ja 9 taulukkoa, jotka tarjoavat tiivistyksiä tuloksista. Otteet kuvioiden ja taulukoiden otsikoista havainnollistavat sisältöjä:

- Suomen, ruotsin ja englannin käyttöaste elinkeinoelämässä, julkishallinnossa ja korkeakouluissa
- Elinkeinoelämän pääasialliset kielet
- Eri kielten käyttöaste elinkeinoelämässä yrityksen koon mukaan
- Englannin kielen käyttö eri toimialoilla ja suuralueilla
- Englannin käyttö erikokoisissa yrityksissä sektoreittain
- Julkishallinnon pääasialliset kielet
- Eri kielten käyttöaste julkishallinnossa suuralueittain
- Eri kielten käyttöaste julkishallinnossa kunnan kielisuhteen mukaan
- Korkeakoulujen pääasialliset kielet
- Englannin kielen käyttöaste yliopistoissa
- Eri kielten käyttö asiointi- tai palvelukielenä julkishallinnossa kielisuhteen mukaan
- Englanti palvelukielenä eri kokoisissa yrityksissä sektoreittain
- Eri kielten tarpeellisuus yritysten viestintätilanteissa
- Eri kielten tarpeellisuus julkishallinnon viestintätilanteissa
- Englannin tarpeellisuus julkishallinnon viestintätilanteissa kuntatyypeittäin
- Eri kielten tarpeellisuus yliopistojen toiminnoissa
- Englannin kielen lisääntyneen käytön vaikutus suomen- ja ruotsinkielisten palveluiden laatuun ja saatavuuteen
- Englanninkielisten maisteritason opinnäytetöiden osuus vuosina 2012–2022
- Väittämät korkeakoulujen opetuskielistä
- Väittämät tieteellisen julkaisemisen kielistä
- Väittämät lisääntyvän englannin käytön vaikutuksista osaajien houkutteluun ja kotoutumiseen
- Palvelut, jotka olisi hyvä olla saatavilla englannin kielellä, jotta se lisäisi Suomen houkuttelevuutta maahanmuuton kohteena
- Englanninkielisten palveluiden riittävyys yliopistoissa
- Väittämät henkilöstön kielitaitovaatimuksista julkishallinnossa
- Väittämät henkilöstön kielitaitovaatimuksista korkeakouluissa
- Eri kielten osuus kuntien Twitter-aineistossa
- Englanninkielisten twiittien osuus alueellisesti vuosina 2009–2022

Suomi osallisuuden kielenä -selvitys

Syksyllä 2022 oikeusministeriön asetti professori Tiina Onikki-Rantajääskön selvityshenkilöksi ajalle 1.11.2022–30.4.2024 laatimaan suomen kielen tilaa ja kielipoliittisia tavoitteita kuvaavan selvityksen. Selvitys laatiminen mainittiin toimenpiteenä Kansalliskielistrategiassa (2021). Suomi osallisuuden kielenä: selvitys suomen kielen tilasta Suomessa 2020-luvun puolimaissa julkaistiin elokuussa 2024.²²¹

Laajan selvitys perustuu kuulemisiin ja haastatteluihin, joissa on tavoitettu 250 asiantuntijaa. Käytettävissä on ollut myös verkkokyselyvastauksia ja muuta aineistoa. Selvitys rakentui sen ympärille, voiko Suomessa elää täysipainoista elämää suomeksi. Maahanmuuttajien pääsy osalliseksi suomen kielestä muodosti erilliskysymyksen.

Raportti sisältää laadullista kuvausta Suomen kielitilanteesta ja suomen kielen maisemista. Leipätekstissä esitetään kvantitatiivista tietoa pitkin matkaa (muun muassa yliopistojen kielitilanteesta ja tiedejulkaisemisesta). Enin osa kuvioista liittyy jaksoon selvityksen lukuun 4.3 Tutkimus ja tiedejulkaiseminen. Julkaisussa on viitaisentoista taulukkoa ja kuviota, joiden sisältöjä ohessa:

- Väestökisterikeskuksen puhujamäärät kotimaisille kielille (suomi, ruotsi, saame) ja yleisimmille vieraille kielille vuonna 2023
- Äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen tuntijaon kehitys perusopetuksessa
- Kielitietoisien työyhteisön portaat eriteltyinä
- Kotimaisten kielten (tummat palkit) ja vieraiden kielten (vaaleat palkit) puhujien määrien vuosittainen muutos väestökisterikeskuksen tilastoissa vuosina 1991–2023
- Väestökisteritiedoissa suomenkieliseksi merkittyjen henkilöiden osuus koko maan väestöstä vuosina 1990–2023
- Kuvaajassa näkyvät PISA-tilastot vuodesta 2003 alkaen kantaväestön sekä ensimmäisen ja toisen polven maahanmuuttotaustaisten oppilaiden osalta Suomessa ja OECD-maissa keskimäärin
- Korkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja sairaanhoitopiirien julkaisujen kielet vuosina 2016–2022 Virta-tiedonkeruujärjestelmässä kielten mukaan jaoteltuina
- Yliopistojen (YO), ammattikorkeakoulujen (AMK), tutkimuslaitosten (VTL) ja sairaanhoitopiirien (SHP) suomenkieliset julkaisut organisaatioittain jaoteltuna vuosina 2016–2022 Virta-tiedonkeruujärjestelmässä
- Julkaisufoorumin kaikki lehdet tai sarjat vasemmassa ja suomen- tai ruotsinkieliset oikeassa palkissa Julkaisufoorumin luokittain jaoteltuina

221 Onikki-Rantajääskö, T. 2024. *Suomi osallisuuden kielenä. Selvitys suomen kielen tilasta Suomessa 2020-luvun puolimaissa*. Oikeusministeriön julkaisuja: Selvityksiä ja ohjeita 2024:20. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-141-0>

- Kielittäin jaotellut prosenttiosuudet vertaisarvioiduista julkaisuista eri tieteenaloilla Suomessa vuonna 2022
- Julkishallinnon virkakielityön kolmiportainen malli
- Kirjastojen lainat kielten mukaan jaoteltuna valtakunnallisesti

Kaikilla tässä luvussa mainituilla selvityksillä on sisällöllisiä yhtymäkohtia tähän esiselvityshankkeeseen erityisesti sen vuoksi, että niissä esitetään numeerista tietoa kielen käyttöaloista. Toimenpide-esitysten ja seurantatiedon yhteyttä on selvitettävä lähemmin. Monet selvityksissä tarkastellut teemat sopivat pitkittäisseurannan kohteiksi sellaisenaan. Tiina Onikki-Rantajääskön selvityksessä esitetään toimenpide, joka liittyy erityisen läheisesti tämän työn aihepiiriin: suomenkielisten palveluiden turvaamiseksi tulisi luoda ajantasaista kielitilannetta kuvaava seurantajärjestelmä.

3.6 Kielibarometrit ja seurantaindikaattorit

Kansalliskielten barometrit

Kansalliskieliä koskevia kielibarometritutkimuksia alettiin tehdä vuonna 2004, ja siitä lähtien niiden avulla on seurattu palvelujen toteutumista kaksikielisissä ja ruotsinkielisissä kunnissa. Selvityksissä keskitytään kansalliskielten käyttömahdollisuuksiin julkisissa palveluissa, eli käytännössä siis tarkastellaan kaksikielisten kuntien viranomaispalvelujen toimivuutta. Menetelmänä on kuntalaisille kohdistettu kyselytutkimus neljän vuoden välein.

Kielibarometrin aineistoja ja kysymyslomakkeita voi tarkastella Tietoarkiston aineistopalvelussa.²²² Kysymyspatteriston ydin on säilynyt eri tutkimuskerroilla pääosin samana, mutta kysymyksiä on lisätty jonkin verran ajan kuluessa. Kielibarometri 2024 -tutkimus on tätä kirjoitettaessa käynnissä.²²³ Vuoden 2020 barometrin kysymyslomakkeessa on 35 kysymystä (seurantakohtetta).²²⁴ Kysymyksiä esitetään kielellisistä oikeuksista ja kunnan kieli-ilmapiiiristä. Viranomaispalvelujen toimivuudesta tiedustellaan, kuinka hyvin vastaaja on saanut palvelua omalla kielellään kotikunnassaan ja julkisissa palveluissa. Vastaajaa pyydetään myös arvioimaan oman kielen käyttömahdollisuuksia digitaalisissa

²²² Tietoarkisto, kielibarometrit. <https://services.fsd.tuni.fi/catalogue/series/84?tab=studies&lang=fi>

²²³ Kielibarometri 2024. <https://www.barometern.fi/fi/kielibarometri-2024/>

²²⁴ Kielibarometri 2020. https://services.fsd.tuni.fi/catalogue/FSD3615?study_language=fi

palveluissa. Lopuksi esitetään kolme yleistä kysymystä viranomaisten kielellisistä palveluista.

Kielibarometri 2004, 2008, 2012 ja 2016

Ensimmäinen kielibarometritutkimus tehtiin vuonna 2004 osana Kielipalvelusitoumus hallinnossa -projektia. Siinä pyrittiin kehittämään seurantaväline, jolla mitattaisiin kielipalveluiden toteutumista kaksikielisissä kunnissa. Ensimmäiseen kielibarometritutkimukseen osallistuivat Kokkolan, Lohjan, Espoon, Lapinjärven, Porvoon ja Turun ruotsinkieliset vähemmistöt sekä Mustasaaren, Tammissaaren, Pernajan, Pietarsaaren ja Kemiön suomenkieliset vähemmistöt. Pietarsaaresta ja Porvoosta kyselyyn osallistuivat sekä ruotsin- että suomenkieliset, jotta kieliryhmien eroja voitiin selvittää. Kyselyyn vastattiin 1900 kertaa. Vuonna 2005 ja 2006 tehtiin useita suppeammalle alueelle kohdennettuja kielibarometrikyselyjä.

Kielibarometrin 2008 tulokset esitettiin erillisessä tutkimusraportissa.²²⁵ Vuoden 2008 barometri laajeni koskemaan kaikkia kaksikielisiä kuntia. Tutkimusaineisto sisälsi 21 kuntaa, joissa on ruotsinkielinen vähemmistö, ja 22 kuntaa, joissa on suomenkielinen vähemmistö. Keskeinen havaintona Kielibarometrissa 2008 todettiin, että vähemmistön prosentuaalisella osuudella vaikuttaisi olevan puhujien absoluuttista lukumäärää ratkaisevampi merkitys siihen, miten hyvin vähemmistökieliset palvelut toimivat. Lisäksi havaittiin, että paikallisen vähemmistön tarpeisiin oli alettu kiinnittää aiempaa enemmän huomiota.

Vuoden 2012 tutkimustulokset julkaistiin niin ikään erillisenä raporttina.²²⁶ Aiemman tutkimuskerran tapaan barometri koski kaikkia kaksikielisiä kuntia. Kuntaliitosten takia kaksikielisten kuntien määrä oli vähentynyt 30:een, joista 18:ssä oli ruotsinkielinen vähemmistö ja 12:ssä suomenkielinen vähemmistö. Uutena aineistona tutkimukseen sisältyi viisi ruotsinkielistä kielisaarekettä: Oulu, Tampere, Pori, Kaarina ja Kotka (kielisaareke tarkoittaa suomenkielisen kunnan sisään jäävää ruotsinkielistä yhteisöä). Muutokset tutkimustuloksissa olivat aiempiin kielibarometreihin verrattuna ovat verraten pieniä.

Kielibarometriin 2016 sisällytettiin kaikki maamme 33 kaksikielistä kuntaa.²²⁷ Se valotti aiempaan tapaan käyttäjän näkökulmaa kielellisiin palveluiden. Millaisena kuntalaiset itse pitävät kotikuntansa kielipalvelua. Tutkimus toteutettiin

225 Herberts, K. 2009. *Service på svenska och finska – ett medborgarperspektiv*. Språkbarometern 2008. Institutet för samhällsforskning, Åbo Akademi.

226 Herberts, K. 2013. *Service på svenska och finska – i minoritetsperspektiv*. Språkbarometern 2012. Institutet för samhällsforskning, Åbo Akademi.

227 Lindell, M. 2016. *Kielibarometri 2004–2016 – Tutkimusraportti*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-543-0>

kirjekyselynä, joka lähetetään satunnaisesti valituille paikalliseen kieli-vähemmistöön kuuluville kuntalaisille. Kysely lähetettiin kaikkiaan 8 893 henkilölle; vastauksia tuli 3 704:ltä.

Tulokset osoittavat, että suomenkieliset ovat huomattavasti tyytyväisempiä kunnallisiin ja valtiollisiin kielipalveluihin kuin ruotsinkieliset (mikä on odotuksenmukaistakin). Suurimmat erot tulevat esille hätäkeskuksen, pelastustoimen ja poliisin palvelusta annetuissa arvioissa. Myös sosiaali- ja terveystalvvelujen ruotsinkielinen palvelu arvioidaan suomenkielistä palvelua heikommaksi. Paikalliset ja alueelliset erot ovat kuitenkin suhteellisen suuria. Ruotsinkieliset kokevat kieli-ilmapiiirin negatiivisemmaksi kuin suomenkieliset.

Kielibarometri 2020

Kielibarometri 2020 toteutettiin edellisvuosien tapaan kyselytutkimuksena.²²⁸ Kysely lähetettiin 16 650:lle satunnaisesti valitulle kuntalaiselle Suomen kaksikielisissä kunnissa (33 kuntaa). Vastauksia saatiin 4769 ruotsinkieliseltä ja 1707 suomenkieliseltä. Tutkimustulokset käyvät pitkälti yksiin aiempien tutkimusten kanssa. Mainittakoon, että barometrin Helsinkiä koskevista tuloksista on tuotettu erillisyulkaisu.²²⁹ Poimintoja tutkimusraportin kuvioiden ja taulukoiden otsikoista:

- Kuntien kielisuhteet
- Kielitaito ja kieli-identiteetti kielittäin
- Vastaaajien lapset ja näiden päivähoidon/koulun kieli
- Ruotsin- ja suomenkielisten väliset suhteet kotikunnassa vuonna 2020 ruotsinkielisten ja suomenkielisten mielestä
- Kotikunnan kieliryhmien väliset suhteet sukupuolen mukaan
- Kieliryhmien väliset hyvät suhteet suhteessa kielitaitoon
- Suhtautuminen muihin kieliryhmiin sosiaalisessa mediassa vuonna 2020
- Kielen takia koettu syrjintä
- Kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon ja varhaiskasvatuksen palveluille vuonna 2020 annetut arvosanat
- Sosiaali- ja terveydenhuollon keskiarvosanat
- Kunnan palveluille vuonna 2020 annetut kieliarvosanat
- Valtion palveluille annetut kieliarvosanat vuonna 2020
- Digipalveluita käyttäneiden prosentiosuus
- Kielen käyttäminen eri tilanteissa
- Palvelun pyytäminen omalla kielellä

228 Lindell, M. 2021. *Kielibarometri 2020*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-848-6>

229 *Helsingin kieli-ilmapiiiri – Kielibarometri 2020*. <https://julkaisut.hel.fi/fi/julkaisut/helsingin-kieli-ilmapiiiri-kielibarometri-2020>

- Muutokset mahdollisuuksissa saada palvelua omalla kielellä valtion palveluissa
- Mitä teet, jos et saa palvelua omalla kielelläsi
- Viranomaiset vastaavat minulle suomeksi/ruotsiksi
- Englannin rooli palvelukielenä on tullut yhä tärkeämmäksi Suomessa (suomenkieliset)

Saamebarometrit

Saamen kieltä koskevia barometreja on laadittu vuosina 2016 ja 2020.^{230,231} Vuoden 2016 selvityksessä tahdottiin selvittää saamenkielisten palveluiden toimivuutta. Se tehtiin puhelinhaastatteluna, johon osallistui 80 saamelaisten kotiseutualueella asuvaa henkilöä, joiden äidinkieli väestökisterissä on saamen kieli. Inarinsaamenkielisiä oli haastatelluista 11, koltansaamenkielisiä samoin 11 ja pohjoissaamenkielisiä 58.

Saamebarometri 2020 toteutettiin kyselytutkimuksena. Siinä kerättiin tietoa saamenkielisten palveluiden toimivuudesta, kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kielellisestä ilmapiiristä. Vastaajiksi valittiin ne täysi-ikäiset henkilöt (1430), joiden äidinkieleksi väestökisteritietoihin on merkitty saamen kieli.

Näiden kahden selvityksen kertomaa yhdistää se, että saamenkielisiä palveluita tarjotaan kokonaisuutena tarkastellen niukasti. Isoja puutteita on terveyspalveluiden ja vanhustenhoidon järjestämisessä. Päivähoito ja saamenkielinen kouluopetus toimivat tyydyttävästi, kun taas lastenneuvolassa käytetään vain suomea. Kunnat poikkeavat merkittävästi toisistaan siinä, kuinka ne pystyvät järjestämään saamenkielisiä palveluita. Utsjoella palveluja järjestetään eniten, Sodankylässä vähiten. Pohjoissaamenkielisiä palveluita tarjotaan laajimmin, mutta inarinsaamen- ja koltansaamenkielisistä toiminnoissa on merkittäviä puutteita.

Saamebarometrit sisältävät määrällistä kuvausta saamen kielten käyttömahdollisuuksista (esim. kunnallisten palveluiden saatavuus vastaajan puhumalla saamen kielellä kunnittain, Saamen kielen käyttäminen sähköisessä asioinnissa), millä on yhteys kielen käyttöaloihin. Poiminnat Saamebarometri 2020 -selvityksen kaavioiden ja taulukoiden otsikoista havainnollistavat kvantitatiivisia sisältöjä:

- Saamenkielisen väestön sekä saamelaisen väestön jakautuminen asuinkunnittain v. 2019

230 Pasanen, A. 2016. *Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella.*

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0>

231 Arola, L. 2020. *Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta.*

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-840-0>

- Vastaajat, jotka ilmoittavat osaavansa saamen kieltä vähintään tyydyttävästi kotiseutualueella
- Saamen kielen käyttö kotiseutualueella
- Vastaajien lasten päivähoitokieli kotiseutualueella
- Vastaajien käsitys siitä, kuinka hyvin he tuntevat saamen kielilain
- Vastaajien pyrkimys saada julkisia palveluita saameksi
- Vastaajien näkemys saamenkielisten palveluiden saatavuuden kehityksestä viime aikoina
- Vastaajien kokemus vapaa-ajan palveluiden saatavuudesta kunnittain
- Vastaajien kokemus kuntien tiedottamisesta omalla saamen kielellä
- Saamen kielen käyttö sähköisissä palveluissa.

Viittomakielibarometri

Viittomakieltä koskevia kyselytutkimuksia alettiin tehdä muiden barometrien vanavedessä vuonna 2020 (viittomakielibarometri 2024 -kyselytutkimus käynnistyi kesällä 2024).^{232, 233} Viittomakielibarometri 2020 -raportissa selvitettiin viittomakieltä käyttävien näkökantoja siihen, miten kielelliset oikeudet ovat toteutuneet. Suomessa on kaikkiaan 3000 viittomakieltä tai viitottua puhetta käyttävää henkilöä, jotka ovat oikeutettuja yhteiskunnan järjestämiin tulkkauspalveluihin. Heistä noin sata käyttää suomenruotsalaista viittomakieltä. Kyselytutkimus suunnattiin erityisesti niille, jotka ovat ilmoittaneet väestötietojärjestelmään äidinkielekseen suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen (540 henkilöä).

Raportti sisältää tilastotietoa tutkimuksen kohteena olevasta väestöryhmästä (luku 4). Luvuissa 5 ja 6 käydään läpi kyselytutkimuksen taustaa ja kyselyaineistoa, myös lukujen valottamana. Mainittakoon erikseen luku 6.2 Viittomakielen käyttö eri ympäristöissä, joka sisältää suuntaa-antavaa tietoa viittomakielen käyttöaloista. Siihen on koottu tietoa siitä, miten vastaajat ovat kuvanneet kielellistä toimintaa ja suomalaisen viittomakielen käyttöä eri tilanteissa (parametrit: kotona/lapsuudenkodissa/opiskeluissa/sosiaalisissa tilanteissa/työpaikalla/viranomaisten kanssa/vapaa-ajalla). Selvitys sisältää yhteensä parisenkymmentä kuviota ja taulukkoa. Niiden otsikoita:

- Viittomakielibarometri 2020 -kyselyyn osallistuneiden väestötietojärjestelmään ilmoittama äidinkieli

232 Rainò, P. 2021. *Viittomakielibarometri 2020 – Tutkimusraportti*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-860-8>

233 <https://www.humak.fi/uutiset/viittomakielibarometri-2024/>

- Vastaajien äidinkielekseen kokemat kielet kyselyn aloituskielen valinneiden mukaan ryhmiteltynä (ilmoitettujen kielten lukumäärä; useamman kielen valinta oli mahdollista)
- Vastaajien (n = 322) arviot suomalaisen viittomakielen taidostaan (laskelmassa mukana myös suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävät)
- Vastaajien identifioituminen viittomakielisten ryhmään ja suhde viittomakieleen
- Viittomakielen ja puhutun kielen käyttöyhteydet eri ympäristöissä niillä, joilla kyselyn aloituskielenä suomi
- DVV:n väestötietojärjestelmään viittomakielisiksi ilmoittautuneiden ja viittomakieli-barometriin osallistuneiden ikärakenteen vertailua
- Vastaajien valinnat kysymykseen "Saako lapsesi koulussa opetusta viittomakielellä?"
- Vastaajien kokemukset erilaisista julkisten palvelujen tarjoajista, joilla on etukäteen ollut tiedossa, että vastaaja käyttää tulkkia
- Vastaajien (n = 267) ilmoittamat vaihtoehtoiset toimintatavat, kun julkinen palveluntarjoaja ei ole järjestänyt tulkkausta
- Barometriin osallistuneiden vastaukset kysymykseen "Miten julkisten palvelujen tarjoajien tietoisuus viittomakielestä on muuttunut kolmen viime vuoden aikana?"
- Vastaajien (n = 261) näkemykset siitä, miten he löytävät löydät viittomakielellä tuotettua tietoa viranomaisten ylläpitämällä sivustoilla
- Vastaukset kysymykseen "Miten hyvin tunnet lakisääteiset kielelliset oikeutesi?" (annettujen vastausten suhteellinen osuus, vastaajien määrä n = 264)

Kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit

Vuonna 2012 Valtioneuvoston hyväksymässä Kansalliskielistrategiassa asetettiin tavoitteeksi luoda kielellisten oikeuksien indikaattorit, joilla voidaan seurata kielellisten oikeuksien ja kaksikielisyyden toteutumista. Tämän tavoitteen siivittämänä oikeusministeriössä kehitettiin viime vuosikymmenen lopulla mallia (seurantavälinettä) kielellisten oikeuksien seurantaan varten.²³⁴

Työ asemoitui osaksi laajempaa ihmisoikeustyötä. Seurantavälineeseen rakennettiin kolmenlaisia, YK:n ihmisoikeusindikaattorimalliin nojaavia indikaattoreita, joiden avulla pyrittiin osoittamaan kielellisten oikeuksien toteutumiseen liittyviä kehityssuuntia. Indikaattorit kuvaavat yhteiskunnan kielipolitiikkatoimia, ja niiden tehtäviä luonnehditaan seuraavasti:

- Rakenneindikaattorit kuvaavat kielellisten oikeuksien toteutumista tukevia rakenteita.

²³⁴ Artemjeff, P. – Lunabba, V. 2018. *Kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit*. Oikeusministeriön julkaisu 42/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-712-0>

- Prosessi-indikaattorit tarkastelevat kielellisten oikeuksien edistämiseen liittyviä toimia.
- Lopputulosindikaattorit kuvaavat kielellisten oikeuksien toteutumista yksilön ja yhteisön näkökulmasta.

Kukin indikaattori sisälsi kolme osa-aluetta: seurantakohteet, seurantakohteen tarkasteluun liittyvät kysymykset ja esimerkit seurannassa käytettävistä tietolähteistä. Asetelmassa 1 on esimerkkejä rakenneindikaattoreista.

Seurantakohte	Tarkasteltavat kysymykset
Kielellisten oikeuksien turvaaminen lainsäädännössä	<ul style="list-style-type: none"> • Mitä muutoksia kielellisiä oikeuksia koskevassa lainsäädännössä on tapahtunut?
Hallinnollisten muutosten vaikutukset kieliryhmiin	<ul style="list-style-type: none"> • Onko tapahtunut hallinnollisia muutoksia, joilla on vaikutuksia kielellisiin oikeuksiin? • Huomioidaanko eri kieliryhmät siirrettäessä viranomaisten toimintoja? • Toteutuuko oikeus käyttää omaa kieltä, suomea tai ruotsia, uusissa viranomaisissa?
Kieliryhmien huomioinen säädös- ja muussa hankevalmistelussa sekä kielivaikutusten arvioinnit	<ul style="list-style-type: none"> • Kuinka paljon lakihankkeissa tehdään kielivaikutusten arviointeja? • Kuinka paljon lainsäädännön arviointineuvostossa käsitellään kielivaikutusten arviointeja? • Kuinka paljon lausuntopalvelussa esitetään lausuntopyyntöjä ruotsiksi ja saameksi? • Mitä aineistoja lausuntopyynnöissä on saatavilla muulla kuin suomen kielellä?

Asetelma 1. Esimerkkejä kielellisten oikeuksien toteutumisen seurantaan tarkoitetuista rakenneindikaattoreista. Lähde: Artemjeff, P. — Lunabba, V. 2018. *Kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit*. Oikeusministeriön julkaisu 42/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-712-0>

Hankkeessa (s. 18) kuvattiin myös seurantajärjestelmän viisivaiheinen toteutus, joka sisälsi myös mallin kehitystyötä:

- 1) Olemassa olevien tietolähteiden tarkempi kartoitus eri indikaattoreiden (rakenne, prosessi, lopputulosindikaattorit) osa-alueista ja puuttuvien tietolähteiden tunnistaminen.
- 2) Kielibarometrin ja Saamebarometrin kysymyspatteriston harmonisointi kieli-indikaattoreiden kanssa.
- 3) Tarvittavien selvitysten ja kyselyiden teettäminen puuttuvista kokonaisuuksista, kuten esimerkiksi kieliryhmien vaikutusmahdollisuuksista ja viranomaisten tuottamista mediasisällöistä.
- 4) Luodaan indikaattoritiedon keräämistä varten julkaisualusta, jossa tiedot ja materiaalit ovat avoimesti käytettävissä.
- 5) Indikaattoreiden soveltaminen ja tiedon keruu aloitetaan. Indikaattoreita päivitetään tarpeen mukaan, esimerkiksi kielen opiskeluun ja ylipäätään koulutukseen liittyvien kysymysten osalta.

Julkaisussa pannaan merkille myös seurantatehtävän vaativuus. Erikseen todetaan (s. 7), että ”laadukkaan seurantajärjestelmän edellytyksiä ovat laajamittaisen tiedonkeruun, tietojen analysoinnin ja tulosten julkistamisen säännöllisyys, pitkäjänteisyys ja systemaattisuus”. Seurantaindikaattoreita hyödyntävän toimintatavan luominen, toteutus ja ylläpito vaativat suunnitelmallisuutta ja voimavaroja.

Hankkeessa kuvattua seurantajärjestelmää ei ole sellaisenaan käytössä. Seurantaindikaattorien luomaa ajatuskehystä ja kysymyksenasettelua hyödynnetään raportoinnin apuvälineenä esimerkiksi kielikertomuksen laadinnassa.²³⁵

Oma kieli -yhdistyksen Kansalliskielibarometri 2023

Oma kieli -yhdistys julkaisi tutkimuslaitos Kantar Publicin kanssa Kansalliskielibarometri 2023 -tutkimuksen.^{236,237} Siinä selvitettiin kansalaisten näkemyksiä kansalliskielten asemasta yhteiskunnassamme ja kieliasenteita englannin kieltä kohtaan. Barometri julkaistaan kolmessa osassa. Tässä käsitellään 4.12.2023 julkaistua ensimmäistä osaa Kansalliskielet ja englanti – Kyselytutkimus kansalliskielten arvosta ja merkityksestä sekä englannin kielen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa.

235 Corinna Tammenmaa, suullinen tiedonanto elokuussa 2024

236 <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000010018675.html>, 4.12.2023

237 <https://www.stinfo.fi/tiedote/70067164/kansalliskielibarometri-2023-suomalaiset-arvostavat-kansalliskielia-suomalaisen-yhteiskunnan-yhteisina-kielina?lang=fi>, 4.12.2023

Barometrissa haluttiin selvittää kansalaisten asennoitumista suomen ja ruotsin käyttöön yhteiskunnassamme. Kuinka tärkeäksi kansalaiset hahmottavat kansalliskielten käytön koulutuksessa, työelämässä, julkisissa palveluissa ja yhteiskunnallisessa toiminnassa? Tutkimustulosten (s. 32) perusteella suomen ja ruotsin osaamista pidetään tärkeänä ja niiden asema tahdotaan pitää vakaana:²³⁸

- 1) Suomalaiset pitävät suomen tai ruotsin kielen osaamista oleellisena osana suomalaisuutta, ja haluavat, että suomalainen yhteiskunta toimii ensisijaisesti suomeksi ja ruotsiksi. Suomalaisista 85 % pitää tärkeänä, että kaikki suomalaiset ja Suomessa pysyvästi asuvat osaavat suomea tai ruotsia.
- 2) Suurin osa suomalaisista kannattaa kansalliskielten aseman vahvistamista. 72 % suomalaisista uskoo, että koulutuksen laatu yliopistoissa ja korkeakouluissa laskee, jos opetuskielenä käytetään enemmistölle vierasta kieltä. 85 % suomalaisista haluaa yritysten käyttävän ensisijaisesti suomea tai ruotsia kuluttajille tarjottavissa palveluissa.
- 3) Suomalaiset uskovat, että maahanmuuttajien suomen tai ruotsin kielen oppiminen hidastuu merkittävästi, mikäli julkiset palvelut tarjotaan kattavasti englanninkielisinä. Tätä mieltä on 72 % vastaajista.
- 4) Suomalaiset ajattelevat lähes yksimielisesti, että suomen tai ruotsin kielen oppiminen edistää kotoutumista – 91 % on tätä mieltä. Kansalliskielten puhujilla on tässä myös tärkeä rooli: selkeä enemmistö eli 67 % vastaajista on sitä mieltä, että maahanmuuttaneiden kanssa tulisi pyrkiä puhumaan ensisijaisesti suomea tai ruotsia.
- 5) Suomalaisten suuri enemmistö iästä, sukupuolesta, asuinpaikasta, koulutuksesta ja puoluekannasta riippumatta asettuu vastauksissaan tukemaan kansalliskieliä yhteisinä kielinämme ja vastustaa englannin kielen nostamista yleiseksi käyttökieleksi Suomessa. Esimerkiksi 70 % on sitä mieltä, että Suomesta ei pitäisi luoda kuvaa maana, jossa voi elää englanniksi.

3.7 EFNILin tietokannat

European Federation of National Institutions for Language eli EFNIL on itsenäinen järjestö, johon kuuluu kolmisenkymmentä maata.²³⁹ Tyypillisesti maata edustaa valtiollinen kieliviranomainen tai toimielin taikka niihin rinnastuva tutkimuslaitos tai vastaava toimija. Kotimaisten kielten keskus on jäsenenä Suomesta, muista Pohjoismaista kunkin maan kielineuvosto. EFNIL pyrkii edistämään Euroopan kielellistä monimuotoisuutta. Se pyrkii kiinnittämään huomiota erityisesti siihen, että kunkin maan kansalliset kielet voisivat säilyttää elinvoimansa.

238 <https://omakieli.fi/kansalliskielibarometri-2023/>, 3.12.2023

239 <https://efnil.org/>

European Language Monitor (ELM)

European Language Monitor (ELM) on julkinen tietokanta, johon on koottu viranomaistoimintaan liittyvää tietoa kielten käytöstä.²⁴⁰ Sitä on alettu ylläpitää vuonna 2009, ja tiedot päivitetään suunnilleen 4 vuoden välein. Viimeisin päivitys on vuodelta 2022. Tietojen keruun ja päivitysten koordinoivastuu Suomessa on Kotimaisten kielten keskuksella.

ELMin tarkoituksena on esittää kootusti dokumentaatiota kielensuunnittelusta sekä kielilainsäädännön piirteistä ja julkisen kielenkäytön tilanteesta eri Euroopan maissa. Tietokanta sisältää ennen kaikkea laadullista tietoa ja kuvausta kielenkäytöstä, mutta myös määrällistä tietoa esitetään jonkin verran. Tietokanta sisältää linkkejä päätöksiin, lainsäädäntöön ja kieleen liittyvään dokumentaatioon.

Tietokanta on laajentunut vuosien saatossa jonkin verran muun muassa niin, että uusia seurantakohteita on tullut lisää. Toiminta-ajatus ja tiedon koostamisen periaatteet ovat kuitenkin pysyneet koko lailla ennallaan. Tietokanta tarjoaa vastauksia muun muassa seuraavanlaisiin kysymyksiin:

- Kuinka monessa maassa on kielilaki ja mitä se säätelee?
- Mitä kieliä käytetään korkeakoulutuksen opetuskielenä ja mikä on niiden oikeusperusta?
- Mitä kieliä yritysten verkkosivuilla käytetään?
- Missä maissa on erityisiä ohjelmia kieliteknologian tukemiseksi heidän kielilleen, mitä ne sisältävät ja mistä niitä löytyy?

ELM-tietokanta on julkinen ja vapaasti käytettävissä. Sen kohderyhmiä ovat ensisijaisesti kansallisen ja Euroopan tason päättäjät, kielitieteilijät, sosiologit, kustantajat, toimittajat ja kielpolitiikasta kiinnostuneet henkilöt.

European Languages in the Public Sphere (ELIPS)

Nimitys ELIPS (European Languages in the Public Sphere) viittaa EFNILin vuonna 2017 käynnistämään hankkeeseen, jossa selvitettiin kansalliskielten käyttöä hallituksen, lainsäädännön ja julkishallinnon viestinnässä eri Euroopan maissa.²⁴¹ ELIPSin tiedot perustuvat kyselyyn, joka on toteutettu kaksi kertaa. Ensimmäinen keruu toteutettiin heinäkuun 2018 ja syyskuun 2019 välisenä aikana. Tuorein kysely

240 <https://efnil.org/projects/european-language-monitor-elm/>

241 <https://efnil.org/projects/european-languages-and-their-intelligibility-in-the-public-sphere-elips/>

toteutettiin vuonna 2023. Siihen osallistui 24 maata. Suomessa tietojen keruuta koordinoi Kotimaisten kielten keskus, EFNILin tšekäläinen jäsen.

Kysely tarjoaa yleiskatsauksen Euroopan kielten tilanteesta hallinnossa ja antaa mahdollisuuden vertailla yksittäisten kielten ja maiden tilannetta. Vertailutietoa voi hyödyntää esimerkiksi politiikkatoimien tai kielipoliittisten selvitysten taustana. Eri jäsenmaita koskevien tietojen vertailumahdollisuus on ELIPSin parasta antia. Kysely sisältää noin 70 kysymystä seuraavista aihepiireistä, ja niihin annettuja vastauksia voi tarkastella maittain:²⁴²

- Selkeän kieleen ja kielen selkiyttämiseen käyttöön liittyvät toimet
- Selkokieleen ja sen käyttöön liittyvät toimet
- Termityö
- Monikielisyteen ja yhteisölliseen monimuotoisuuteen liittyvät toimet
- Koulutus
- Jäsenvaltioiden ja EU:n toimielinten välinen yhteistyö

3.8 Keskeiset havainnot

Hallituksen kielikertomukset

Hallitus julkaisee kerran vaalikaudessa kielikertomuksen (Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta). Kertomuksia on julkaistu yhteensä viidellä hallituskaudella, ja ne ovat ilmestyneet vuosina 2006, 2009, 2013, 2017 ja 2021. Kielikertomuksen laatiminen on lakisäätöistä, ja dokumentin sisältö määritetään yleisluonteisesti asetuksessa.

Kertomusten teemat ovat vaihdelleet jonkin verran hallituskausittain. Pääsisältö liittyy dokumentin nimen mukaisesti kielilainsäädännön soveltamiseen ja kieliin liittyvän sääntelyyn. Kaikissa kertomuksissa tarkastellaan jossain laajuudessa Suomen kielitilannetta ja etenkin kansalliskielten (ruotsin) käyttömahdollisuuksia varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa, valtion ja kuntien hallinnossa, sosiaali- ja terveydenhuollossa, oikeuslaitoksessa ja poliisissa sekä hallinnon uudistuksissa. Tietoa esitetään myös kieli-ilmapiiiristä ja kielellisistä asenteista, kielellisten oikeuksien toteutumisesta sekä kotouttamisesta ja digitalisaatiosta.

Sikäli kuin kielikertomuksen sisältöä ja prosessia on mahdollisuus kehittää, siihen voisi sisällyttää kielten käyttöön liittyvää seurantatietoa nykyistä laajemmin. Yhtenä

242 <https://elips.efnil.nytud.hu/browse>

mahdollisuutena voi mainita sen, että hallituksen kielikertomuksen tekemiseen osallistuisi laaja-alainen asiantuntijaryhmä viranomaistoimijoiden lisäksi. Kielitilanteen kokonaistarkastelua tukisi oikeudellisen, kielitieteellisen, tilastotieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen näkökulman yhdistäminen.

Kieliperuskirja ja sen seuranta

Suomi ratifioi Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan eli kieliperuskirjan vuonna 1998 ja osallistuu näin muodoin sen täytäntöönpanoon liittyvään maaraportointiin. Maaraportti laaditaan Euroopan neuvostolle noin viiden vuoden välein.

Kieliperuskirjaan liittyvä raportointi ja sitä koskevat dokumentit kuvaavat Suomen kielitilannetta laajasti. Kielten käyttömahdollisuuksia kuvataan paikoin hyvin tarkasti. Kieliperuskirjan luokitukset ovat kuitenkin jossain määrin ongelmallisia Suomen kontekstissa. Esimerkiksi kielen esiintymisalueisiin (*alueellinen* ~ *ei-alueellinen kieli*) perustuva jaottelu ei sovellu sellaisenaan maamme kielitilanteen tarkasteluun.

Asiantuntijakomitea kerää valtavasti tietoa kielten käytöstä ja käyttöaloilta raportointia varten. Seikkaperäisiä raportteja voi tarkastella ensinnäkin siltä kannalta, minkälaista tietoa ne voisivat tarjota kielten jatkuvaan seurantaan Suomessa. Toisekseen jos raporttien laadinnassa olisi käytettävissä jatkuvaa, puolueetonta ja järjestelmällisesti tuotettua seurantatietoa, kuva Suomen kielitilanteesta tarkentuisi.

Kotoutuminen ja MoniSuomi-tutkimukset

Kotoutuminen ja kieli liittyvät monin tavoin yhteen. Työ- ja elinkeinoministeriössä toimii Kotoutumisen osaamiskeskus, joka tuottaa kotoutumistyön perustaksi tutkimus-, tilasto- ja seurantatietoa ja edistää kotoutumistoiminnan vaikuttavuuden arviointia. Keskus ylläpitää kotoutuminen.fi-sivustoa ja tuottaa tilastoaineistoja, jotka perustuvat pääosin Tilastokeskuksen ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) materiaaleihin. Kielen kannalta niistä tärkein on Kototietokanta, joka sisältää asumiseen, muuttoliikkeeseen, perheisiin, työssäkäyntiin ja väestörakenteeseen liittyvää tilastotietoa. Osaamiskeskus julkaisee kotoutumisen kokonaiskatsauksen hallituskausittain, samaan tapaan kuin hallitus julkaisee kielikertomuksensa kerran hallituskauden aikana. Kotoutumislakia muutettiin vuonna 2023, niin että vuoden 2025 alusta kokonaisvastuu kotoutumisesta on kunnilla. Kotoutumiseen liittyvän tiedon ja kielen käyttöalojen seurannan yhteydet

ja yhteistyön tarve on tähdellistä selvittää, jos seurantatietoa aletaan tuottaa järjestelmällisesti.

THL:n MoniSuomi-tutkimukset ovat laajoja kyselytutkimuksia, joissa selvitetään Suomessa asuvan mutta ulkomailla syntyneen aikuisväestön hyvinvointia (muun muassa terveyttä, työ- ja toimintakykyä, työllisyyttä, kielitaitoa ja koulutusta). Tutkimuksissa on tarkasteltu myös kansalliskielten osaamista ja kielitaidon yhteyttä kotoutumiseen. Laajat väestötutkimukset tarjoavat seurantatietoa. Niiden toteuttaminen on työlästä ja harva julkaisusykli vaikuttaa tiedon käyttökelpoisuuteen jatkuvassa seurannassa.

Kielipoliittiset ohjelmat

Kielipoliittisia ohjelmia on julkaistu kotoperäisistä kielistä pitkin 2000-lukua. Vähemmistökieliin liittyvien ohjelmien tarkoituksena on ollut kielen vahvistaminen, elvyttäminen ja käytön laajentaminen, kun taas kansalliskieliä koskevat ohjelmat pyrkivät pikemmin säilyttämään kielen elinvoimaisena eri käyttöyhteyksissä. Vähemmistökielten elvytys on virinnyt erityisesti 2000-luvulla, ja siihen liittyviä toimenpideohjelmia, kehittämisraportteja, selvityksiä ja hankkeiden taustatöitä on laadittu melko paljon.

Kielipoliittisten ohjelmien julkaisemisessa on ollut kaksi vaihetta. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen taitteessa laadittiin eri kielistä ohjelmia, jotka syntyivät kielitieteilijöiden aloitteesta omaehtoisesti. Kotimaisten kielten keskus ja sen kielilautakunnat olivat aktiivisia niiden käynnistämässä ja laadinnassa. Nytemmin syntyneisiin ohjelmiin aloite on tullut poliittisen päätöksenteon kautta, enimmäkseen hallitusohjelmista. Näihin lukeutuvat kansalliskielistrategiat sekä hallitusohjelmaan kirjatut kielipoliittiset ohjelmat ja hankkeet.

Kielipoliittisissa ohjelmissa ja kielenelvytysohjelmissa esitetään runsaasti tietoa, jota voi käyttää jatkuvan seurantatiedon ja pysyvien seurantakohteiden kehittämisessä.

Selvitykset

Vuosina 2023–2024 julkaistiin kolme selvitystä englannin ja suomen suhteista (Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja?, Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla ja Suomi osallisuuden kielenä). Yleinen käsitys on ollut jo jonkin aikaa, että suomen kielen käytön hiipuminen korkeakoulutuksessa on kielikoulutuspolitiikan ydinkysymyksiä. Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä

ratkaisuja? -selvitys valotti yliopistojen kielitilannetta muun muassa opiskelija-kyselyjen perusteella. Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla -hankkeesta on pantava erityisesti merkille sähköisen viestinnän ja sosiaalisen median lähdeaineisto, jota tarvitaan nykyisessä viestintäympäristössä täydentämään tai jopa luomaan kuvaa kielen käytöstä. Suomi osallisuuden kielenä -selvityksessä puolestaan esitetään toimenpide, joka liittyy erityisen läheisesti tämän työn aihepiiriin: suomenkielisten palveluiden turvaamiseksi tulisi luoda ajantasaista kielitilannetta kuvaava seurantajärjestelmä.

Tuoreet selvitykset tarjoavat ajantasaista tietoa sekä suomen kielen tilasta että suomen ja englannin suhteista. Kaikilla selvityksillä on sisällöllisiä yhtymäkohtia esiselvityshankkeen kysymyksenasetteluun. Niissä tulee esille lukuisia käyttöaloihin liittyviä kriittisiä kysymyksiä, ja ne sisältävät lukuisia tarkastelukohteita, jotka indikoivat kielten keskinäisiä suhteita eri käyttöaloilla. Selvityksissä esitetään myös numeerista tietoa kielen käytöstä eri yhteyksissä. Toimenpide-esitysten ja seurantatiedon yhteyttä on selvitettävä lähemmin. Monet selvityksissä tarkastellut teemat sopivat pitkittäisseurannan kohteiksi sellaisenaan.

Selvityksissä käsitellyt teemat, tarkastelun näkökulma ja aiheiden käsittelytapa tarjoavat välineitä jatkuvaan seurantaan. Niissä käsitellään useita sellaisia kielenkäytön alueita, jotka havainnollistavat kielitilanteen muutosta. Selvityksissä tuotettua tietoa voi käyttää pysyvien seurantakohteiden luomisen pohjana.

Kielibarometrit ja kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit

Kielibarometreja on toteutettu kansalliskielistä (etupäässä ruotsista), saamen kielistä ja viittomakielistä. Barometrit ovat olleet kyselytutkimuksia. Kansalliskielibarometreja on julkaistu viidesti (2004, 2008, 2012, 2016 ja 2020, vuoden 2024 barometri on tekeillä). Saamen kieltä koskevia barometreja on laadittu vuosina 2016 ja 2020. Viittomakielibarometri on julkaistu vuonna 2020 (viittomakielibarometri 2024 käynnistyi kesällä 2024).

Eri kielistä julkaistujen barometriensä sisällöt poikkeavat toisistaan jossain määrin, sillä kielet ovat eri asemassa toisiinsa nähden. Kielellisten oikeuksien toteutumisen teema on yhteinen kaikille barometreille. Niissä käsitellään kielen käyttömahdollisuuksia etenkin viranomaistoiminnassa ja julkisissa palveluissa, uusimpana digitaalisissa ympäristöissä ja sähköisissä palveluissa. Barometrit sisältävät sekä määrällistä että laadullista kuvausta kielten käyttöaloista, ja niissä kuvataan myös kieliasenteita ja kieli-ilmapiiiriä.

Barometreissa kuvataan kielenkäyttömahdollisuuksia sangen laajasti, ja tietoa voi käyttää jatkuvan seurantatiedon ja -kohteiden kehittämisessä. Barometreja toteutetaan melko harvoin, mikä hankaloittaa tiedon hyödyntämistä jatkuvassa seurannassa.

Oikeusministeriössä kehitettiin viime vuosikymmenen lopulla mallia kielellisten oikeuksien seurantaan varten. Hankkeessa syntyi julkaisu Kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit. Indikaattorien avulla oli määrä kuvata yhteiskunnan kielipolitiikkatoimia ja kielellisten oikeuksien toteutumisen kehityssuuntia. Rakenneindikaattorit kuvaavat kielellisten oikeuksien toteutumista tukevia rakenteita, prosessi-indikaattorit tarkastelevat kielellisten oikeuksien edistämiseen liittyviä toimia, ja lopputulosindikaattorit kuvaavat kielellisten oikeuksien toteutumista yksilön ja yhteisön näkökulmasta. Kukin indikaattori sisältää kolme osa-aluetta: seurantakohteet, seurantakohteen tarkasteluun liittyvät kysymykset ja esimerkit seurannassa käytettävistä tietolähteistä. Hankkeessa luotu seurantajärjestelmä ei ole sellaisenaan käytössä.

Oikeusministeriön Kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit on merkittävin hallinnossa toteutettu hanke kielipoliittisten toimien seuraamiseksi ja toiminnan systematisoimiseksi. Malli ei sovellu suoraan kielten käytön ja käyttöalojen seurantaan, mutta se inspiroi vahvasti seurantakohteiden kehitystyötä.

EFNILin tietokannat

EFNIL (European Federation of National Institutions for Language) pyrkii edistämään Euroopan kielellistä monimuotoisuutta ja turvaamaan kansallisten kielten elinvoiman. Järjestön European Language Monitor -tietokantaan (ELM) kootaan viranomaistoimintaan liittyvää tietoa kielten käytöstä suunnilleen neljän vuoden välein. Tietokanta sisältää dokumentaatiota kielensuunnittelusta, kielilainsäädännöstä ja julkisen kielenkäytön tilanteesta Euroopan maissa. Kuvaus on laadullista, mutta myös määrällistä tietoa esitetään jonkin verran.

ELIPS (European Languages in the Public Sphere) on kysely, jossa selvitetään kansalliskielten käyttöä hallituksen, lainsäädännön ja julkishallinnon viestinnässä eri Euroopan maissa noin neljän vuoden välein. Aihepiirejä ovat termityö, yhteisöllinen monimuotoisuus, koulutus, jäsenvaltioiden ja EU:n toimielinten yhteistyö sekä selkeän kielen ja selkokielen käyttö. ELIPS tarjoaa yleiskatsauksen Euroopan kielten tilanteesta hallinnossa ja antaa mahdollisuuden vertailla yksittäisten kielten ja maiden tilannetta. Suomessa tuotettavaa jatkuvaa seurantatietoa voisi hyödyntää EFNILin tietojenkeruussa.

4 Kokoava katsaus

4.1 Tilastotietoa käyttöaloista tulee olla saatavilla kootusti yhdestä paikasta

Jakson II ensimmäisessä luvussa tarkasteltiin kielten tilastointia ja sen suhdetta kielten käyttöalojen seurantaan. Tilastokeskuksen tilastoissa esitetään väestötietona henkilön kieli, joka perustuu väestötietojärjestelmään. Väestötietojärjestelmään on kaavailtu rekisteröintitavan muutosta niin, että henkilö voisi rekisteröidä omaehtoisesti yhtä useamman (äidin)kielen. Tällainen muutos ei parantaisi olennaisesti kielten käytön ja käyttöalojen seurantaa, jos kohta demografinen yleiskuva saattaisi tarkentua.

Kielenkäytön tilastointia ja kielitilastoja tietenkin tarvitaan. Olennaista on, mitä tilastoissa esitetään, minkälaisia luokituksia käytetään ja miten tieto kerätään. Esiselvitystä tehdessä on käynyt ilmeiseksi systemaattisesti ja pitkäjänteisesti tuotetun, laajamittaisen ja puhujamäärien esittämistä moninaisemman tilastollisen kielitiedon tarve. Tällaisten tietojen kerääminen, analysointi ja tulosten julkistaminen vaatii osaamista ja pysyviä rakenteita. Pysyvää rakennetta tai vastuullista tahoja kielten käyttöalojen seuranta varten ei nykyisellään ole. Esiselvityksessä tuotiin aiemmin esille, että Tilastokeskuksen mahdollisuudet kerätä ja tuottaa sekä mahdollisesti julkaista käyttöalojen seurantietoa olisi hyvä selvittää.

Isot kaupungit harjoittavat tutkimus- ja tilastointitoimintaa. Tutkimusta ja tilastoja tarvitaan ennen kaikkea kaupunkisuunnitteluun. Kaupungit ovat monikielisempiä kuin muut alueet, ja tietoa asukkaiden kielistä tarvitaan esimerkiksi palveluiden ja koulutuksen järjestämiseen. Käyttöaloihin liittyviä seurantakohteita on kosolti, mainittakoon esimerkiksi kaupunkien käännöspalvelujen tekstintuotantomäärät ja käännettyjen kielten määrä, asiointipalveluissa käytetyt tosiasialliset kielet sekä maahanmuuttajien neuvonta- ja ohjauspalvelujen asiointikielien. Paikallinen ja alueisiin kohdentuva täsmällinen tieto kielioloista on tärkeää kielten käyttöalojen seurannassa.

Kielikoulutuspolitiikka²⁴³ vaikuttaa merkittävästi maan kielivarantoon. Opetuksen kieliin liittyvää tilasto- ja indikaattoritietoa tulee hyödyntää laajasti kielten käytön seurannassa. Kieliin liittyvää tilastointia on olemassa perusopetuksesta ja toiselta asteelta (Opetushallituksen Vipunen), kun taas tiedot korkeakoulutuksen

243 Kielikoulutuspoliittiseen tarkasteluun tulee liittää olennaisena osana myös kielten käyttö korkeakoulutuksen sisältöaineissa (opetus, kirjalliset työt). Englannin laaja, paikoin yksinomainen käyttö akateemisissa opinnoissa kapeuttaa kielivarantoa myös kielikoulutuspoliittisesta näkökulmasta.

kielitulanteesta ovat viitteellisempiä. Siitä tarvittaisiin kokonaisvaltaista, jatkuvaa ja systemaattisesti kerättyä ja kootusti esitettävää tietoa.

Tilastotietoa kielistä tuotetaan useassa paikassa. Tiedon hyödynnettävyyden ja käytettävyyden näkökulmasta olisi tarpeellista, että tilastotietoa käyttöaloista olisi tarjolla kootusti yhdessä paikassa.

4.2 Seurantatietoa voidaan tuottaa yhteistyönä, mutta vastuutaho tarvitaan

Oikeusministeriön toimielimet (kieliasiain neuvottelukunta, kansalliskieliverkosto) seuraavat valtionhallinnon kielitulannetta, vievät käytäntöön hallitusohjelman kielipolitiikkaan liittyviä kokonaisuuksia sekä avustavat oikeusministeriötä kielellisten oikeuksien toteuttamisessa ja seurannassa. Toimielimet tuntevat hallinnon kieliasiat tarkoin.

Edustukselliset toimijat (Folktinget, saamelaiskäräjät) harjoittavat paitsi kielipoliittista vaikuttamistyötä myös seuraavat kielen käyttöä. Kullakin kaksikielisellä hyvinvointialueella toimii kansalliskielilautakunta ja Lapin hyvinvointialueella saamen kielen lautakunta, ja ne vastaavat vähemmistökielen käytön seurannasta hyvinvointialueiden palveluissa. Kielikoulutuspolitiikan verkosto (Kieliverkosto) tuo yhteen kielikoulutuksen asiantuntijoita pariltakymmeneltä taholta, ja verkosto tarkastelee kielikoulutusta monesta näkökulmasta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla valmistellaan virastouudistusta. Esillä on ollut, että Opetushallitus ja Kotimaisten kielten keskus kuuluisivat vastedes samaan virastoon. Sikäli kuin muutos toteutuu, nykyisten virastojen toimenkuvien nojalla voi ajatella, että synergiaetuja voisi syntyä periaatteessa ainakin vähemmistökieliin liittyvissä kysymyksissä ja tilastotiedon tuottamisen alalla.

Kielitietoa tuottavat tässä esiselvityksessä käsiteltyjen tekijöiden lisäksi lukuisat muut tahot (yliopistot, tutkimusryhmät, säätiöt, tieteelliset seurat, hankkeet ja ylipäänsä tieteellinen tutkimus). Seurantatiedon keräämisessä tulee hyödyntää olemassa olevia toimijoita, toimielimiä ja verkostoja. Sikäli kun organisoitua ja systemaattista kielenkäytön seurantaa viriää, on ensiarvoisen tärkeää pohtia, minkälaista eri toimijoiden välinen yhteistyö seurantatiedon tuottamisessa ja keräämisessä olisi. Yhteistyön ja tiedon tuottamisen koordinointiin ja toiminnan johtamiseen tarvitaan vastuutaho.

4.3 Olemassa olevaa tietoa voi hyödyntää seurantakohteiden luomisessa

Hallituksen kielikertomukset ja Kieliperuskirja

Hallituksen kielikertomuksissa kuvataan hallituskauden aikaista kielilainsäädännön soveltamista. Sen lisäksi niissä on tarkasteltu jossain laajuudessa Suomen kielitilannetta ja etenkin kansalliskielten (ruotsin) käyttömahdollisuuksia varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa, valtion ja kuntien hallinnossa, sosiaali- ja terveydenhuollossa, oikeuslaitoksessa ja poliisissa sekä hallinnon uudistuksissa. Tietoa esitetään myös kieli-ilmapiiiristä ja kielellisistä asenteista, kielellisten oikeuksien toteutumisesta sekä kotouttamisesta ja digitalisaatiosta.

Kielikertomukseen voisi sisällyttää kielten käyttöön liittyvää seurantatietoa nykyistä laajemmin. Jos mahdollista, hallituksen kielikertomuksen laatimiseen voisi osallistua laaja-alainen asiantuntijaryhmä viranomaistoimijoiden lisäksi. Kielitilanteen kokonaistarkastelua tukisi oikeudellisen, kielitieteellisen, tilastotieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen näkökulman yhdistäminen.

Euroopan neuvoston asiantuntijakomitea kerää kieliperuskirjan täytäntöönpanoon kuuluvan maaraportoinnin yhteydessä valtavasti tietoa Suomessa puhuttavien kielten käytöstä. Kielten käyttömahdollisuuksia tarkastellaan raporteissa paikoin tarkasti. Raportointiin liittyvät dokumentit valaisevat Suomen kielitilannetta varsin laajasti. Kuva Suomen kielitilanteesta mitä ilmeisimmin tarkentuisi, jos raporttien laadinnassa olisi käytettävissä jatkuvaa, puolueetonta ja järjestelmällisesti tuotettua seurantatietoa.

Kotoutuminen ja MoniSuomi-tutkimukset

Kotoutuminen ja kieli liittyvät monin tavoin yhteen. Työ- ja elinkeinoministeriössä toimii Kotoutumisen osaamiskeskus, joka tuottaa kotoutumistyön perustaksi tutkimus-, tilasto- ja seurantatietoa ja edistää kotoutumistoiminnan vaikuttavuuden arviointia. Se julkaisee kotoutumisen kokonaiskatsauksen hallituskausittain, samaan tapaan kuin hallitus julkaisee kielikertomuksensa kerran hallituskauden aikana. Vuoden 2025 alusta kokonaisvastuu kotoutumisesta siirtyy kuntien vastuulle. Kotoutumistoiminnan yhteydessä saattaisi olla mahdollisuuksia myös kielten käytön seurannan syventämiselle. Asia vaatisi lisäselvitystä.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen MoniSuomi-tutkimukset ovat laajoja kyselytutkimuksia, joissa selvitetään Suomessa asuvan mutta ulkomailla syntyneen

aikuisväestön hyvinvointia (muun muassa terveyttä, työ- ja toimintakykyä, työllisyyttä, kielitaitoa ja koulutusta). Tutkimuksissa on tarkasteltu kansalliskielten osaamista ja kielitaidon roolia kotoutumisessa. Laajat väestötutkimukset tarjoavat seurantatietoa, joskin niiden toteuttaminen on työlästä ja harva julkaisusykli vaikuttaa tiedon käyttökelpoisuuteen jatkuvassa seurannassa. Nykyistä tarkemman kielitiedon keräämistä laajoissa väestötutkimuksissa voisi pohtia lähemmin.

Kielipoliittiset ohjelmat, kielenelvytysohjelmat, selvitykset ja kielibarometrit

Kielipoliittisia ohjelmia on julkaistu kotoperäisistä kielistä pitkin 2000-lukua. Vähemmistökielten elvytys on virinnyt samalla ja siihen liittyviä toimenpideohjelmia, kehittämisraportteja, selvityksiä ja hankkeiden taustapapereita on laadittu melko paljon. Vuosina 2023–24 on julkaistu kolme suomen kieleen liittyvää selvitystä. Niistä kaksi (Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja? ja Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla) käsittelee englannin ja suomen suhteita, ja kolmas (Suomi osallisuuden kielenä) kuvaa suomen kielen tämänhetkistä tilaa. Kielibarometrien avulla on selvitetty kotoperäisten kielten käyttöä palveluissa. Niitä on julkaistu kansalliskielistä (etupäässä ruotsista), saamen kielistä ja viittomakielistä yhteensä kymmenkunta.

Kielipoliittisissa ohjelmissa, kielenelvytykseen liittyvissä julkaisuissa, selvityksissä ja kielibarometreissa on yhtymäkohtia esiselvityshankkeen kysymyksenasetteluun. Niissä käsitellyt teemat ja tutkimuksellinen lähestymistapa (kyselyt, digitaalisten aineistojen hyödyntäminen jne.) tarjoavat välineitä jatkuvan seurannan kehittämiseen. Barometreissa kuvataan myös kieliasenteita ja kieli-ilmapiiriä.

Julkaisuissa esitetään käyttöaloihin liittyviä kriittisiä kysymyksiä, ja ne sisältävät lukuisia tarkastelukohteita, jotka indikoivat kielten keskinäisiä suhteita eri käyttöaloilla. Dokumenteissa esitetään myös numeerista tietoa kielen käytöstä eri yhteyksissä, ja niissä tarkastellaan käyttötilanteita, jotka havainnollistavat kielenkäytön muutosta. Jo olemassa olevaa tietoa voi käyttää pitkittäisseurannan ja pysyvien seurantakohteiden kehityksen pohjana.

Oikeusministeriössä kehitettiin viime vuosikymmenen lopulla mallia kielellisten oikeuksien seurantaan varten (julkaisu Kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit). Tämä on merkittävin hallinnossa toteutettu hanke kielipoliittisten toimien seuraamiseksi ja seurannan systematisoimiseksi. Malli ei sovellu suoraan kielten käytön ja käyttöalojen seurantaan, mutta se innoittaa vahvasti käyttöaloihin liittyvien seurantakohteiden kehitystyötä.

III Asiantuntijoiden näkökulmia käyttöalojen seurantaan

Jaksossa III tutkaillaan näkökulmia seurantaan. Hankkeessa toteutettiin tutkija-taustaisille asiantuntijoille kysely kielten käyttöalojen seurannan ulottuvuuksista. Seuraavaksi tarkastellaan kyselyn antia.

1 Kysymykset

Esiselvitystä tehtäessä on käyty lukuisia kielten käytön seurantaan liittyviä keskusteluita useiden asiantuntijoiden kanssa. Kesällä 2024 kerättiin kohdennetusti kymmeneltä tutkijataustaiselta asiantuntijalta näkemyksiä kielten käyttöalojen seurantaan liittyvistä kysymyksistä. Näkökulmia pyydettiin avovastauksina kolmeen teemaan: seurannan tarpeellisuuteen, menetelmiin ja kohteisiin. Kysymyksiä saattoi tarkastella joko kielikohtaisesti tai yleisemmin. Asiantuntijat saivat vastattavakseen seuraavat kysymykset:

1. Mihin seurantatietoa tarvittaisiin? Mitä soveltamisalueita käyttöalojen seurannalla olisi?
2. Minkälaisia menetelmiä kielten käyttöalueiden seurannassa voisi käyttää tai hyödyntää?
3. Minkälaisia mitattavia kohteita kielen käyttöalueiden seurannassa voisi olla?

Esitän seuraavaksi vastausten pääsisällön temakoosteena: referoin vastauksia ja yhdistelen sisältöjä laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Osa vastauksissa mainituista asioista liittyy useampaan teemaan, mistä voi syntyä lievää tekstuaalista toistoa.

2 Miksi seurantaa?

2.1 Seurantatietoa tarvitaan kielen suunnitteluun, kielipolitiikan ja päätöksenteon pohjaksi

Kielten käyttöön liittyvää seurantatietoa tarvitaan kielen suunnitteluun.²⁴⁴ Seurantatietoa voisi käyttää kielipolitiikan pohjana, ja sitä tarvitaan kaiken kielipoliittisen päätöksenteon tueksi. Päätöksenteon tulisi perustua luotettavaan ja ajantasaiseen tutkittuun tietoon nykyistä vahvemmin. Julkinen keskustelu kieliasioista saattaa olla tunnepitoista, ja sen myötä päätöksentekokin voi perustua vääriin oletuksiin. Tutkitulle tiedolle olisi tarvetta hallinnon eri tasoilla: valtioneuvosto ja eduskunta, hyvinvointialueet, yritykset, yliopistot ja korkeakoulut, kunnat, koulut. Perheetkin tarvitsevat tietoa. Systemaattisesti kerätyllä luotettavalla ja ajantasaisella tiedolla on useita käyttöaloja kielipoliittisessa päätöksenteossa, etenkin suunniteltaessa koulutuspolitiikkaa. Tieto voi ohjata jopa talouspoliittista päätöksentekoa, kun yritykset miettivät, minne kannattaa investoida.

Nykyinen väestötietojärjestelmäpohjainen kielitilasto antaa paitsi puutteellisen myös monella tapaa harhaanjohtavan kuvan kielitilanteesta. Tilanne muuttuu varsinkin suurimmissa kaupungeissa jatkuvasti, ja seurannan avulla olisi mahdollista tarkastella ja analysoida tätä muutosta. Seurantatiedon avulla syntyisi nykyistä paljon parempi ymmärrys siitä, mitä kieliä Suomessa käytetään, ketkä niitä käyttävät ja minkälaisissa yhteyksissä mitäkin kieltä käytetään. Käyttöalojen seuranta tarvittaisiin sekä kulloinkin ajankohtaisen kokonaistilanteen että eri kieliryhmien ja eri alojen kielitilanteen selvittämiseksi.

Suomen yleisestä kielitilanteesta tarvitaan tietoa, jotta saisimme tarkemman kuvan esimerkiksi siitä, missä suomen kielen käyttöalue uhkaa kaventua tai minne tarvittaisiin kielen laatua parantavia toimia. Seurantatietoa tieteellisen julkaisemisen ja tiedeviestinnän kielistä Suomessa tarvitaan kieli- ja tiedepolitiikan sekä tieteen tutkimuksen tueksi. Myös viittomakielten käytöstä tarvitaan tarkempaa seurantatietoa, sillä nykyiset arviot käyttäjämääristä ja käyttöalueista perustuvat lähinnä kuuroihin viittomakielisiin ja heidän lukumääräänsä. Viittomakieltä toisena tai kolmantena taikka vieraana kielenä oppineet jäävät tarkastelussa huomioimatta, samoin kuin viittomakielen parissa työskentelevät.

²⁴⁴ Tieteen termipankki, hakusana *kielensuunnittelu* 'yhden tai useamman valtiossa käytetyn kielen yhteiskunnallisen aseman, standardisoinnin ja ylläpidon suunnittelu'. Kielisuunnittelun keinoja ovat mm. uhanalaisten kielten elvyttäminen, kielen uudistaminen ja normitus, opettaminen ja virallinen kielipolitiikka. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:kielensuunnittelu>, luettu 16.8.2024

2.2 Seuranta tuottaa tarkemman kuvan kielen tosiasiallisesta käytöstä, monikielisydestä ja käyttäjämääristä

Olenainen soveltamisalue olisi puhtaasti yleisen ymmärryksen lisääminen Suomessa käytetyistä kielistä ja niiden käyttäjistä. Julkisessa ja poliittisessa keskustelussa ymmärrettäisiin paremmin sekä suomalaisen yhteiskunnan että monien suomalaisten monikielisyyttä ja eri kielten käyttöä erilaisissa konteksteissa.

Monikielisyys on arvokasta niin monikielisille ihmisille kuin yhteiskunnalle. Tarkempi tieto monikielisuuden eri tasoista ja ulottuvuuksista auttaisi kehittämään tarvittavia tukitoimia. Se voisi estää myös jopa virheellisten päätelmien tekemistä ihmisen rekisteröidyn äidinkieliäidon perusteella (kuten nyt vielä paljon tapahtuu). Tarkempi tieto kielimaisemasta ja kielten käytöstä auttaisi kehittämään myös aihepiirin käsitteistöä (*vieraskieliset, maahanmuuttajakielet* jne.). Suomessa kannattaa tukea sekä maassa asuvien kansalliskielten osaamista että Suomessa käytettyjen muiden kielten elinvoimaisuutta.

Seurantatiedoilla voitaisiin myös osoittaa kielen todenmukaisempi käyttäjämäärä. Arviot ja nykyisin käytössä olevat tilastot eivät sitä välttämättä ilmennä. Vähemmistökielen käyttäjämäärällä on suora yhteys esimerkiksi keskusteluun kielen uhanalaisuudesta. Muun muassa viittomakielen käyttöaloja ja -määriä seuraamalla saadaan todenmukaisempi kuva siitä, miten viittomakieltä käyttävät arjessaan myös muut kuin kuurot. Käyttäjien moninaisuutta korostava tieto vähemmistökielen käytöstä voi edistää myös kielikeskustelua.

3 Menetelmistä

3.1 Digitaaliset aineistot

Käyttöalojen ja tekstilajien seurannassa voi hyödyntää digitaalisia aineistoja. Digitaalisissa ihmistieteissä on mahdollista kehittää menetelmiä, jotka tunnistavat aineistosta automaattisesti sekä käytettyjä kieliä että niiden käyttöaloja. Tällä hetkellä tekniset ratkaisut eivät kuitenkaan toimi vielä luotettavasti kaikissa kielissä. Pienten kielten käyttöalojen seuranta vaatii kehitystyötä. Suuntaa antavia käytön indikaattoreita on helpompi kehittää rajattuun joukkoon kieliä ja tiettyihin käyttöalueisiin.

Digitaaliset aineistot mahdollistavat kielten keskinäistä käyttöä ilmentäviä seurantakohteita ja niihin tehtäviä kielikohtaisia hakuja. Digitaalisiin aineistoihin (verkkosisällöt) voidaan tehdä automaattisia sisältölajitteluja, joissa tarkasteltavana kohteena voi olla esimerkiksi tekstin käyttökonteksti, tekstilaji, rekisteri, aihe ja ilmestymisajankohta.

Digitaalisesti syntyneiden someaineistojen ja digitaalisten alustojen kielivalintojen seuranta on tähdellistä. Tärkeää on ymmärtää, että kyseessä ei ole sisällön seuranta vaan sosiaalisen median kielivalintojen seuranta, joka on mahdollista toteuttaa eettisesti kestävästi. Sosiaalisen median tärkeys syntyy siitä faktasta, että hyvin suuri osa suomalaisista käyttää eri somealustoja ja tätä kautta pystytään tarkastelemaan erilaisia kohderyhmiä, joita ei välttämättä tavoiteta millään muulla tavalla (eri ikäryhmät, alakulttuurit ja kieliyhteisöt, maahanmuuttajaryhmät jne.). Erilaisia alustoja ovat muun muassa Jodel, Instagram, X, Facebook, Threads, LinkedIn ja WhatsApp.

FIN-CLARIAH (valtakunnallinen ihmistieteiden tutkimusinfrastruktuuri) kerää suomalaisia nettiaineistoja tutkijoiden käyttöön ja kehittää myös aineistojen tutkimusmenetelmiä. Kansalliskirjasto kokoaa suomalaista verkkoaineistoa kulttuuriaineistolain perusteella ja etsii mahdollisuuksia vapauttaa sitä myös laajempaan käyttöön.

Digitaalisten ihmistieteiden kehitys etenee hyvin ripeästi. Perustutkimuksessa yhdistellään esimerkiksi perinteistä kielentutkimusta (tässä tapauksessa sosiolingvistiikkaa) ja tietojenkäsittelytieteitä. Teknisesti esimerkiksi digitaalisena syntyneen someaineiston reaaliaikainen seuranta on mahdollista, joskin siihen liittyy useita eettisiä ja mahdollisesti myös oikeudellisia kysymyksiä. Teknisesti seuranta on kuitenkin mahdollista tehdä.

Isojen (pääasiassa yhdysvaltalaisen ja kiinalaisten) somejättien datavalta on ongelmallista. Euroopan unionin tekstin ja tiedonlouhinnan direktiivi (2019/790) on erittäin tärkeä tutkimuksen mahdollistaja. Direktiivin ydin toimeenpantiin kansalliseen lainsäädäntöön 2023, ja sen toimeenpano edellytti mittavia muutoksia tekijänoikeuslakiin, mutta avasi myös mahdollisuuden digitaaliselle kielenkäytön seurannalle. Seuranta on luonnollisesti toteutettava eettisesti kestävästi.

3.2 Tilastot, rekisterit ja barometrit

Seurannassa voi hyödyntää Tilastokeskuksen, opetustoimen ja mahdollisesti kuntien ja koulujen tilastotietoja. Tämä edellyttää sitä, että tällaista tietoa on kokoavasti saatavilla, mikä ei nykyisin ole aina kovin helppoa. Seuranta tarvitsee luotettavaa kvantitatiivista tietoa, jotta tilanteita voitaisiin kuvata niin, että kuvaukset hyödyttäisivät mahdollisimman monia toimijoita.

Kvantitatiivisen tiedon lisäksi on hyödyllistä kerätä kvalitatiivista tietoa erilaisista ratkaisuista, joita esimerkiksi työpaikoilla on tehty. Näistä saa tietoa alan tutkimuksista sekä seurantaan varten tehtävien kyselyjen avulla. Lisäksi esimerkiksi Tilastokeskuksen tilastoja Suomessa julkaistusta tietokirjallisuudesta voidaan käyttää seurantakohteena. Käyttökelpoisia mittareita suomen kielen käytön kuvaamiseksi ei kuitenkaan ole (toistaiseksi) kovinkaan paljon. Viittomakielen käyttöä on seurattu tutkimuksellisesti oikeastaan vain Viittomakielibarometrin avulla. Barometri on toteutettu kerran vuonna 2020, ja nyt on käynnissä toinen kyselykierros. Kysely lienee yksi keskeisistä menetelmistä vastedeskin, mutta se tulisi kohdentaa aktiivisesti myös muille kuin viittomakielisille kuuroille.

Erilaisista muista demografisista aineistoista voisi saada tietoa viittomakielen käyttöaloista. Se, että aineistot keskittyvät usein kuurouteen, joka on lääketieteellinen tieto, voi muodostua ongelmalliseksi. Kielilähtöisen seurantatiedon saatavuutta hankaloittavat monet käytännöt. Äidinkieli esimerkiksi merkitään virallisiin rekistereihin vain yhden kerran ja yhtenä kielenä. Seurantatietoa viittomakielen käyttäjien määrästä on kerätty myös Kelan tulkkiasiakasrekistereistä. Tällä tiedolla tavoitetaan kuitenkin vain laissa säädettyyn tulkkauspalveluun oikeutettuja kuuroja henkilöitä. Seurantatietona voisi tarkastella myös oppilaitoksista valmistuneiden määriä. Tällä tavoitettaisiin paremmin muun muassa valmistuneet tulkit ja viittomakielen ohjaajat sekä yliopistotasaisen tutkinnon viittomakielestä suorittaneet henkilöt.

Lisäksi erikielisten medioiden käyttäjämäärät voisivat sopia kielen käyttöalojen seurantaan. Uusi näkökulma kielen käyttöalojen seurantaan voisi olla esimerkiksi eri verkkopalvelimilla (mukaan lukien Youtube, Yle Areena ja viittomakielinen kirjasto) sijaitsevien viittomakielisten videoiden katselumäärät.

Korkeakoulutuksen kielivalinnoista on keskusteltu paljon viime vuosina ja aihetta on käsitelty laajasti myös tuoreissa selvityksissä. Tieteellinen julkaiseminen ja tiedeviestintä on yhteiskunnallisesti ja kielipoliittisesti merkittävä kirjallisen kielenkäytön alue. Tieteellisessä julkaisemisessa käytettyjen kielten seurannassa voidaan hyödyntää opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) korkeakouluilta ja

tutkimuslaitoksilta vuosittain keräämää määrällistä aineistoa tieteellistä ja muista julkaisuista, jota hyödynnetään myös osana yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen rahoitusmallia. Tämä aineisto kertoo korkeakoulu- ja tutkimuslaitossektorien koko julkaisu tuotannon monikielisydestä ja sen muutoksista. On kuitenkin otettava huomioon, että data voi olla julkaisukielen osalta osin puutteellista ja virheellistä. Lisäksi aineisto sisältää hyvin puutteellisesti tietoja yksityisen sektorin tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnasta. Julkaisuforumin JUFO-portaali, jossa on luetteloitu Suomessa julkaistavat tieteelliset julkaisukanavat, voi myös olla merkittävä tiedonlähde.

3.3 Kyselyt, haastattelut ja laadulliset tutkimukset

Kattavaan seurantajärjestelmään olisi käytännössä välttämätöntä tuottaa – väestötietojärjestelmän äidinkielitietoja hyödyntäen – uutta tietoa kyselyillä, haastatteluilla ja laadullisilla tutkimuksillakin. Eri sisältöalueisiin on sovellettava erilaisia menetelmiä, pelkästään jo taloudellisista syistä. Tiedonhankintatapoja voi kuvata seuraavasti (erään vastaajan hahmotelma).

	Kielten olemassaolo	Kielten käyttöalueet	Kielten käyttömerkitykset
Kattavat väestötutkimukset	Kielitematiikan sisällyttäminen valtakunnallisesti toteutettaviin suuriin kyselytutkimuksiin		
Suurimpiin kieliryhmiin kohdennetut erillistutkimukset		Kohdennetut edustavat kysely- /haastattelututkimukset kielen käytön muodoista ja alueista suurimmissa kieliryhmissä	
Rajalliseen määrään kielenkäyttäjiä kohdennetut tarkemmat tutkimukset			Määrällisiä ja laadullisia menetelmiä hyödyntävät tutkimukset, jotka rajautuvat pienehköön määrään kielten käyttäjiä rajatusta määrästä kieliryhmiä

Vuosittain tapahtuvaa seurantaa voi olla vaikea toteuttaa. Tilastollisesti hyödynnettävien tietojen kerääminen on työlästä ja siten kallista, etenkin muita kieliä kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien osalta. Vuosittainen seuranta ei välttämättä ole tiedollisesti tarpeellistakaan, vaan esimerkiksi neljän vuoden välein toistuva tiedonkeruu voisi olla riittävää, koska muutokset eivät kuitenkaan ole niin nopeita.

Määräajoin voidaan kyselyillä kartoittaa myös vaikkapa tutkijoiden kielitaitoa ja -valintoja, ei ainoastaan tieteellisessä julkaisemisessa ja tiedeviestinnässä, vaan myös muussa viestinnässä ja vuorovaikutuksessa tiedeyhteisön sisällä ja ulkopuolella. Lisäksi tutkimustiedon saatavuus ja tutkimusviestinnän tarve eri kielillä eri käyttäjäryhmissä on hyvä selvittää aika ajoin. Kyselytutkimuksilla voisi seurata paitsi kielen myös kielityöhön suunnatun rahoituksen käyttöä.

Parasta olisi pystyä hyödyntämään jo olemassa olevia tiedonkeruurakenteita kuten Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen TerveSuomi-tutkimusta. Näihin ei kuitenkaan parhaassa tapauksessakaan saada mukaan kuin joitain harvoja kysymyksiä. Eri tahojen tuottamia paneelitutkimusasetelmia voitaisiin myös hyödyntää seurannassa, ja niillä voitaisiin saada tarkempaa tietoa ihmisten kielten käytön muutoksista ajassa. Kielibarometria voisi kenties kehittää edelleen niin, että tutkimuskohteena olisi myös ns. vieraskielisiä.

4 Soveltamisalueita ja seurantakohteita

4.1 Seurantatietoa yhteiskunnasta laajasti

Kielen käytön muutoksen seuraamiseksi tarvitaan pitkäaikaisseurantaa. Muutosta ilmentäviä seurantakohteita (mitattavia kohteita, mittareita, indikaattoreita) on monilla kielenkäytön alueilla. Luotettavaa ja ajantasaista seurantatietoa esimerkiksi seuraavilta yhteiskunnan alueilta:

- yritysten puhelimessa tapahtuvan asiakaspalvelun kielivalinnat (valitsevatko asiakkaat suomen-, ruotsin- vai englanninkielisen asiakaspalvelun ja kuinka suurta alueellista ja ajallista vaihtelua tässä on)
- kielivalinnat sosiaalisen median sisällöissä (mikä on kotimaisten kielten osuus eri sosiaalisen median alustoilla, kuinka paljon eri vähemmistökieliä käytetään, kuinka paljon englantia jne. ja miten osuudet vaihtelevat maantieteellisesti, kuinka paljon ajassa jne.).

Seurantatietoa käytettäisiin hyväksi lainsäädännön parantamiseksi, kielellisten oikeuksien toteutumisen ja käytännön ratkaisujen edistämiseksi työpaikoilla, hyvinvointialueilla ja korkeimmassa opetuksessa sekä oman kielen ja vieraiden kielten opetuksen suunnitelmalliseksi toteuttamiseksi kouluissa. Määrällisten mittareiden ohella seurantaan voisi kehittää myös joukkoistusta hyödyntävän, helposti käytettävän sähköisen palvelun. Yksittäiset kansalaiset voisivat ilmoittaa sinne palvelutilanteissa kohtaamistaan ongelmista. Digitaaliset aineistot tarjoavat myös monenlaisia kielten vertailu- ja analysointimahdollisuuksia. Kiinnostavaa voisi olla esimerkiksi verrata toisiinsa asiantuntijoiden sanaston käyttöä suomen- ja englanninkielisessä verkkokeskustelussa jollain erikoisalalla.

Kielisosiologisia kysymyksenasetteluita on paljon. Olennaista voisi olla seurantatieto siitä, kuinka monet Suomessa pitävät itseään kaksi- tai monikielisinä. Näiltä kielenkäyttäjiltä olisi myös kiinnostava kysyä, missä yhteyksissä ja käyttötarkoituksissa kieliä käytetään: kotona, sosiaalisissa verkostoissa, julkisessa tilassa, internetissä. Tulisi myös tietää enemmän englannin kielen osaamisen laajuudesta ja sen käytöstä eri alueilla paitsi eri kieliryhmissä myös esimerkiksi iän, sukupuolen, koulutuksen ja rekisteröidyn äidinkielen mukaan. Entä missä määrin pienempiä kieliä käytetään puhumiseen, lukemiseen ja kirjoittamiseen? Tärkeää olisi myös tietää enemmän kielten käytöstä tietoverkkojen välityksellä (median seuranta, viestienvaihto, keskustelut, ehkä myös erilaisiin tapahtumiin osallistuminen).

4.2 Korkeakoulujen kielivalinnat tärkeä seurantakohde

Luotettavia aikasarjoja esimerkiksi kielten suhteellisista käyttöosuuksista yhteiskunnan eri osa-alueilla tulisi saada käyttöön. Hyvä esimerkki ovat korkeakoulujen opinnäytteiden kielivalinnat, joista ei ole saatavilla luotettavaa tietoa. Tämän lisäksi niiltä yhteiskunnan osa-alueilta, joista on luotettavaa tietoa, tiedon ajantasaisuuden kanssa on ongelmia. Kieliin liittyvän päätöksenteon olisi siis hyvä perustua ajantasaisempaan tietoon kuin nykyään. Esimerkiksi oppilaiden kielivalinnoista on olemassa hyvin kerättyä tietoa, joka koskee sitä, kuinka suuri osuus oppilaista valitsee minkäkin kielen tietyllä kouluasteella, mutta tämä tieto ei ole reaaliaikaista.

Seurantakohde voi olla esimerkiksi ulkomaisia tutkijoita koskevat kielivaatimusten, tutkimuksen rahoituksen ja arvioinnin kriteerit. Voidaan kiinnittää huomiota myös kotimaisilla kielillä julkaistavien tieteellisten lehtien ja kirjojen rahoituksen tai

tieteen vaikuttavuutta edistävien toimenpiteiden arviointiin. Seurantatieto luo myös tietopohjaa siitä, kuinka kielten käyttö tieteellisessä julkaisemisessa ja tiedeviestinnässä vaihtelee tieteenaloittain, tutkimustavoitteiden (perustutkimus, soveltava tutkimus) tai tutkimuskohteen ja kohdeyleisön mukaan.

Tärkeitä mitattavia kohteita ovat työpaikkojen ja yliopistojen ja korkeakoulujen kielivalinnat hallinnossa, opetuksessa ja tutkimuksessa sekä oman kielen opetuksen ja vieraiden kielten opetuksen määrät peruskoulussa ja lukiossa. Korkeakoulutukseen ja tiedeviestintään liittyy useita mahdollisia seurantakohteita:

- Suomalaisten korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten tuottamien tieteellisten vertaisarvioitujen julkaisujen määrä ja osuus eri kielillä (taustamuuttujina päätieteenala ja organisaatiotyyppi)
- Suomalaisten korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten tuottamien ammatillisten julkaisujen määrä ja osuus eri kielillä (taustamuuttujina päätieteenala ja organisaatiotyyppi)
- Suomalaisten korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten tuottamien yleistajuisten julkaisujen määrä ja osuus eri kielillä (taustamuuttujina päätieteenala ja organisaatiotyyppi)
- Eri kielillä Suomessa julkaisevien tutkijoiden määrä ja osuus (taustamuuttujina päätieteenala, organisaatiotyyppi ja äidinkieli/ensikieli)
- Suomessa eri kielillä julkaistun tietokirjallisuuden määrä (käännökset ja alkukieliset)
- Eri kielillä Suomessa julkaisevien tieteellisten vertaisarvioitujen lehtien ja kirjankustantajien määrä ja osuus.

5 Kokoava katsaus

Tutkijataustaisten asiantuntijoiden näkemyksistä välittyi moniulotteinen kuva kielten käytön seurantaan liittyvistä kysymyksistä. Kokoavasti voi todeta, että seurantaa pidetään tarpeellisena, joskaan ei helppona tehtävänä ("Kattavan seurantajärjestelmän laatiminen ei ole aivan yksinkertaista").

Vastausten perusteella seuranta koostuu useista puroista, jotka kumpuavat useista lähteistä. Tutkijoiden näkökulmissa tuli esille useita (tutkimus)menetelmiä, lähestymistapoja ja aineistoja sekä tiedon hankkimisen välineitä ja ammentamisen paikkoja. Digitaalisten aineistojen ja uusien digitaalisten tutkimusmenetelmien käyttö tähdentyi.

Vastauksissa korostui, että kielten seurannassa tulee käyttää monia tutkimusmenetelmiä. Näkökannan tärkeyden ymmärtää sitä vasten, että monimenetelmäisen tutkimuksen tarvetta korostetaan erityisesti kompleksisten sosiaalisten ilmiöiden tarkastelussa.²⁴⁵ Kieli kaikissa esiintymismuodoissaan on monimutkainen entiteetti. Voi olettaa, että yksittäiset lähestymistavat täydentävät seurantatyössä toisiaan ja tuottavat syvemmän, laajemman ja kokonaisvaltaisemman ymmärryksen kielten keskinäisistä suhteista yhteisössä.

Seurantatietoa tarvitaan kielenkäytön eri alueilta. Kielten suhteellisista käyttösuuksista yhteiskunnan eri osa-alueilla kaivataan luotettavia aikasarjoja. Digitaaliset aineistot (someaineistot, digitaaliset alustat) mahdollistavat kielten keskinäistä käyttöä ilmentäviä seurantakohteita ja niihin tehtäviä kielikohtaisia hakuja. Digitaalisten aineistojen sisältöjä voi luokitella automaattisesti esimerkiksi tekstin rekisterin, genren ja aiheen mukaan.

Asiantuntijoiden näkökannat voi tiivistää kolmeksi asiakokonaisuudeksi:

- **Kielten käyttöalojen seuranta on tarpeellista.** Seurantatietoa tarvitaan kielensuunnittelun, kielipolitiikan ja päätöksenteon pohjaksi. Seuranta tuottaa tarkemman kuvan kielen tosiasiallisesta käytöstä, monikielisydestä ja käyttäjämääristä.
- **Kattavan seurannan tulee olla monimenetelmäistä.** Seurannassa tulee hyödyntää sähköisiä aineistoja. Seurantaan tarvitaan digitaalisten ihmistieteiden tarjoamia uusia teknisiä ratkaisuja, jos kohta kehitystyötäkin kaivataan. On kyettävä tuottamaan monipuolista kvantitatiivista (tilastollista) tietoa kielten käytöstä. Kyselyitä, haastatteluita ja laadullisia tutkimuksia tarvitaan osana seurantaa.
- **Seurantatietoa tarvitaan useista seurantakohteista monilta kielenkäytön alueilta.** Kielen käytön muutoksen hahmottamiseksi tarvitaan pitkäaikaista seurantaa. Seurannan tulee ulottua yhteiskunnan eri lohkoille. Korkeakoulujen kielivalinnat ovat tärkeä seurantakohte.

245 Hyvä johdatus aiheeseen: Seppänen-Järvelä, R. – Åkerblad, L. – Haapakoski, K. 2019. Monimenetelmällisen tutkimuksen integroivat strategiat. *Yhteiskuntapolitiikka* 84:3.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138276/YP1903_Seppanen-Jarvelaym.pdf?sequence=2

IV Päätäntö

1 Keskeiset tulokset

Esiselvityksen päämääränä oli rakentaa tietopohjaa kielten käyttöalojen seurantaan varten. Erityisesti kiinnitettiin huomiota seurannan tarpeellisuuteen ja toteuttamisen edellytyksiin. Työlle asetettiin neljä tavoitetta. Ensiksikin (jakso II) työssä kartoitettiin jo olemassa olevia Suomen kielitilannetta kuvaavia tilastoja ja arvioitiin alustavasti niiden käyttöä seurantatyössä. Toisekseen (jakso II) tarkasteltiin (keskus)hallinnon toimijoita ja niiden tuottamaa kielitietoa esiselvityksen kysymyksenasettelun näkökulmasta. Kolmanneksi (jakso II) etsittiin jo olemassa olevaa seurantatietoa muun muassa erilaisista selvityksistä ja barometreista sekä arvioitiin sen roolia seurannan kohteiden kehittämisessä. Neljänneksi (jakso III) tutkijataustaisille asiantuntijoille suunnatun kyselyn perusteella selvitettiin heidän näkemyksiään kielten käyttöalojen seurantaan liittyvistä kysymyksistä (seurannan tarve, soveltamisalueet, käyttötarkoitukset, menetelmät).

Jakson II keskeisiä havaintoja koottiin yhteen luvuittain (1.5, 2.9, 3.8), ja luvussa 4 esitettiin kokoava katsaus koko jakson sisällöstä. Kokoavassa katsauksessa tiivistettiin kolme havaintoa, jotka liittyvät sekä olemassa oleviin tietovarantoihin että uuden tiedon tuottamiseen:

1. Tilastotietoa käyttöaloista tulee olla saatavilla kootusti yhdestä paikasta.
2. Seurantatietoa voidaan tuottaa yhteistyönä, mutta vastuutaho tarvitaan.
3. Olemassa olevaa tietoa voidaan hyödyntää seurantakohteiden luomisen pohjana.

Ensiksi: tilastotietoa kielistä tuotetaan useassa paikassa. Olemassa oleva tilastotieto liittyy paljolti kielen puhujamäärien esittämiseen. Esiselvitystä tehdessä on käynyt ilmeiseksi pitkäjänteisesti tuotetun, laajamittaisen ja moninaisen kielitiedon tarve. Tällaisen tiedon tuottamista ja kokoamista varten ei ole olemassa pysyvää rakennetta tai tahoja. Tiedon hyödynnettävyyden ja käytettävyyden kannalta olisi tarpeellista, että tietoa käyttöaloista olisi tarjolla kootusti yhdestä paikasta.

Toiseksi: monet hallinnon toimijat tuottavat kielitietoa. Esiselvityksessä käsiteltiin niistä keskeisimpiä (muun muassa Folktinget, saamelaiskäräjät, hyvinvointialueet, Opetushallitus ja Kotimaisten kielten keskus). Kielitietoa tuottavat esiselvityksessä tarkasteltujen organisaatioiden lisäksi lukuisat muut tahot

(yliopistot, tutkimusryhmät, säätiöt, tieteelliset seurat, hankkeet ja ylipäänsä tieteellinen tutkimus).

Seurantatiedon keräämisessä tulee hyödyntää olemassa olevia toimijoita, toimielimiä ja verkostoja ja saada käyttöön synergiaedut. Organisoidussa ja systemaattisessa kielenkäytön seurannassa on ensiarvoisen tärkeää pohtia, minkälaista eri toimijoiden välinen yhteistyö seurantatiedon tuottamisessa ja keräämisessä olisi. Yhteistyön ja tiedon tuottamisen koordinointiin sekä toiminnan johtamiseen tarvitaan vastuutaho.

Kolmanneksi: olemassa olevaa tietoa voi hyödyntää seurantakohteiden kehityksen pohjana. Esiselvityksessä tarkasteltiin hallituksen kielikertomuksia ja kieliperuskirjaa sekä kotoutumistyössä syntyvää tietoa ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen MoniSuomi-tutkimuksia. Näiden lisäksi käsiteltiin kielipoliittisia ohjelmia, selvityksiä ja kielibarometreja sekä jo luotuja seuranta-indikaattoreita. Myös Euroopan kieli-instituutioiden liiton EFNILin tiedonkeruuta valaistiin.

Kaikilla käsitellyillä tietolähteillä on yhteys esiselvityshankkeen kysymyksenasetteluun. Niiden teemat ja tiedon tuottamisen lähestymistavat (kyselyt, digitaalisten aineistojen hyödyntäminen jne.) tarjoavat välineitä jatkuvan seurannan kehittämiseen. Kielibarometreissa tarkastellaan myös kieliasenteita ja kieli-ilmapiiriä.

Julkaisuissa esitetään käyttöaloihin liittyviä kriittisiä kysymyksiä, ja ne sisältävät lukuisia tarkastelukohteita, jotka indikoivat kielten keskinäisiä suhteita eri käyttöaloilla. Dokumenteissa esitetään myös numeerista tietoa kielen käytöstä eri yhteyksissä. Niissä tarkastellaan käyttötilanteita, jotka havainnollistavat kielenkäytön muutosta. Jo olemassa oleva tieto voi toimia pitkäaikaisen seurannan ja pysyvien seurantakohteiden kehityksen perustana.

Jaksossa III tarkasteltiin akateemisten asiantuntijoiden näkemyksiä kielten käytön seurannasta kyselyn valottamana. Kyselyn perusteella välittyi moniulotteinen kuva seurantaan liittyvistä kysymyksistä. Seuranta pidettiin tarpeellisena, joskaan järjestelmällisen seurannan rakentaminen ei ole helppo tehtävä. Tietoa tarvitaan monilta kielenkäytön alueilta. Vastauksissa korostui, että seurannan tulee olla monimenetelmäistä. Digitaalisten aineistojen käyttöä tähdennettiin. Näiden aineistojen sisältöjä voidaan tarkastella kielittäin esimerkiksi tekstin rekisterin, genren ja aiheen mukaan.

Asiantuntijoiden näkökannat voi tiivistää kolmeksi asiakokonaisuudeksi:

- **Kielten käyttöalojen seuranta on tarpeellista.** Seurantatietoa tarvitaan kielensuunnittelun, kielipolitiikan ja päätöksenteon pohjaksi. Seuranta tuottaa tarkemman kuvan kielen tosiasiallisesta käytöstä, monikielisydestä ja käyttäjämääristä. Seurannan toteuttaminen on vaativa tehtävä.
- **Kattavan seurannan tulee olla monimenetelmäistä.** Seurannassa tulee hyödyntää sähköisiä aineistoja. Seurantaan tarvitaan digitaalisten ihmistieteiden tarjoamia uusia teknisiä ratkaisuja, jos kohta kehitystyötäkin kaivataan. On kyettävä tuottamaan monipuolista kvantitatiivista (tilastollista) tietoa kielten käytöstä. Kyselyitä, haastatteluita ja laadullisia tutkimuksia tarvitaan osana seurantaa.
- **Seurantatietoa tarvitaan useista seurantakohteista monilta kielenkäytön alueilta.** Kielen käytön muutoksen hahmottamiseksi tarvitaan pitkittäisseurantaa. Seurannan tulee ulottua yhteiskunnan eri lohkoille. Tärkeä seurantakohte on korkeakoulutuksen kielitilanne.

2 Toimenpidesuositus

Esiselvityksen perusteella voi todeta, että organisoitua, systemaattista ja pysyvää kielten käyttöalojen seurantaa tarvitaan. Valmista toimintamallia seurantatiedon keräämiseksi ei ole, eikä seurantaa voi polkaista käyntiin ilman suunnittelua. Aiheeseen tulee perehtyä ensiksi huolellisesti. Toimenpidesuosituksena esitetään, että käyttöalojen seurannan toteuttamiseksi perustetaan valmisteleva hanke.

Kirjallisuutta

Lähteet esitetään tekstissä alaviitteinä. Tähän luetteloon on koottu tekijän mukaan esitettävät lähteet.

Airas, M. – Piippo, S. – Berg, L. – Korhonen, S. 2023. *Näkökulmia korkeakoulujen SIMHE-työhön*. Raportit ja selvitykset 2023:6a. Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/nakokulmia-korkeakoulujen-simhe-tyohon>

Arola, L. 2020. *Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta*. Oikeusministeriön julkaisuja: Selvityksiä ja ohjeita 2021:1. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-840-0>

Arola, L. 2020. *Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6>

Artemjeff, P. – Lunabba, V. 2018. *Kielellisten oikeuksien seurantaindikaattorit*. Oikeusministeriön julkaisu 42/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-712-0>

Dahlberg, M. 2024. *Selvitys kotoperäisten vähemmistökielten valtiosääntöoikeudellisesta asemasta – erityisesti perustuslain 17 §:n 3 momentin sisältö ja tulkinta*. Oikeusministeriön julkaisuja: Selvityksiä ja ohjeita 2024:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-975-1>

Granqvist, K. 2006. *Selvitys Suomen romanikielen nykytilasta sekä kielentutkimuksen ja -huollon tarpeista*. Kotimaisten kielten keskus. <https://www.kotus.fi/files/729/romaniselvitys.pdf>

Hedman, H. 2009. *Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti 2009*. Kotimaisten kielten keskus. https://www.kotus.fi/files/1385/Romanikielen_kielipoliittinen_seuranta_2009.pdf

Hedman, H. 2010. *Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti 2010*. Kotimaisten kielten keskus. https://www.kotus.fi/files/1917/kielipol-seuranta10.by_hh.pdf

Heikkinen, V. – Voutilainen, E. – Lauerma, P. – Tiilikä, U. – Lounela, M. (toim.) 2012. *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.

Henricson, S. – Björklund, S. – Heittola, S. – Hilden, R. – Lehti-Eklund, H. 2023. *Äidinkielenomainen ruotsi suomenkielisessä perusopetuksessa. Hyödyntämätön mahdollisuus edistää kaksikielisyyttä*. Raportit ja selvitykset 2023:8. Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/aidinkielenomainen-ruotsi-suomenkielisessa-perusopetuksessa>

Herberts, K. 2009. *Service på svenska och finska – ett medborgarperspektiv. Språkbarometern 2008*. Vasa: Institutet för samhällsforskning, Åbo Akademi.

Herberts, K. 2013. *Service på svenska och finska – i minoritetsperspektiv. Språkbarometern 2012*. Vasa: Institutet för samhällsforskning, Åbo Akademi.

Katsui, H. – Koivisto, M. – Tepora-Niemi, S.-M. – Meriläinen, N. – Rautiainen, P. – Rainò, P. – Tarvainen, M. – Hiilamo, H. 2021. *Viitotut muistot. Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitettujen totuus- ja*

- sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:61. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-241-1>
- Laitinen, M. – Leppänen, S. – Rautionaho, P. – Backman, S. 2023. *Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla. Kohti joustavaa monikielisyyttä*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:59. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-055-4>
- Lindell, M. 2016. *Kielibarometri 2004–2016 – Tutkimusraportti*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-543-0>
- Lindell, M. 2021. *Kielibarometri 2020*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-848-6>
- Miettunen, T. 2021. *Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet. Selvitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämissuunnitelmaa varten*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-849-6>
- Nenonen, T. – Kivelä, J. – Ervasti, E. – Joronen, M. – Villa, S. 2021. *Perusoikeusbarometri*. Oikeusministeriön julkaisuja: Selvityksiä ja ohjeita 2021:17. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-821-9>
- Nieminen, M. 1999. *Väestötilastoja 250 vuotta. Katsaus väestötilaston historiaan vuosina 1749–1999*. SVT Väestö 1999:8. Tilastokeskus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023013112911>
- Onikki-Rantajääskö, T. 2024. *Suomi osallisuuden kielenä. Selvitys suomen kielen tilasta Suomessa 2020-luvun puolimaissa*. Oikeusministeriön julkaisuja: Selvityksiä ja ohjeita 2024:20. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-141-0>
- Pasanen, A. 2016. *Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0>
- Pitkänen, V. – Saukkonen, P. – Westinen, J. 2019. *Ollako vai eikö olla? Tutkimus viiden kieliryhmän kiinnittymisestä Suomeen*. <https://www.e2.fi/julkaisut/julkaisut/ollako-vai-eiko-olla-tutkimus-viiden-kieliryhman-kiinnittymisesta-suomeen.html>
- Pitkänen, V. – Saukkonen, P. – Westinen, J. 2019. *Samaa vai eri maata? Tutkimus viiden kieliryhmän arvoista ja asenteista Suomessa*. <https://www.e2.fi/tutkimusteemat/hankkeet/sukupolvien-huolet-ja-voimat/samaa-vai-eri-maata-tutkimus-viiden-kieliryhman-arvoista-ja-asenteista-suomessa.html>
- Pyykkö, R. 2017. *Monikielisyys vahvuudeksi. Selvitys Suomen kielivarannon tilasta ja tasosta*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:51. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160374>
- Rainò, P. 2021. *Viittomakielibarometri 2020 – Tutkimusraportti*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-860-8>
- Saarikivi, J. – Koskinen, J. 2023. *Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja? Selvitys yliopistojen kielivalinnoista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:24. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-741-3>
- Seppänen-Järvelä, R. – Åkerblad, L. – Haapakoski, K. 2019. Monimenetelmällisen tutkimuksen integroivat strategiat. *Yhteiskuntapolitiikka* 84:3. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138276/YP1903_Seppanen-Jarvelaym.pdf?sequence=2

Sinkko, H. 2023. *Helsingin ja Helsingin seudun väestöennuste 2022–2060 – Ennuste alueittain 2022–2037*. Tilastoja 2023: 8. Helsingin kaupunginkanslia.

https://www.hel.fi/static/kanslia/Kaupunkitieto/23_12_21_Tilastoja_8.pdf

Sopanen, P. – Belfrage, F. – Bergroth, M. – Rehn, C. – Hansell, K. – Mård-Miettinen, K. – Costiander, K. – Nummela, Y. 2024. *Toinen kotimainen kieli varhaiskasvatuksessa. Henkilöstön ja johdon näkemyksiä*.

Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2024:1a. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/toinen-kotimainen-kieli-varhaiskasvatuksessa>

Tandefelt, M. 2003. *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Forskningscentralen för de inhemska språken.

https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/tank_om/

Valtonen, T. – Juutinen, M. 2024. *Kolttasaamelaisten yhteisöjen kieli- ja koulutustilanne 1850-luvulta 2020-luvulle*. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:57. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-611-2>